Ювилейне число.

Ч. 9 (12.375). Львів, вівторок 14. січня 1930. Opłata pocztowa zapłacona ryczałtem. Рік LI.

ДІЛО

ВИХОДИТЬ ЩОДНЯ РАНО

РЕДАКЦІЯ І АДМІНІСТРАЦІЯ: Львів, Ринок ч. 10. ІІ. пов.
Конто почт. щадн. 143.322.
Адреса для телеграм: „Діло“, Львів.
Головний Редактор приймае від 11—12 год. передполуднем.
Рукописів не звертається.

ПЕРЕДПЛАТА В КРАЮ: Місячно 5·00 зол. Чвертьрічно 15·00 „ Піврічно 27·50 „ Річно 55·00 „
ЗА ГРАНИЦЕЮ: В Америці 1 долар, Франції, Голандії, Бельгії 20 фр. фр., Італії 7·50 зол., Німеччині 7·50 зол., Швайцарії 5 шв. фр., Чехословаччині 30 ч. к., Румунії 150 лей, Болгарії 7·50 зол., Австрії 7·50 зол.— Зміна адреси 1 зол.

Телеф. Редакції: 29-71 „ Друкарні: 29-26.
В СПРАВІ ОГОЛОШЕНЬ ЗВЕРТАТИСЯ ДО АДМІНІСТРАЦІЇ.
ЦІНА ОДНОГО ПРИМІРНИКА 60 сот.

У 50-ЛІТТЯ „ДІЛА“.

Пятьдесятьліття „Діла“ — це пів віку нашого національного життя. Тому то ювилей „Діла“ є не тільки святом Видавництва й Редакції „Діла“, але святом цілої української громади. Історія „Діла — це історія всебічної еволюції в усіх ділянках життя нашого народу на Галицькій Землі. Але чи тільки на ній?...

З кінцем ювилейного 1930 р. появиться окремою книгою історія „Діла“. Вона промовить про все те до кожного нагляднимн й переконуючими історичними фактами та даними.

„Діло“ від свого заснування по нинішній день було репрезентантом чистої національно-політичної думки, було незалежною трибуною вільного українського слова, було оборонцем природних прав українського народу на власне незалежне життя. „Діло“ ніколи не сходило ні на на момент зі шляху національного незалежництва, ніколи не відступало від ідеалів українського соборництва, ніколи не орієнтувалось на ніякі посторонні чинники. Воно все вірило і на своїх сторінках поширювало віру у власні сили народу. Одночасно взивало всі провідні і тимсамим відповідальні за долю народу кола українського громадянства до збирання й мобілізації національних сил, до безупинної, твердої, едино доцільної праці.

„Діло“ буде вірне цій своїй традиції і надалі. Найвище добро Української Нації, найсвітліша будуччина цілої Української Землі — ось ці великі ідеали, за здійснення яких „Діло“ буде змагатись безупину в дальшій своїй мандрівці, переступаючи нині поріг другого півстоліття своєї праці.

ЛЬВІВ, 13. СІЧНЯ 1930.

Нинішне число видаемо в самі піввікові роковини появи першого числа „Діла“. Воно вийшло в світ з датою 13. н. ст. (1. ст. ст.) січня 1880 р. До кінця 1882 р. появлялось „Діло“ двічі в тиждень, від 1883 до кінця 1887 р. тричі в тиждень, а від 1888 р. почало появлятись щодня.

З незалежних від Видавництва причин, бо наслідком заборон, має „Діло“ деякі перерви у своєму минулому. І так в часі окупації Галичини російською армією у 1914 р. перестало воно появлятись у Львові дня 5. вересня 1914 р. Але вже 19. вересня цьогож року почало воно появлятись у Відні. По звільненні Галичини від окупації відновлено видавання „Діла“ у Львові 12. вересня 1915 р.

В часі польсько-української війни останне число „Діла“ вийшло 29. листопада 1918 р., коли то польська влада закрила ціле Видавництво „Діла“ разом з друкарнею. В 1919 р. не появлялось ні „Діло“, ні ніяка інша газета замісць нього. Від 1. січня до 26. вересня 1920 р. замісць „Діла“ виходив щоденник „Громадська Думка“ (220 чисел). Після закриття „Громадської Думки“ виходив від 6. жовтня до 13. листопада 1920 р. замісць „Діла“ щоденник „Українська Думка“ (33 числа). Потім від 25. січня до 29. вересня 1921 р. появлявся замісць „Діла“ щоденник „Український Вістник“ (198 чисел). На місце закритого „Українського Вістника“ прийшов щоденник „Громадський Вістник“, що виходив від 18. лютого до 31. серпня 1922 р. (154 числа). В цьому часі одержано дозвіл на відновлення „Діла“ і воно появлялося коротко під своєю назвою, а саме: від 1. вересня до 3. листопада 1922, коли то його знову закрито. Всіх чисел „Діла“ вийшло тоді рівно 60 (9.832—9.881). З черги появлялось „Діло“ як щоденник під фірмою „Свободи“ від 8. листопада до 31. грудня 1922 (чч. 9—50). З новим роком 1923. виходив замісць „Діла“ знову щоденник під назвою „Громадський Вістник“, що проістнував до 1. квітня 1923 (73 числа). А вже від 3. квітня 1923 р. „Діло“ вернуло знову до своєї давньої назви і від тоді появляється без перерви аж досі під тією самою назвою.

Ось чому на першій сторінці „Діла“ подавалось досі: Рік видання XLVIII. Від сьогоднішнього числа зміняемо нумерацію „Діла“, дораховуючи до його віку ті часи, в яких воно появлялось примусово під іншими назвами. Таким чином на першій сторінці нинішнього числа ставимо рік видання: LI., а порядкове число „Діла“ у скобці зміняемо на 12.375, дораховуючи до загальної нумерації нашого щоденника 726 чисел, виданих в рр. 1920—1923 під згорі поданими назвами.

СЕН. Д-Р АНТІН ГОРБАЧЕВСЬКИЙ.

З перспективи пів століття.

Наприкінці 70. років минулого століття стояло життя українського громадянства під знаком безрадного пригноблення, як по цім так і по тім боці Збруча. На Великій Україні панував всесильно варварський указ, звязаний з іменем Юзефовича, який скував українське слово кайданами безоглядної заборони, та підкосив творчі сили українського духа, що стали підніматися до широкої національно-культурної праці. В умовах царського режіму український народ лишився без керми і про якунебудь політичну чи освідомляючу працю на широких просторах Великої України не могло бути й мови.

В Австрії умовини для формування і пропаґанди національно-політичної думки з державно-правного погляду були для нас прихильніші та українське громадянство стояло тут під непереможним впливом москвофільства, яке, маючи доволі поширений пресовий орґан „Слово“, давало напрям прилюдній опінії. Табор народовців, який стояв на національній основі, працював та орґанізувався в першу чергу на полі культурному, а до питань політичних підходив так мовити теоретично, без ширшої практичної програми. В журналі „Правда“, видаваному цим нашим національним табором, друкувалися цінні та глибоко продумані розвідки на суспільно-політичні теми, — щоби згадати тільки економічні праці Володимира Навроцького, — одначе цей орґан був поширений тільки серед молоді, а до рядів старшого громадянства, яке тоді вело практичну політику, не мав доступу і зогляду на свою зовнішню форму був цим громадянством бойкотований. Ряди тодішньої народньої інтеліґенції були ще нечисленні, а терен практичної політичної діяльности був опанований елементом чужим українській національній ідеї.

Перед проводом українських народовців стояло в першу чергу завдання перевести обеднання і зорґанізування всіх національних елементів та створення внутрішніх умовин для активної праці в користь національної ідеї. Ця праця не була легка, бо психіка москвофільська полишила за глибокі сліди на способі думання громадян, а протиакція з боку національного табору не була доцільно підготовлена. Нечисленний гурток, який готовий був підняти практичну пропаґанду національної ідеї, не розпоряджав у додатку конечними матеріяльними засобами. Та гурток ентузіястів не лякався трудноців, що стояли на дорозі, і під проводом Володимира Барвінського приступив до заснування орґану, який мав сповнити працю гуртування та освідомлювання одиниць в одну свідому національну громаду. В 1879 р. підготовчі праці поступили так далеко, що з днем 14. січня 1880 р. появилося перше число „Діла“. Роля нового орґану національної думки звернена була в першу чергу на позискання читачів, навязання з ними ідейного звязку, який дав би основу для успішньої пропаґанди. Видавці часопису мали наглядний доказ на „Правді“, що зовнішня форма ґазети, а саме її правопис та деякі мовні форми, можуть зробити часопис для загалу немилим. Щоби приєднати читачів, видавці рішилися жертвувати формою і „Діло“ приняло етимольоґічний правопис Осадці. Згодом громадянство привикло до часопису, та в міру того, як читачі входили в ближчий контакт з видавництвом, стала газета еволюціонувати й емансипуватися, так, що з часом дійшло „Діло“ до теперішнього вигляду.

Основники часопису поклали собі метою поставити орган, що мав би обеднати національно та політично цілий український загал, а редактори „Діла“, йдучи за цією провідною думкою, працювали через ціле півстоліття під гаслом обеднання. Питання обеднання і гуртування активних сил громадянства є і під теперішню пору так само актуальне, як і було перед

З М І С Т:

50 роками. Зі шляху розвитку українського життя в Галичині не вступилися й дотепер буруни розєднання. До їх усунення і поглиблення національної єдности треба ще богато зусиль і тому „Діло", як орган національного обєднання, в роковини свого 50-літнього повстання, остає інструментом великої обєднуючої ідеї.

Д-р ДМИТРО ЛЕВИЦЬКИЙ.

Національна преса -- керманич і виховник народу.

Кажуть: **який нарід, така й його преса.** Бо преса — це відблиск культурного життя народу, свідоцтво його економічного розвитку, покажчик його громадської свідомости. Це правда. Бо чейже преса — це резонанс усіх явищ і подій, які трапляються на національній території і далеко поза нею, та які лише цікавити можуть — читача. З цього першого завдання преси: всесторонньої і правдивої, вмілої і доброї **інформації**, дібраної під інтелектуальний рівень і смак широких мас передплатників часопису, виходило, що справді пресою кермують маси, а не преса масами. Але ця залежність преси від читачів, ця її підрядна роля обєкту, заспокоюючи деякі духові потреби публики, це лише одна дрібна частина важкої і почесної праці, яку виконує преса. Непомірно більша частина завдань преси не стоїть у **ніякій залежности від нікого.** За вийнятком залежности від **Ідеї**, якою є найвище **добро Народу.**

До цієї другої категорії завдань і діяльности преси належить її величезна **виховна місія.** Преса не лише репродукує зовнішні явища. Вона перепускає усіх їх передовсім крізь самостійний світогляд журналіста, і далі дає товчок до нових процесів. Тому преса є не лише **обєктом** громадського життя, але й **субєктом**. Преса є могутнім чинником інтелектуального життя, будучи **джерелом засобів людського духа.** Таким робом можна не тільки казати: який нарід, така його преса, — але й навпаки: **яка преса, такий нарід.**

Із самого факту цієї взаємної залежности преси й громадянства виплинає якнайяскравіше факт величезного значіння преси, її величезної ролі. Преса, це та єдина нині може частиця життя культурного світу, якої нічим **замінити не можна.** Навіть у часах радія і кіна ні голос „спікера" перед мікрофоном, який рознесе його ген світами по хвилях вселенної, ані сріблистий екран, якнайширшим масам доступна книга, — не всилі булиб заступити часопису. Що діялось би колиб одного дня не стало в цілому світі часописів, колиб за одним кивком злочарадійної палочки перестала істнувати преса?! Яка шалена пустка запанувала би, в якій щойно тоді люди освідомилиб собі, що забракло гейби **керманича** у темному лісі. Громадське життя булоб раптом стримане у свойому поступі. Шукаючи причини лиха, люди спостерегли би, що забракло того когось, хто **єднав** розпорошені одиниці, хто **гуртував** розбиті сили, хто підіймав і плекав ідеї та був найуспішнішим і найметкішим **організатором** усіх ділянок всебічного життя!

Преса й нарід взаємно себе доповнюють, одно без другого не може жити, одно другого потребує, як живуче сотворіння — повітря, хліба і води. А проте преса має завжди більші вимоги під адресою свого народу, ніж нарід відносно преси. Бо преса йде **впереді** національного шляху, показує нові стежки й нові цили, і тому преса завжди бажала би, аби ці стежки були мерщій протоптані й намічені нею цили здобуті. Оглядаючись назад, преса нераз бідкає, що її гасла лунають на пустелі, що нарід блукає по пустарах, що даремне марнується енергія, що фальшивим богам поклоняються незрячі. Преса є вчителем, який з ріжними дітьми має до діла, з якого часто вихованки навіть глузують, часто не розуміють його, інколи навіть геть покидають, але тим більше слухають і шанують — чим є старші, чим більше досвіду у твердій школі життя придбали. Тому справді ідейна преса — як усі праведні вчителі — є терпелива, — вона вірить, що таки колись признають її заслуги, що побідить голошена нею правда.

Однак буває, що — як оця розпещена дитина — і громадянство має до своєї преси всілякі претенсії. Преса, мовляв, сяка і така, „не відповідає своїм завданням", замало „цікава", має ріжні хиби й недостатки, які треба спершу „направити", а потім щойно преса може мати успіх, — послух у народі. І тоді то, саме при такому відношенні громадянства до преси, починається **трагічне непорозуміння,** трагічне в наслідках для обох сторін — преси й громадянства.

Бо преціnь преса не є якимось контрагентом громадянства, який може громадянству подобатися або ні й у залежности від цього можна співпрацювати з ним чи ні. Так, бувають часописи, які самі ставлять себе на таке положення, які **накидають** себе громадянству, як чужий пришелець і стараються собі зєднати його, як влізливий купець, балакучістю і підхлібствами. Але про таку пресу ми не говоримо. Маємо на увазі пресу, яка є справді **висловом громадської думки**, пресу, яка є кровю з крови й кістю з кости свого народу, яка є безпосередньо звязана з тими політичними організаціями, які ведуть провід у народньому житті. Тому така преса мусить мати таке ніжне вичуття національного живчика, що перестає уже бути **посередником** поміж публичною опінією свого народу та широким світом і **стає сама цією публичною опінією.** Така преса не є власністю тих одиниць, які її видають, ані тих одиниць, які її редагують. **Видавець і редактор є представниками громадянства** і тому громадянство не має права ставитися **до своєї** преси, виразника **своїх** поглядів як **критик** збоку. Бо чейже тоді **ціле громадянство є співвидавцем і співробітником преси!** І коли тоді преса є не така, як „повинна бути", тоді не є винуваті ці формальні, в уряді зареєстровані, видавці, ані теж цих кілька одиниць, які сидять за редакційними столами. Винуватим є **загал громадянства,** який занедбуючи пресу матеріяльно і морально, не вкладаючи в неї капіталу свого майна і розуму, перестає піклуватися **самим собою, нидіє,** може сам цього не помічаючи, й сам себе штовхає до упадку...

Волею історичної долі сталося, що „Діло" є від пятидесяти літ синонімом української преси. Від пів століття „Діло" **є голосом українства** назовні, є звязком поміж українством і широким світом, є найдбайливішим реєстратором усіх проявів нашого національного життя, є найправдивішим і найбільш совісним виразником української національної опінії. І від пятьдесяти літ „Діло" є одночасно субєктом українського національного життя, з мертвецького полусну розбудило його й не дає йому назад заснути, з пеленок виховало його і невтомно, безустанку спонукує його ні на мить не спочати на шляху поступу. „Діло" є тим зразком **національної преси** яка є могутнім чинником морального підйому нації, бореться з усяким трійлом, підхоплює ідеї сама їх кидає в нарід, слідкує за їх живучістю і розвитком, є **справжнім керманичем і вчителем народу!** Історія „Діла", це світла і трагічна історія українського народу. Серед найгірших умовин, серед матеріяльних злиднів, в умовах злоби й переслідувань збоку чужих та в атмосфері — якихось дивних дорікань збоку своїх — „Діло" від пів століття високо несе прапор **Національної Ідеї.** Дорікання збоку своїх — це **найприкріша** сторінка, це найболючіша струна. Найсвітліші уми українського народу останнього півстоліття залишали на сторінках „Діла" — у більшій чи меншій мірі — скарби свого духа. І не можна казати, що „Діло" не мало та не має послуху в свойому народі. Ні, український нарід досіль завжди в найважчих хвилинах пильно прислухувався до голосу „Діла", завжди відчував у цьому голосі власні думки та йшов **за ним.** Але звичайно промовляє якесь дивне відношення до свого провідного органу, відношення, в якому відчувається неначе якусь нехіть брати повну відповідальність за долю часопису. Це відношення не приносить нечести „Ділові". Воно свідчить лише не добре про українське громадянство. Відношення українського громадянства до „Діла" доказує, що **українське громадянство не має ще свідомости правдивого значіння преси.** Найяскравішим висловом браку цієї свідомости — це дивний **брак громадсько-**

БОГДАН ЛЕПКИЙ.

„Діло" і — я.

„В началі бі слово".

Маю на гадці „Слово" Площанського. Привозив його нам до Крегульця наш найближчий сусід, отець Филип Голінатий з Коцюбинець, родового гнізда Коцюбів і Коцюбинських.

Яніцка приносила дві „мільові" свічки у срібних ліхтарях, клала на таці, що мала подобу великого бішкопта, щипці „до обтирання носів" (тим свічкам), казала „Слава Исусу Христу" і вертала до кухні.

Отець Филип закурював файку на довгім цибуху, що служив не лиш як „сосуд курительний", але іноді також як „карательний", обтирав кратястою хустиною окуляри і з нагрудної кишені своєї чорної чемери витягав вище „упомянутое" „Слово".

Починалося читання, довге, як зимовий вечір. Отець Филип сидів на чорній скіряній канапі, за ясеневим столом, що мав ноги у формі гарф, — батько коло нього на кріслі.

Я примощувався в куті, коло „секретарки" і слухав, хоч не розумів нічого. Великий покій, свічки, двох священиків і слова, що нагадували тропарі та кондаки, витворювали якийсь, бугим церковний настрій. Я побожно балакав ногами, позіхав і — примикав повіки.

Будився тоді, як між читаючими приходило до непорозуміння. Лучалося воно, що правда, дуже рідко, а всеж таки іноді бувало. Приміром отець Филип казав, що „Він" прийде, але не так, як ішов 48 року, а батько був другої гадки. Отець Филип горячився, а батько лагідно підсміхався кажучи, що „Він" так про нас дбає, як про торішний сніг.

Мати просила на вечеру і непорозуміння кінчилося. По вечері сідали до преференса, я числив штони, тішився, як когось зловили на мізерку, і — йшов спати.

Снився мені „Він". Раз, як лицар на білім коні, то знов, як смок з дванацятьма хвостами. Аж одного разу батько сказав: маємо „Дѣло". Мати шила, дяк Гілько підпирав двері, Яніцка дерла піря для мене на подушку, батько читав. Я вже не балакав ногами й не засипляв, бо розумів „усьо до чиста". „Дѣло" було писане так, як ми балакали і мало цікаві оповідання.

До нині памятаю, як я з батьком прочитував якусь страшну різдвяну історію, з духами й ланцухами, мабуть одно з різдвяних оповідань Дікенса. Мороз ішов по спині, в очах горіли свічки, але читалося, бо було дуже цікаве і нашою мовою написане.

Боже ти мій! Як ми чекали того „Дѣла"! Особливо зимою, коли вечері такі довгі, і коли попрочитувалося всі „Правди", „Вечірниці", львівського і празького „Кобзаря", „Марусю" з рисунками Устіяновича і „Полігимнію" у сірій окладинці, подіравленій молями книжковими. Не штука батькові! Він має два грубезні томи Шекспіра якоюсь Бог зна якою мовою написані, котрі читає що днини так, що вичитав їх, мов молитовник, але що нам з мамою читати? Ніколи не йшли ми спати, доки не переїхав деліжанс. Наслухувалося, чи не заграє трубка, а як заграла, ще десь далеко, перед селом, то котрийсь із парібків прожогом біг до брами і вертав, радісно гукаючи: є, є!

Це було „Дѣло", під обгорткою, з адресою на жовтім папірці і з маркою, блідо-фіолетним Меркуром, якого я залюбки відрисовував, бо „він привозить газети".

Отець Филип зразу крутив носом, коли йому мій батько прочитував „Дѣло", казав, що за мало інтеліґентно написане, але згодом привик і перестав передплачувати „Слово".

*

Коли мене з Крегульця відвезли до Бережан, до школи, і я замешкав у свого діда, тамошнього пароха, „Дѣло" в моїх очах набрало іншого характеру. В діда бували не тільки місцеві українці, але й весь деканат, бо дідо був деканом, деколи приїхав хтось зі Львова. Мій світогляд, так сказати, поширювався і значіння „Дѣла" ширшало для мене з кожною днинкою. Я тепер читав вже не тільки фейлетони, але й „Новинки", „Рух в руских товариствах", „Науку, штуку і літературу". Стежив пильно за тим, чи календар „Просвіти" вже вийшов і чи не приїде до Бережан наш театр?

Ах, театр! Невжеж мої молодші земляки знають, скільки в тім слові крилося для нас колись привабу і чару?

Чи може хто догадатися, як тодішний гімназист дивився на Марійку Романовичівну, Попілеву, Стефурака, Плошевського, Ляновську, Вишневську, Осиповичку й інших наших артистів і артисток, котрі, як перелетні птахи з якогось казочного вирію являлися на тіснім овиді повітового місточка, бентежили його й чарували?

Бачив я пізніше віденську Вольтерку, Сару Бернгард, Елеонору Дузе, Моджеєвську, але, якщо маю щирим бути, вони вже такого вражіння на мене не робили, бо — я був старший, а вони — чужі. Довго не любив я Гриневецького, бо він, як Блуд, убив у „Ярополку" Лясковського, цілий тиждень зітхав, коли Біберовичеву спалили на кострі (в „Настусі" Ільницького), а Плошевського у „Корневільських дзвонах" прямо привиджувався мені.

Ні, ні! Дорогі земляки! Ви не уявляєте собі нашого колишнього захоплення своїм народним театром, бо інакше, то сальку ремісничої палати у Львові під вашим натовпом розперало би було і розсадило. Всіх тих вище вичислених артистів і артисток знав я дитиною з хати мого діда, чув дещо і про їх приватне життя. От приміром відоме мені було „безталанне кохання"

політичної амбіції у наших богатирів! Чи істнує у культурному світі закутина, щоби освічена й громадсько свідома людина, володіюча деякими капіталами, не старалася анґажувати своїх капіталів у пресі й добувати собі шляхом преси впливу на громадське життя? Очевидно — самого капіталу майна для здобуття цього впливу мало. Алеж бо не видно у нас, щоби й сторінок „Діла“ засипувано матеріялом, який був би вислово **амбіції** культурних і свідомих одиниць.

Таким робом „Діло“ є позбавлене допливу свіжого капіталу майна й духа, який був би особисто зацікавлений у підтримці часопису. Наслідком того стану є перекинення **цілого** тягару **загально-громадського** часопису на **одиниці.**

Тому нині в ювилей 50-ліття „Діла“ треба отверто сказати: **„Діло“ є в порядку перед собою і громадянством, але громадянство не є в порядку ані перед „Ділом“ ані перед собою!**

ЮЛІЯН РОМАНЧУК.

З моїх споминів про „Діло“.

I. Заснування і переміни „Діла“.

Останні роки 70-ліття минулого віку були часом повного застою в національнім житті галицьких українців. Ніякого більшого руху ні визначніших постатей між галицькими і взагалі австрійськими українцями не було. Єдиною політичною ґазетою було засноване ще в 1861 року Богданом Дідицьким „Слово“, котре спершу було доволі національною ґазетою, а пізніше, особливо під редакцією Венедикта Площанського стало чисто русофільською ґазетою, виданою зросійщеною мовою і переповненою статтями передрукованими з російських, петербурських і московських ґазет. Народовці здавна бажали мати свій політичний часопис, що дорівнував би обемом „Слову“, але не могли на нього здобутись; видавали фонетикою тільки літературно-політ. місячник „Правду“ під редакцією Володимира Барвінського. Аж при кінці 1879 р. став я моїм коштом видавати популярний півмісячник „Батьківщину“.

В першій половині грудня 1879 р. зібралися львівські народовці на довірочну нараду в справі видавання більшої політичної ґазети. Всі були за таким видаванням, але одні вважали час для цього ще незрілим з причини великих труднощів і коштів видавництва, а інші стояли за негайним видаванням. Особливо наставали на це Володимир Барвінський і проф. акад. ґімназії у Львові Дамян Гладилович, який оповідав, що він у часі ферій обїхав значну часть Галичини і переконався з розмови з громадянами на місцях, що вони привитали би видавання української народньої ґазети дуже радо. Вкінці В. Барвінський, який був би єдиним можливим редактором задуманої ґазети, щоби заспокоїти побоювання за кошти видавництва, заявив, що він цілий перший рік буде провадити редакцію без всякої нагороди (річна платня виносила 1000 р.). Тоді згодилася вже більшість на негайне видавання ґазети. Від Нового Року, 13-го н. ст. 1880 р. стало вже виходити „Діло“ в такім самім обемі і так само два рази на тиждень як „Слово“, — під дійсною редакцією Володимира Барвінського, але не з його підписом як редактора. Як відповідальний редактор підписував „Діло“ Михайло Коссак, властитель камяниці у Львові і принагідний літературний видавець (займався між іншим писанням історії Василіянського Чину). Співробітником „Діла“ став Іван Белей, що в тім часі разом з Іваном Франком видавав літерат. місячник „Сьвіт“.

„Діло“ і зручним доцільним редагуванням і народньою чистою мовою придбало собі в короткім часі симпатії широких кругів суспільности і вже по півроці Д. Гладилович, що провадив безплатно адміністрацію ґазети, міг заявити: що „Діло“, маючи поверх 600 передплатників, може оплачувати редактора.

Значіння „Діла“ і повага головного редактора зросли особливо, коли головно його заходом відбувся торжественний ювилейний обхід вступлення на престіл цісаря Йосифа II, який всі партії обоходили разом, а зараз по тім перше всенароднє віче в салі „Нар. Дому“, на котрім, як і на ювилейнім обході, Володимир Барвінський мав головні промови. По тім став він вже сам підписувати „Діло“ як видавець і відповідальний редактор. Його повага і популярність зросли у загалу суспільности і „Ставропигійський Інститут“ іменував його своїм членом, хоч від 1870 р. не приймав українців-народовців у свої члени. До зросту „Діла“ причинився і упадок „Слова“ по знанім процесі Ольги Грабар, доньки Адольфа Добрянського, в котрім головні провідники русофілів відограли не дуже-то почесну ролю. Передчасна смерть Володимира Барвінського в лютім 1883 р. не підкопала поваги і значіння „Діла“. Відповідальним редактором став тимчасово теперішній сенатор д-р Антін Горбачевський, а самим редагуванням займався Іван Белей, що по виїзді А. Горбачевського зі Львова став підписувати „Діло“ як видавець і відповідальний редактор. В тім часі виходило вже „Діло“ у збільшенім форматі 3 рази в тиждень. Новоповсталі при і по упадку „Слова“ русофільські ґазети „Пролом“, „Новий Пролом“, „Червоная Русь“ не пошкодили щораз більше зростаючому „Ділу“, що з 1888 р. стало появлятись як щоденник.

II. Моя участь у видавництві „Діла“.

Я, видаючи через 10 літ „Батьківщину“, не брав у перших роках видавництва „Діла“ ніякої участи. Найбільше труду і праці поклали там Володимир Барвінський, Іван Белей (по смерти Барвінського 1883 р. довголітний начальний редактор) і Кирило Кахникевич, що був головним співробітником від весни 1883 до 1891 р. Але справою „Діла“ я все живо інтересувався. Як голова Видавничої Спілки „Діло“ мав я до полагоди тяжку справу, коли воно почало виходити як щоденник і через збільшення коштів видавництва і з причини залеглостей у передплаті мусіло попасти в матеріяльні клопоти і значно задовжитись у друкарні Т-ва ім. Шевченка, котра тоді мала значні доходи з друкування шкільних книжок, переданого їй президентом Ради Шкільної Бобжинським. Цей довідавшись про залеглости „Діла“, заявив Т-ву ім. Шевченка, що відбере друкарні друкування шкільних книжок, якщо її доходи далі будуть іти на підмогу політичної ґазети „Діло“. Товариство ім. Шевченка скликало у цій справі загальні збори, на яких виділ Т-ва з головою М. Грушевським промовляли за вимовленням друкування ґазети Спілці „Діло“, проопонуючи за те деякі полекші у сплаті довгу. Я виступив

редактора „Дѣла“ до Марійки Романовичівної, тодішної „зірки“ нашого театру.

„Дѣло“ приносило вістки, де тепер той театр перебуває і коли його можна сподіватися в Бережанах.

І богато всіляких інших вістей приносило воно. Закликало приміром на велике віче до Львова. Тямлю, як дідо й тітка їздили туди й привезли нам всіляких літературних новин. Бувало також „Дѣло“ причиною сліз і жалю, коли являлося в чорних обвідках і з трираменним крестом. Особливо болючо відчули ми втрату нашого свояка Володимира Навроцького, котрого сестра Павліна Дуткевичева, жила в Бережанах, як наша близька сусідка. Таксамо було зі смертю Володимира Барвінського, Федьковича, Устіяновича і багатьох інших наших визначних людей. Українське громадянство не було тоді таке численне, як нині, люди знались і кожну втрату відчували діймавіше ніж тепер. І по кождій Бережани справляли поминки. Року 1885 поминали Миколу Устіяновича, з котрим мій батько знався особисто і тому виголосив поминальну бесіду в церкві.

Мені казали вирисувати портрет на панахидну могилу. Портрет вдався і в дописі про ті поминки в „Дѣлі“ згадали також і мене й назвали „многонадійним“.

Це перший раз був я тоді „друкований“ у „Дѣлі“.

Але за того „многонадійного“ я не дуже то дякував „Дѣлу“. Це дивне й мало вживане слово підхопили мої товариші і „дразнили“ мене аж до несхочу. Тому то й я боявся бути „друкованим“, і, як нині бачу, мав „рацію“... Найкраще тим, що їх не друкують.

Вертаючи до „Дѣла“, пригадаю ще його „Бібліотеку найзнаменитших повістей“. Архитвори, які в ній друковано, причинилися дуже до поширення нашого літературного кругозору, особливо в таких містах, як Бережани, що були віддалені на шість миль від найближчої залізничої стації і крім невеличкої тайної студентської бібліотеки ніякої іншої не мали. В ґімназійній бібліотеці нашйх книжок було дуже мало, тоді, як товариші поляки мали велику книгівню у бурсі Якубовича.

*

Коли я здав матуру і поїхав „на фільозофію“ до Відня, „Діло“ було вже „добре поставленим дневником“. Що днини забігав я до гр. кат. духовної семинарії (Універзітетспляц ч. 1), щоби його читати. Дубицький, Баричко, Стисловський, Коцюба, Ф. Колесса, М. Петрушевич та інші пригадують собі певно ті враження, які нам кожде число нашого одинокого дневника давало. Я добре тямлю ті розмови й суперечки, які воно викликувало, з в яких рішаюче слово мав найстарший з нас, тоді укінчений богослов і студент фільософії К. Студинський. Я, як молодий, „добре вихований новичок“ у ті поважні розмови не встрявав, тільки слухав і мотав на вус, якого ще не мав. В рік пізніше поїхав я до Львова і познайомився з тодішним редактором „Дѣла“ І. Белеєм, котрому привіз від батька стариннє тетреванґеліє з чудовими заставками й ініціялами. Мабуть тому то й закликав він мене до помочі у порядкуванні бібліотеки й музею „Просвіти“ і своєю доброю, ввічливою вдачею осмілив до видрукування моїх перших літературних спроб на шпальтах свого дневника. („Шумка“, „На палеті“, „В світ за очи“).

З тої пори до нині я не кидаю „Діла“. За ті довгі роки надруковано там мого писання певно на які два-три томи. За редакторства Весоловського бувало й таке, що я на телеграфічні візвання посилав статті, — звичайно без підпису.

Тому то й дуже болючо відчув брак „Діла“ з початком великої війни. І тим більше втішився, коли воно воскресло. Серед еміграційної біди і праці годі було так памятати про нього, як колись, за добрих часів. А всеж таки, як надходили свята, то я відкладав на бік всяку іншу роботу і писав святочний вірш або оповідання. За те дехто пробував мене брати на решето, але я певний, що більше було таких, які радо читали ці мої „принагідні твори“. І тому я і цього року написав дещо, придержуючися гадки, що краще хай мене критика гудить, а люди читають, ніж малиб критики хвалити, а люди не читати.

Мимоходом скажу, що здавна моїм задушевним бажанням було написати книжку, яка малаб багато читачів і я дуже рад, що мені повелось її написати. На тому місці складаю щиру подяку редакції „Діла“ за те, що вона давала й дає місце для вислову гадок і міркувань про мою працю. Що ті гадки і вислови не все мені прихильні, і — милі, це вже не моя вина і не вина „Діла“, бо „ще ся той не вродив, щоби всім догодив“, а рецензентам тим більше.

*

Якже мені закінчити цей фейлетон?

Хіба побажанням, щоби „Діло“ діждалося сотних роковин свого першого числа.

Буде це дуже гарний і цікавий момент.

„Діло“ виходитиме не що днини, а що години, його редакція й адміністрація буде міститися у власній домівці на 44 поверхи. Будуть тоді в „Ділі“ не тільки свої референти від найріжніших пекучих і непекучих справ, але й літаки, каблі, бездротні телеграфи і всілякі дива, про які нині навіть головному редакторові не сниться. Його заграничних представників будуть так шанувати в світі, як нині шанують послів і амбасадорів, а його співробітники будуть їздити своїми власними автами, якщо не ракетовими возами на Марса та на інші планети, котрих ще не відкрито.

Про теперішню біду будуть розказувати батьки своїм дітям, коли вони стануть захочувати Бог зна чого.

Це буде дуже й дуже гарно.

І я жалую щиро, що мене вже тоді не буде.

проти того, щоби робити уступки натискови неуправненого чинника і більшість рішила піддтримати мое становище.

Одначе кілька днів по тім, щоби не було шкоди для Т-ва ім. Шевченка і його друкарні, я заключив за посередництвом для Т-ва ім. Шевченка вельми заслуженого тодішнього його касієра і опісля почесного члена Т-ва радн. Ізидора Громницького, для обох сторін корисну умову з друкарнею Т-ва ім. Шевченка і переніс друк „Діла" до друкарні Ставропигійського Іституту.

В редагуванні „Діла" став я брати участь, коли і в редакції наступили деякі трудноші, головно наслідком перепрацювання начального редактора Ів. Белея і з причини збільшеного обему нашого щоденника. Сталими помічниками в „Ділі" з платнею по 30 зол. місячно були тоді д-р Евген Олесницький (для справ економічних і правних) і проф. Анатоль Вахнянин (для політичних). В редакції „Діла", коли головою Видавничої Спілки був дир. Ол. Борковський, застановлялися над піднесенням редакційної части і Кир. Кахникевич згадав, що на нові кошти, звязані з піднесенням редакційної части, треба для головного редактора найменше 100 зол. місячно. Вкінці рішено запросити мене на начального редактора; я згодився на те, жадаючи лишень 50 зол. і піднявся вести редакцію, а Белей обняв тільки на зовні головну управу. Я почав дійсно сповняти свої обовязки головного редактора і від ранку до вечора крім шкільних годин перебував і працював у редакції. Я бажав знайти собі мешкання, спільне з редакційним льокалем, щоби не перебувати цілий день поза домом та пошукування такого мешкання були даремні. Тому я по місяцеві мусів уступити зі становища начального рекактора і зрезигнував з тієї платні, а полишився в редакції тільки до писання передових статтей. Коли мене вибрано послом до австрійського парляменту, то що-тижня під неділю посилав я з Відня для понеділкового числа на передове місце „Письмо з Відня" — розуміється, безплатно. Так тягнулося довший час.

Три рази я фактично вів редакцію „Діла", коли пок. Ів. Белей в часі довшої недуги виїзджав зі Львова на два місяці або й довше, літом до Абазії. Я тоді замість нього провадив стало редакцію. Останні три роки він довший час хорував так, що майже цілий рік його не було у Львові. Тоді мусіла Спілка передати редакцію в інші руки, — зразу д-рові Волод. Охримовичеві. Але він заявив мені небавком, що для здоровля мусить виїхати зі Львова. Я піднявся його заступати на той час у редакції, де головним співробітником був тоді д-р Евген Левицький, а огляд заграничної політики по уступленні Кир. Кахникевича провадив В. Будзиновський. Д-р В. Охримович вправді повернув до Львова та таки праці в редакції вже не обняв. Редакцію „Діла" обняв зразу д-р Евген Левицький, а потім Лонгин Цегельський. За редакції д-ра Л. Цегельського я написав лише дві статті до двох новорічних чисел: одну про мою переписку з вдовою по Пантелеймоні Кулішу, а другу про три нові видання творів Т. Шевченка (Доманицького, Івана Франка і мое), де скритикував видання Ів. Франка.

Пок. Іван Белей, що трудився при „Ділі" при пок. Володимирі Барвінськім спершу як співробітник, а від його смерти як головний редактор поверх 25 літ і можна сказати цілий труд свого життя поклав у службі громадянства для добра нашої часописи, з причини перепрацювання, по тяжкій умовій праці мусів на жаль задля недуги перед часом уступити і усунутись в родинне затишя, доживаючи свого трудящого віку. При його уступленні з редакції признала йому Спілка „Діла" як емеритуру повну редакторську платню 1800 австр. зол. річно і на мое внесення підвищила її до 2000 австр. зол. Покійний разом з основателем і першим редактором положили для „Діла" і взагалі для нашої преси найбільші заслуги, а попри них щиро і з успіхом трудились довгі літа покійні вже нині Кирило Кахникевич і передчасно померший співробітник редакції „Діла" В. Струсевич. Тому в 50-літній ювилей „Діла" спомянім ми, осталі в живих, теплим і щирим словом тих наших заслужених, щирих тружеників пера і народньої політичної думки. Память їх нехай живе і в грядучих поколіннях!

У Львові, 28. грудня 1929.

Д-р КОСТЬ ЛЕВИЦЬКИЙ.

„Діло" — орґан незалежної думки галицьких українців.

Перше число „Діла" появилось в дні 1. ст. ст. січня 1880 р. як політичний орган народовецької партії. Народовцями звались у нас тоді українці, що визнавали себе частиною самостійного українського народу.

При основанні „Діла" виказував головний основник і його перший редактор **Володимир Барвінський** конечну потребу видавання політичного часопису, що стояв би **„на сторожі наших прав народних і приеднав нашу суспільність до праці для піднесення народу"**. З цею провідною думкою погодилися основники „Діла" і вона стала першою програмою Спілки видавництва „Діла". Відносно програми і завдання органу не було сумнівів ані непорозуміння між основниками „Діла", а предметом довгої наради були побоювання, чи передплатники покриють кошти видавництва, — значить осторога перед невдачею...

В перших статтях „Діла" підношено потребу оживлення національної свідомости в масах нашого народу, потребу спільного ділання нашої інтеліґенції з народом та здійснення наших „реальних" домагань для добра народу.

„Діло" відразу стануло на становищі незалежного політичного часопису, хоч наші політичні противники русофіли не щадили посуджувань, начеб цей наш орган виходив за польські гроші. Наше видавництво в своїх початках стояло саможертвою своїх співробітників, бо вони за малою винагородою або й зовсім безплатно працювали для видавництва. А одиноким меценатом, котрий матеріяльно підпомагав „Діло", був о. посол **Стефан Качала.**

Опісля в 1885 р., за ініціятивою **Юліяна Романчука** приступила народовецька партія до заснування політичного товариства „Народна Рада" у Львові, котра у першій програмі, проголошеній **д-ром Олександром Огоновським** у 1888 р., між іншим підняла думку, що ми не можемо зрікатися ідеалу патріотів Головної Руської Ради з 1848 р. та мусимо наставати на поділ Галичини на дві части: українську і польську, щоби осягнути наші права.

Тоді, від 1888 р. зачало „Діло" виходити щодня. Отсе був незвичайно великий і важний поступ, бо галицькі українці поставили **власними силами свій щоденник,** який від того часу висказував свою думку постійно-щоденно й у всіх справах, що відносилися до інтересів українського народу та спираючись на програмі своєї партії **формував українську національно-політичну думку** не лише в житті Галичини, але й усієї України.

Ось тим шляхом незалежного орґану „Діло" дійшло до пятьдесятиліття своєї служби на користь українського народу. Через весь той час стояти непохитно на сторожі прав народу серед ускладнених обставин, які переживав наш нарід галицької землі, це безперечно велике завдання, виконане нашим орґаном.

А бували у нас в тому часі нераз вельми прикрі ситуації, в котрих „Діло" мусіло рішатись: в цей чи в інший бік, бо від цього залежа-

Акад. М. ВОЗНЯК.

Листочок на могилу автора „Скиту Манявського".

В листі з 24. лютого 1848 р. до Якова Головацького признавався Антін Могильницький, що мав „денекотрії краснії писемка стихом і прозою", але ні сам не мав грошей на їх видання, ні таких приятелів, що допомоглиб йому видати їх. А в тім Могильницький не бажав „хвалити ся і блишати", „а над всьо — писав далі — не хтів бим, як то мовлят, наразитися нашому малодушному консисторози, доки ся якої парафійки не дохрапаю, бо наші старші так надгороджают правдиві заслуги, же за сім літ моего попівства ледви не ледви уґоренив'єм ся на капелянії, аби ся мною принаймній леда біда не поштуркована".

Згадана тут капелянія це Комарів коло Галича, одержаний при кінці 1845 р., а затверджений за ним 24. жовтня 1846 р.

Наслідком життєвих злиднів щойно в мясниці 1848 р. довідався Могильницький про вихід обох частин віденського „Вінка", коли вже ціла Галичина, як сподівався, „першу і другу часть не лише прочитала, але може і подерла". Могильницький утішився „Вінками" як доказом того, що „наші честнії Русини зачинают потрохи глипіти житієм духовним". Ще більше втішився, що братові Якова Головацького Іванові вдалося побороти всі перешкоди, „якії не лише дух іннопелеменників, Німців і Ляхів, але особливо наші, нібн то родимії Русини, наставники духовнії, але в самій річи перекиньчики і гонителі, свому материньскому языкови чинят". Одначе вершок утіхи Могильницького був із приводу того, „що Іван Головацький, присвятивши свій „Вінок" карловицькому митрополитові, „завстидав нашого Ірода, від котрогосьмо денекотрі за двигненіє материньского языка і умної словесности руской так торонкі муки і страсти перетерпіли".

Такими словами ціляв Могильницький у митрополичий престіл, на якому сидів Михайло Левицький, що сконфіскував видану 1839 р. оду Могильницького до архікнязя Франца Карла й сховав її наклад у своїй бібліотеці тому, що її надруковано гражданкою, а не кирилицею. Також заборонив митрополит Могильницькому виголосити оду перед архікнязем, бо „jak można tak prostym językiem takiego dostojnika witać". Із приводу перших друкованих віршів Могильницького заговорив безсторонній критик Михайло Максимович у статті „О стихотворениях Червонорусских" у „Киевлянин-і" на 1841 р. „о приятном таланте" автора, але той самий „приятний талант" Могильницького загнав його в неласку святоюрських громовержців.

Памятний 1848 рік не тільки оживив музу Могильницького, але й дав йому нагоду попасти в обвинувачення в польонофільстві. Остане закидали йому деякі кола нашого тодішнього громадянства за його промову в Станиславові, коли там засновувалася „Руська Рада". Товариші Могильницького по професії добачили в його промові намову до згоди з поляками й один із них, парох Вікторова Петро Целевич, стягнув його за одіж і Могильницький вийшов із салі.

Станиславівська пригода довго боліла Могильницького. З гіркістю згадував він про неї в своїх листах. Вияснення самої пригоди маємо в його листі з 10. липня 1848 р. до Якова Головацького. Висловивши сумнів, чи галицькі українці зрозуміли дух часу, з іронією писав про себе, що він не тільки „поступив", але навіть „поскочив наперед", бо його „непристиглії Русини на соборі станіславскім несподівано Ляхом окричали", його, що „претціж ще в тих часах сміло боровся з сопротивниками за любезну нарідність руску, коли ся теперішнії русомани і ляхожерці своего имене і языка відрікали і встидали". Могильницький питав, чи він тепер мав би „на старість одуріти і не знати за яку псю м му Ляхом зістати". Він побачив, що „начальники собору станіславского з едн її сторони нарід простий занадто фанатизовали і до ненависти против Ляхів розпаляли, — а з другої сторони сами себе і всіх Русинів перед лицем німецких бюрократів упідлили, аби їм за благе і невільничеське орудіє їх, самолюбної політики послувати". Могильницький „промов в з духом часу", що нам „потреба народної едности" якщо бажаємо видобутися зпід тяжкого ярма абсолютизму й осягнути ті несповнені права та свободи, що їх приобіцяла конституція. Та зібрані не зрозуміли його „вижшої правди", й не його, „але себе в очех всіх розумних людей зганьбили", бо він був, є і буде „правійшим Русином, як тоті всі, що не уміючи імя своє належито по-руски підписати, — свої особисті урази, котрії где до якого дідича, посесора, мандатора або окомана Ляха повзяли, на цілий нарід переносят і перший крок житія конституційного сварков і незгодов домовов розпочинают". Краще від зібраних знав Могильницький усі ті кривди, які перетерпіли українці від поляків, бо глибше від них „бродив в письмі", він не вірив і польським демократам, але думав, що „наш власний, добре зрозумінний інтерес радит нам не множити собі ворогів під боком, бо маємо инших шкодливших ворогів, котрії би з всіх свободів конституційних хтіли зробити грушки на вербі". Словом, гадка Могильницького була така: „Поляки, котрі хитростію нас уловити прагнут, сут політичнії злодії, — а Русини, котрії братню згоду роздирают, аби зістати на віки покірними кнехтами гордих бюрократів, — сут кругом дураки".

Про свою пригоду в Станиславові згадав Могильницький і в своєму листі з грудня 1848 р. до Василя Ковальського. А що він досі не друкований, подаю його ось-тут на основі своєї копії, зробленої перед війною з оригіналу в Бібліотеці „Народного Дому" у Львові. Ось цей новий знадібок до характеристики Антона Могильницького:

Любезный Друже! Письмо Ваше розрадувало мя надъ мѣру, бомъ пôзнавъ зъ него, же по коротенькôмъ нашôмъ запôзнанію и бесѣдѣ не забули-сте на мене; — а такъ въ красномъ сердци Вашôмъ далбы ся знайти зарôдъ статечнои и трвалои прiязни для того, ктобы ей сталъ ся годенъ! — пріязни, якои въ нынѣшныхъ часахъ майже съ свѣчковъ, — и то може надармо требабы шукати! — Ще бôльшу утѣху справило мя тое, що не лише прикрасно по руски написалисте, але въ тôмъ письмѣ цѣлу ревну жичливость для нашои народности зъ душѣ на паперъ перельяли-сте!

що не тільки дальше істнування видавництва, але й основне вирішення самої справи, щоби приєднати наше громадянство до дальшої праці, для піднесення народу, — щоби воно не попадало у зневіру і не здавалося на чужу ласку. Були в нас у тих часах тяжкі боротьби з післяплатниками та всякими затіями, які „Діло“ завдяки узгідненому проводові і вирозумілости громадянства щасливо переходило.

Одною з таких подій була **так звана „нова ера“**, — за часів залізної руки галицького намісника гр. Баденього, коли цей заявив у галицькому соймі (17. лютого 1894 р.), що він „ніякої нової ери не інавгурував і ніякої угоди з нашими послами не заключував, та що правительство буде своє робити: **або з заступниками руського народу або без них!**“... Тоді розважувалась справа тактики наших послів в краєвім Соймі і в державній Раді, чи вони мають далі вижидати на становище правительства у переведенні домагань ними поставлених, чи мають стати на опозиційнім становищі супроти правительства, чи іншими словами кажучи: стояти за правительством і за це заслугувати на заспокоєння домагань українського народу, чи йти за політикою, принціпіяльно основаною на боротьбі за конституційні права.

„Руський Клюб“ у віденськім парляменті ділився на дві групи: одні вірили в те, що шляхом порозуміння заспокоїть правительство наші оправдані домагання скорше і ліпше, а другі добачували в тім шкідну політику і обстоювали відпорне становище проти правительства.

Це питання розважували члени Спілки видавництва „Діла“ разом з тодішним редактором **Іваном Белеєм**, чи „Діло“ має піти за політикою утилітарною, чи за політикою принціпіяльною, бож такого вирішення жадало від нас громадянство з краю.

Те памятне засідання Спілки „Діла“, що мало вказати напрямну видавництва в тому моменті, нагадав мені перед кількома тижнями наш сеніор **Юліян Романчук**, бо я мав нагоду тоді моїм голосом переважити вирішення в той бік, що **нарід мусить у самім собі шукати сил до розвою й оборони своїх прав** і тому наші посли повинні придержуватись політики вільної руки, узглядннюючи голос народу.

Наслідком такого поставлення справи „Діло“ напятнувало відносний вислів намісника як тяжкий визов супроти нашого представництва і нашого народу та заявило, що годі нам вижидати ласки, а треба покінчити з новою ерою і добиватись власними силами наших прав, рішучою опозицією проти правительства... Вслід за цим пішли збори і віча в краю та у Львові, відбулись надзвичайні збори „Народної Ради“ і так закінчилась новоерщина...

Нагадуючи одну з тих критичних подій, які переживало „Діло“ в нашій політиці, маю на меті: показати те велике значіння, яке має наш одинокий щоденник української національної думки, — як орган незалежної думки. І на цім становищі має „Діло“ видержати. Хвилеві тактики політичні мають свій сезон і з ним переводяться, а **стояти на сторожі прав рідного народу це обовязок постійний...**

Отсе мусить мати на увазі наше українське громадянство.

АКАД. СТЕПАН СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ.

Наш шлях.

Згадую ті часи, коли перед 50-ма роками появилося „Діло“. Вони мені ясно стоять перед очима. Я був тоді студентом в Черніівцях. Десь там у першім річнику найдеться і мій фейлетон з Буковини, а може і ще дещо. Переживав я і далі душею всі фази його розвитку аж по нинішній день. Не завсіди був я ним вдоволений, нераз і полемізував з „Ділом“ у „Буковині“. Та все таки факт лишається фактом, що „Діло“ пережило 50 літ та що в нім протягом того часу віддзеркалювалися усі ті духові, моральні, політичні й економічні змагання, на які спромоглася наша західня земля, а передовсім Галичина. „Діло“ — це твір її духа, це покажчик її духових, моральних і матеріяльних сил, що формували духа української нації, її життя і розвиток аж до того ступня, на якому вони тепер опинилися. Колиж український народ західних земель не в силі був піднятися на вищий щабель, коли ми досягнутим ступнем невдоволені, то, не згадуючи про всі інші перепони і трудноці, мусимо перш усього в повній мірі бути свідомі того, що наші власні духові, моральні і матер'яльні сили були до того за слабі та що, бажаючи дістатися на вищий щабель, мусимо знов таки перш усього напружувати всі свої власні сили, їх якнайліпше орґанізувати, щоб у єдности, щирости і добрім порозумінні здобувати кращу долю народови. Ніхто нам не поможе, тільки ми самі мусимо будувати величній храм будуччини.

Безперечно за 50 літ ми поступили значно наперед. А якщо не вдалося нам за великого світового перевороту стати господарями на своїй землі, у рідному краю, то причин такої невдачі шукаймо не де інде, тільки в нас самих, в хибах нашої праці, в хибах нашої вдачі, у помилках, які направити мусимо.

Нераз роздумував я над тим, яка найбільша хиба спиняє наш поступ, а що дало іншим, далеко меншим народам цю силу, що вони досягли своєї мети. І на основі глибокого роздумування прийшов я до переконання, що найтяжча наша хиба лежить у нехтуванні всякої нашої традиції. При моїх спостеріганнях цілих поколінь нашої молоді завсіди кидалося мені в очі, що здебільшого на все вчерашнє, на все наше минуле, на все наше рідне молоді люди дивилися звисока, а навіть з погордою як на мертвечину, як на щось відсталого, що треба рішучо поборювати як незгідне з поступом; не находили в нім нічого доброго. Ми живемо у вічнім нехтуванні минулого, яке для нас нібито не має ніякого значіння.

Це байдуже, відки у нас такі погляди бралися, в чім вони корінилися: чи в малпуванні чужини, чи у щирому бажанні поліпшення долі народу, чи ще в чім іншім. Вони були і є. Живемо нібито у безперестаннім поступі і чванимося своєю поступовістю при всякій нагоді. Ми так страшно „поступаємо“, що нема в нас ані хвилинки часу на те, щоби ми схаменулися, щоби роздумали добре, куди той поступ нас веде, що з того поступу вийде. Нема спокою, щоб ми докладно проаналізували його і так самі переконалися, що той поступ нас не єднає, а роз'єднює, що тих „поступів“ у нас велика сила, що всі вони докупи у нас не більше як „великих слів велика сила“. Бо вони не виросли орґанічно з рідної землі, з рідного коріня. Бо вони хапатня „з чужого поля“. Вони чужі нам і нашому народови.

Життя і праця моя свідчать, що я зовсім не противник поступу. Але я вірю тільки в такий поступ для нашого народу, що виростає з рідного коріня, поступ приноровлений до рідного грунту, що не руйнує все старе, а будує нове із свого старого на народнім грунті, а не на доктринерських гаслах. Досвід мого життя навчив мене, що теперішність, яка не перетравила добре свого минулого, нічого доброго не сплодить для будуччини. Вона взагалі для будуччини безвартна. Напрям життя і культури залежить передовсім від того, у *що* люди вірують і *як* вони думають. Колиб ми схотіли дати щиру відповідь на те, то вийшлоб,

---

Дай Боже! шобы-сте всѣ семинарчики такъ чувствували, — того желали, — и тымъ ся трудили! Дай Боже! абы Вашъ святый запалъ не застивавъ! и абы наши начальники хтѣли и умѣли провадити Васъ вправленовъ з пріязновъ руковъ до той высокой цѣли! Не такіи то мы часи пережили въ Семинаріи: єли два, або три зъ помеже насъ писалисмо що по руски, — то решта товаришôвъ, неумѣющихъ и букви письма нашего розпôзнати, зъ насъ ся смѣяли и поругали! — а зъ верха не було принуки, — але овшемъ многіи и великіи перепоны! Вы щаслившіи! бо перепоны гуй туй побѣжденыи, — а Ваша добра воля и честна ревность єстъ силновъ поруковъ, — що мусимо въ нашихъ народныхъ стремленіяхъ хитро поступати и взрастати! Правда, же застарѣла гѣлина не дасть ся уже такъ легко загнути; зъ нашихъ денекотрыхъ зляшеныхъ и знѣмченыхъ, — зноровленыхъ Священникôвъ не буде уже правого Русина, якъ зъ пса солонини! Але зъ Васъ, буйныхъ лѣторостей красной деревини руской, — дасть ся ще зробити крестъ и лопата, кобы-сте лише щиро хтѣли! — Я на Ваше желаніє пишу, — бо ужемъ докôнчилъ, щосте загадали, и пускаю въ міръ, шобы назбирати пôдписôвъ; якій буде скутокъ, донесу Вамъ въ своимъ часу! — Посилаю черезъ Вашіи руки девять аркушей письмъ рускихъ: два прозою, а седмъ стіхами! Прочитайте ихъ чимъ борше, запечатайте, и ôддайте Проповѣднику Малиновскому, ôдберѣтъ ôдъ него посвѣдченіє (Rece piss), що отрималъ, и пришлѣтъ минѣ черезъ перву почту, абымъ бувъ спокôйный! — Незабавомъ пришлю бôлше, и шось такъ красного, якого-сте ще може доси по руски ще не читали! Скита Манявского, котрого ту седмъ аркушей посилаю, пришлю пôзнѣйше ще тринадсять; — читайте и пôзнайте въ немъ нашіи стороны и образъ житя нашого народу! Отъ! и я взялъ ся уже по нашôй розлуцѣ въ Виникахъ до пера, — а маю въ Бозѣ надѣю, що въ коротенькôмъ часу перегоню и завстидаю всѣхъ тыхъ темноумныхъ и малодушныхъ ворогôвъ, що мя окричали були за якогось перекиньчика! Я Вамъ нѣчого нового написати не умѣю, бо сиджу дома и нѣкимъ ся невидаю; але Вы напишѣтъ ми заразъ, шокольвекъ нового и важного знаєте; а я навзаємъ не засплю и Васъ моторного молодця Петруся чимось красимъ розвеселити! Выбачайте, що коротенько и ледашо пишу, — бо мя въ сихъ дняхъ зъ всѣхъ сторонъ многа робота присѣла! Поздоровляю Васъ съ моєвъ дружиновъ и съ дѣточками сердечно! Здравствуйте!

Жичливый другъ
Антоній Могилницкій.

Комарôвъ 27-го студня 1848.

„Прочитавши мои письма, зложите ихъ ласкаво въ тôмъ самомъ порядку, и въ моихъ окладинахъ запечатаєте, оддаючи Малиновскому; а слибы Малиновскій потôмъ до Вашихъ рукъ ôддавъ, то ихъ або черезъ подорожныхъ Станѣславскихъ або черезъ почту якъ найскорше пришлѣтъ!“ —

Чим був тоді Василь Ковальський, пізніший визначний москвофільський діяч, вказує оця адреса: „Любезному и надеждополному молодцеви Василію Ковальскому, ученикови Богословія III-го года въ Семинаріи“.

Для історика нашого письменства лист Могильницького до Ковальського важний згадкою про те, що в грудні 1848 р. мав уже Могильницький готових сім аркушів свого „Скиту Манявського! Щоправда, його перша частина вийшла друком в Перемишлі щойно 1852 р. п. з. „Скитъ Манявскій. Пѣснотвореніє епическое основане на повѣстехъ простонародныхъ рускихъ, сочинене Антоніємъ Любичь Могильницкимъ“, але вона була готова вже в січні 1850 р., бо „Зоря Галицка“ в ч. 14 з 3/16 лютого 1850 принесла „Оголошеніє Предплаты“.

Свої запросини до передплати починав автор заявою, що закінчив поетичний твір „епос народной“, що йому дав заголовок „Скит Манявський“. Далі покликувався автор на друкуванні в „Пчолі“ й „Зорі Галицкій“ виривки з „Скиту Манявського“, на вірш „Ученим членам Матиці Рускої“ в „Новинах“, на „Русина вояка“ й переклад Шіллерового „Рудольфа графа на Габсбургу“ в „Зорі Галицкій“ на зразок того, „яким духом, язиком і талантом цілий той поемат сочинений буде“. Увесь твір мав обіймати близько 20 аркушів і ділитися на три частини, або „повісти в рівних розмірах“, кожна в окремій книжечці майже по 10 аркушів. Указавши на основу свого твору, а саме на стан, долю й упадок найславнішого колись на Наддністрянщині монастиря, признавався поет, що він виснував свій твір із усних оповідань, які мав нагоду „з уст простодушних селян руских підслухати“, але дав йому таке забарвлення, щоб поезія зовсім не противилась історичній підставі. Зазначивши, що „Скит Манявський“ давав загальний малюнок долі галицьких українців у такому розумінні, „як простий нарід случаї історическі в своїх небилицях потомству передає, які причини наступствам підкладає і як їх з своїми повиділками і забобонами получає“, повідомляв Могильницький, що задумав друкувати свій твір у віденській друкарні Мехітаристів на такому самому папері, такими самими буквами й у такому самому обемі, як „Вінок“ Головацького. „Не маючи средства власних до предприняття того діла, вимагаючого значительних накладів, і не могучи знайти заможного покровителя і мецената в біднім народі рускім“, Могильницький розписав передплату по 40 кр. за першу частину.

Після вказівок, куди пересилати передплату, маємо свого роду літературне вірую Могильницького. Він розумів, що галицьким українцям, збудженим до нового народньо-політичного життя, освіти й власної літератури було так треба, як весняній квітці погідного сонця й теплого дощику, „бо слово „народність“ без питомої літератури мусіло би зістати звуком порожним“, бо кожний нарід, що хоче „імя своє в ряді народів просвіщенних затримати, мусит мати літературу, — але літературу свою питому, котру з народних гадок, з думок, з способу, як нарід річи около себе обіймає, і як понятія свої питомим язиком висловлює, — наконець з так званих забобонів, з поведінок і з небилиць виснувати повинен так, як снує слимак хатку, котра служит єму за прибіжище, з своєй власной слини! А що-небудь з чужих язиків єст переведене, хотьби найпожиточнійше, — не єст то література наша, а на тім не може опертися народність нж

що кожний з нас в що іншого вірує й інакше думає. Бо ми відбилися від рідного ґрунту. Віруємо, що нам чужі до вірування подають. Думаємо по чужому і не помічаючи цього. Ми взагалі „забули у неволі, що ми на світі", і зневірені у свої власні сили хапаємося одного або другого чужого гасла, кидаємося на всі боки як народ без історії, без традиції, без свого питомого обличчя. З усіми нашими поступами ми так дуже підпали під чужі впливи, що відучилися думати посвому. Тому нема в нас і „своєї мудрости". Ми так привикли живитися чужими фразами, що відвикли систематично спостерігати своє власне життя, досліджувати теперішнє і минуле життя українського народу, ці спостереження зводити докупи, шукати звязків між ними і на цій основі формувати свою власну душу і душу своїх земляків, творити свій власний поступ, свої найближчі і найдальші ідеали, виконувати щиро всі завдання, вказані добутим глибоким пізнанням життя і розвитку народу, його духових, моральних і матеріяльних сил, його свідомої і несвідомої туги, його віри і надії, його ідеалів. Правда, вироблення свого власного світогляду, своєї ідеольоґії вимагає великої праці, обширних студій, глибоких роздумувань, а чужі, „світові" гасла даються нам так легко, вони готові до нас приходять.

А до того легко фразами орудувати і притім бути поступовцем. Всеж таки ми ними не створимо ні своєї питомої культури, ні своєї великої літератури, ні свого питомого мистецтва, ні свого державного ладу. Все те буде у нас хіба лиш то ліпшим то гіршим відблиском чужих форм, чужих здобутків духа, в чім ніхто не добачить нашого питомого духа. Ми доти не будемо творцями, а хіба лиш наслідувачами, доки не заглибимося в свою власну душу, в усе своє рідне, теперішнє і минуле, в душу нашого народу, від якого ми так відстали, що дуже мало між нами людей, які вміліб до душі народу промовити, з ним вповні порозумітися, найти ті нитки, що звязувалиб нас з ним докупи в одну цілість. Навіть одинокого нашого народнього ґенія Тараса Шевченка, його ідеольоґію, збудовану на тривких підвалинах минулого України, ми і досі ще не порозуміли і назагал його — при всім формальнім культі — як якийсь пережиток закинули. Своєю широкоукраїнською ідеольоґією, своєю широукраїнською душею він нашим поступовцям став чужим. Хоч наука наша, а саме україністика, за останніх 50 літ значно зросла, то добутками її поза тісним кружком наукових працьовників майже ніхто не користується. Ширшому загалови вони навіть невідомі. Ніхто про це не дбає, щоб їх якнайбільше спопуляризувати, щоб вони стали загальним майном народу, бо в них є ключ до своєї мудрости.

Ми зовсім не доцінюємо величезної сили своєї науки і її значіння для своїх і чужих, хоч це безперечна правда, підтверджена історією народів, народніх рухів, історією культури, що наука і її здобутки завсіди давали почин і обґрунтування всяким еволюціям, а навіть революціям. В кожному разі і наш власний розвиток і поступ повинен закладатися на тривких підвалинах наукового пізнання.

І публіцистика наша зросла також. Але здебільшого є вона тільки відблиском чужої публіцистики. Вона не витворила ще типу своєї, української ґазети, яка по своєму заспокоювалаб усі потреби народнього духа, будила власну самостійну думку і самодіяльність, кристалізувала елементи свого життя, обіймала всі інтереси духового, матеріяльного, морального, суспільного і політичного життя, систематично і пляново зводила народню думку в один осередок, гуртувала всі духові, моральні і матеріяльні сили народні, безперестанно будила й удержувала у живій чуйности сумління індивідуальне і народнє. Це все вимагає дуже інтензивної власної праці, глибокого роздумування. Але безперечно далоб воно дуже великі і в кожному напрямі додатні результати і булоб сповненням патріотичного обовязку.

Тяжке завдання журналіста. З усеї душі бажаю, щоб „Діло" а з ним і український народ в другому 50-літті повеличалися якнайкращими здобутками своєї праці.

М. ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

„Діло" і „Просвіта".

Бачу, як неодин з читачів, глянувши тільки на заголовок нашої статті, стане робити ріжні висновки. Напевно не помилиться, коли стане на одиноко правильному становищі взаїмовідношення між пресою і всіми проявами національного життя. Між ними займуть переважне місце товариства й установи, що вяжуть більші гурти одиниць у клітини, кермовані одною спільною думкою, пронизані спільним хотінням провести деякі завдання та ідеї в життя.

Коли мова про взаїмовідношення, то ще не значить, що ми ставимо пресу й установи на одній площині як два однакові чинники. Між ними чимала ріжниця. Їх горизонти і вертикалі ні не лежать над собою, ні біля себе. Вони перехрещуються, ще краще скажемо: вони проникають себе взаїмно, черпаючи одно з одного поживу, потрібну для істнування.

Преса це не тільки реґулятор життя, вона його керманич. Висилаючи щодня свої стежі на зовні, мусить одночасно відчувати кожний порух крови, кожний удар бючок, увесь вияв життєздатности орґанізму, що її (пресу) породив. Преса це величина, якої ніхто не в силі оминути. Вона дуже додатна сила, хоч може мати нераз і великий відємний вплив.

Цей закон, важний для всіх народів, для всіх соціяльних орґанізмів, має своє приноровлення і значіння у відношенні до нашого народу. А коли глянемо на нашу поважну ювилятку „Діло" і глибоко увійдемо в її відповідальну ролю тої краплини води, яка паде щодня на тверду скалу, тоді напевно утвердимося у погляді на величезне завдання преси і може.. будемо дещо поважніше ставитися до неї.

Коли жива двигунова рушійність характеризує пресу, так певне ритмічне оформлення життєвого руху характеризує установи. Їх створює життєва потреба, та в хвилині створення, хоч нераз випереджують вони потреби гурта або нації, то вже одночасно стають на певній позиції, котра часто може довести до скостеніння, а далі навіть до омертвління, яке нераз відчувається в національних орґанізмах у деяких ділянках їх праці. І тоді преса — цей видимий актуалізм стає до роботи, ставить діяґнозу, прочищує атмосферу й піддає засоби.

І саме у цьому розумінні мусимо глядіти як на заголовок статті, так і на минуле 50-ліття „Діла", першого у нас національно-політичного орґану у европейському масштабі. Все, що на цьому полі витворено перед появою „Діла", було або збиранням сил і підготовною роботою як у додатному напрямі (Зоря Галицька, Вечерниці, Мета, Правда, тощо), так і у відемному напрямі („Слово" і всі видавництва, що стояли на протинаціональному „обединительному" становищі).

„Просвіта" випередила „Діло" на цілих 12 літ, „Просвіта" рішучо підготовила ґрунт під появу „Діла". Але й „Діло" з хвилиною своєї появи від першого свого числа по нинішний день зазначувало і зазначує не тільки своє прихильне становище до „Просвіти"; воно радше признало „Просвіту" чинником, до якого треба ставитися щиро, хоч і нераз критично, а проте в критичному відношенні видно відомі засади: „не квід детріменті", бо для „Діла" був завжди „супрема лекс" — народ! Навіть у помилках, не так „Діла" як орґану, а радше сучасної політики (нпр. 1898 рік — консолідація), то й тоді було „супрема лекс — націо!" А в такому духовому наставленні є завжди можливий поворот, щоби лихо направити.

Як сказано „Діло" вже застало „Просвіту" такою величиною, яка в понятті орґанізованого громадянства представляла нашу духову силу. Де і коли було треба виступити, чи перед власним громадянством, чи на зовні перед державною австрійською владою, чи може навіть перед великим світом, за „Просвітою" те право було признане, вона ним користувалася. Заступаючи культурні інтереси народу, вона збирала ґенія нації, кордонами розбитої і розшматованої, та всякого рода рішеннями, досвідами, віденськими дратованої тощо.

Як такому чинникови, „Діло" ставить „Просвіті" до розпорядимости свої сторінки, починаючи вже з тої першої невеличкої бібліоґрафічної нотатки про „Непропащу силу" Пулюя (ч. 5. з 28. І. 1880 р.) аж до нинішнього і завтрішнього дня.

Правда, нас разить те, що в перших річниках „Діла" і Т-во ім. Качковского находить свою рубрику, що звідомлення Загальних Зборів цього шкідника в нашому орґанізмі є неменше поважно трактовані, як Збори „Просвіти". Але було це тоді хибою цілої нашої політики, котра вміла находити якісь компромісові ходи з ріжного роду Павликовими, Делькевичами, Наумовичем і т. п., а не могла напр. найти спокою у відношенні до Драгоманова, до нових суспільних течій тощо (напр. з приводу промови Евгена Левицького на комерсі після концерту Шевченка у Львові).

У перших роках істнування „Діла" може мало було статтей на просвітні і виховні теми. Але цеж і не дивниця. В цілому світі освіту розуміли тоді більше як школу, а громадські форми освітньої роботи серед дорослих щойно кристалізувалися. У деяких краях Европи (нпр. Анґлія), а також в Америці (Злучені Держави) були вони вже до певної міри ясно скристалізовані, але назагал справу не брали так поважно і так глибоко, як це діється сьогодні. А проте розглядаючи річники „Діла" один за одним, ми бачимо, що не тільки життя централі, але в далеко більшій мірі життя читалень, котрі тоді творилися, реферовані з якнайбільшою докладністю, теплом і побожністю. Рік за роком друкуються щораз повніше і глибше схоплені звідомлення Загальних Зборів. Вже в р. 1882 находимо в цілости подану промову голови Т-ва „Просвіта" на Загальних Зборах, в деяких роках навіть на чільному місці, начебто редакція хотіла зазначити суттєву програмовість такої промови.

„Ділови" треба признати в заслугу те, що воно дуже уважно й розумно віднеслося до внеску О. Колесси, тоді ще університетського студента, який поставив домагання до статуту в напрямі економічної роботи Товариства. Починаючи вже з 1888 р. дається помічувати деякий застій у просвітному і читальняному житті. Це й зазначене у вступній статті „Діла" з р. 1889 (ч. 1. з 15. І.), де сказано: „Третім чинним фактором у нашому національному житті стали товариства для просвіти народу. Тенденції польонізації народніх шкіл ставлять просвітні товариства своїми видавництвами одиноку запору. Всеж таки Комітет читалень виказав у 1888 р. менші результати ніж у р. 1887". І тому, коли на Загальних Зборах „Просвіти" в Коломиї треба було трактувати внесок О. Колесси, тоді „Діло" стало приготовляти ґрунт для цього внеску, вказуючи на необхідну потребу вибрати комісію для його розгляду. Хибним уважало воно відкинення цього внеску. (Ч. 181 з 23. VIII. 1890.)

Крім реєстрування та критичного відношення до праці „Просвіти" та до порушуваних у публичних розмовах кличів, починаємо щораз частіше надибати статті редакційного походження на загально-освітні теми. Спершу таких статтей по одній в році (напр. в 1881 ч. 29 з 23. IV.), а далі щораз частіше. Сьогодні пайка статтей на загально-освітні теми не тільки від редакції, але й співробітників зросла до дуже поважних розмірів, хоч ще не таких, як це наказує потреба нації.

Зате дуже рішучо виступає „Діло" тоді, коли хтонебудь (влада чи чуже громадянство) нарушують право народу до культурного життя. В р. 1889 накинувся „Дзєннік Варшавскі" на голову Т-ва „Просвіта" проф. Омеляна Огоновського за його виступ на Загальних Зборах цього року. Редакція, стверджуючи цей факт, у двох числах якнайрішучіше виступає за правом Т-ва рішати про власні свої справи, а надто каже: „Скаженолютість — буде для нас завжди доказом, що стоїмо на добрій дорозі і буде бодрити нас до дальшого витревалого труду" (1889 ч. 40 і 41 з 2. і 5. III.). Те саме діється кілька разів: Краєвий Сойм хоче стати цензором книжочок, які видає Товариство „Просвіта" або хоче накреслювати по своєму

ша! Ест то позичена сукмана, котров на якийсь час прикриваемо наготу нашу, — ест то руж і краска, котрими нескусні дівчата брак прирожденого оцвіту в лици на якийсь час залатати стараются; сут то пера пави, застромлені в крила плохої сороки!" Підкресливши, що чехи, серби, поляки й росіяни здобули питому літературу народну, відколи їх безсмертної слави вітії: Вук Стефанович, Колляр, Ганка, Міцкевіч, Богдан Залевский (!), Пушкін і інні, заправившися на поли застарілого клясицизму, народні старини зпід грузей відгрібати і свіжими цвітками питомої мови убарвляти почали", вказував на закінчення своїх слів Могильницький, що „лише тов дорогов приобрієм і ми літературу, котра нам незаперечене імя народа просвіщенного у наших сосідів і побратимів забезпечити потрафит". Таким робом тут у теорії зарахував себе Могильницький до письменників романтичного напрямку, що в практиці перевів у „Скиті Манявському".

У Відні не міг автор друкувати „Скиту", бо не знайшов нікого, що зайнявсяб виданням і коректою поеми. Непоборні трудноші насувалися також і в деяких українських друкарнях Галичини й щойно львівський друкар Михайло Поремба піднявся надрукувати „Скита Манявського". Повідомляючи про це в ч. 34. „Зорі Галицької" з 15/27 квітня 1850 р., Могильницький обнизив передплату на 30 кр.

Як сказано вище, „Скит Манявський" вийшов аж у 1852 р., надрукований у перемиській капітульній друкарні, правдоподібно не без помочі епископа Григорія Яхимовича, що йому присвячена книга, бо передплачено всього 125 примірників, як виходить із спису передплатників на кінці книги. Холодний вітер зморозив пляни й захоплення поета, надхнені щирою любовю до свого народу. Бодай з другої частини надрукував автор усього дві перші пісні дванадцять літ по виході першої, в ч. 100 „Слова" за 1864 р., звідки й передрукувало той уривок перше видання писань Могильницького з 1885 р. в „Бібліотеці Зорі".

лінії діяльности „Просвіти“. Подібних доказів з новіших днів моглиб ми подати стільки, що це заповнилоб цілі книжки. Та й виступаючи проти внутрішніх ворогів, які рекрутувалися спершу з москвофільських гуртків, як також проти сьогоднішніх „критиків“, має на увазі єдино не так добро Товариства самого, як добро народу, котрому має служити Товариство. Тим більше, що всі ці „критики“, хотячи закрити своє знання в освітній матерії, причеплюються радше партійних розходжень або незначних проявів господарської натури, вакручуючи і збільшаючи їх до непомірних розмірів. А ці прояви вповні зрозумілі в установах діяльних, а не будуть вони приходити, коли роботи в установах не буде.

Цю лінію не тільки обслуги Товариства, не тільки критичного відношення до його праці, але й ініціятора нового, свіжого і живого напряму виконує „Діло“ по нинішній день. А вже з повною вдячністю мусить „Просвіта“ згадати безкорисну роботу при поміщуванні всяких оголошень, закликів, комунікатів, бібліографічних нотаток, взагалі цілого реклямного апарату.

Сьогодні у цій роботі піддтримує „Просвіту“ ціла національна преса, яка поволі зростає внаслідку відчутої народом потреби, а всеж таки на ґрунті, який підготовило „Діло“. Тому на кожночасних загальних зборах Товариства має своє місце тепла згадка „Просвіти“ для роботи національної преси. Зовсім ясна випливає також із того послідовність, що зрозуміння „Просвіти“ і її освітніх клітин для власної національної преси не може бути тільки словесне, але й діяльне в напрямі її підтримування. Бо здорова національна преса може опиратися тільки на організованих, розумних і свідомих одиницях і гуртах. Тільки такі можуть називати себе відповідальними членами освітніх установ. А до виховання таких одиниць причиняється і національна преса. А що сьогодні більш віж колинебудь йдуть у світ нові кличі суспільних реформ, суспільної кривди й справедливости, тим більше потрібна така співпраця, щоби ціле національне життя не опинилося на манівцях, не потребувало блукати, але найшло як найшвидше свою корисну й багату розвязку.

ОЛЕКСА КУЗЬМА.

Як це колись було...

Причинок до історії „Діла“.

Світова війна принесла між іншим одно додатнє явище: загальне заінтересування газетою. Множаться не тільки ряди читачів чи пак консументів газетного слова, але й його продуцентів. Зріст української публіцистики свідчить корисно про трудову диференціяцію нашого громадянства, серед якого твориться нова катеґорія умових робітників, що підносять ідейний зміст життя свого народу та обороняють наше національне істнування, протиставлячись сліпій силі історичного процесу.

З публіцистикою є подібна справа, що з політикою. Що другий або третій українець уважає себе управненим до політики. Так само що другий або третій молодий інтеліґент, що написав раз допис до ґазети, почувається кандидатом на редактора. Одначе це не є ще доказом легкости дневникарського фаху, навпаки тільки побільшує його трудноші. Покищо нема у нас (ні в інших народів) установи, що провірювалаб кваліфікацію звання й управильнювала їхню рекрутацію, і тому ця ділянка важної суспільної праці стоїть отвором для кожного. Дневникарство є мабуть найвільнішим зі в іх вільних фахів на світі, хоча публіцистика це не іграшка — це наука або, як хто каже, штука, що вимагає вродженого хисту і відповідного знання, потрібного, щоби розбиратись у складних явищах суспільного життя й піддавати її річевій критиці.

Дивний цей фах своєю притягаючою силою. Як магнес залізо, так публіцистика притягає деяких людей з відповідною психікою. Розуміється, не тих, що схильні вглиблюватись у собі, роздумувати про особисті інтереси, вчинки і болі. І не тих, що живуть з дня на день — а таких є найбільше, — що не мають ніякого вищого ідеалу, ні особистого, ні суспільного. Але тих, яких думка спрямована все назверх, яких інтересує механізм суспільного життя з його хибами, отже рвуться його направити, оздоровити, перетворити. Вони страждають, бачучи, як далеко відстало життя найближчого світу, життя рідного народу, і серед цього болю родиться в них потреба вмішатися в загальне життя, щоби приблизити дійсність до свого ідеалу. Боротьба за кращі форми суспільного життя манить їх і обіцює подібні інтелектуальні й психічні приємности, що перемога в спортових змаганнях, хочби не мали з неї найменшої матеріяльної користи.

Оця безкорисність це головна характеристична риса людей, що з пером у руці станули на службу рідному народові. Який контраст до світлого матеріяльного положення публіцистів інших богатих народів! Але не дармо кажуть, що кожний нарід має таких публіцистів і таку публіцистику, на яку його своїм культурним рівнем і своїм економічним розвитком стати. Значить, як в інших ділянках нашого життя, так і в публіцистиці ми остали сильно позаду, хоча в останніх роках слідний і тут зворот до кращого.

І наш одинокий по цьому боці Збруча дневник „Діло“ не вільний від деяких недомагань, дарма, що має за собою вже 50 літ істнування. Мені судилось статись членом редакції цього часопису вже давненько, в розгарі змін, що творили важну еволюцію в його історії, і тому хочу докинути від себе жмінку споминів про ті передвоєнні часи.

Були це часи, коли з редакції уступив довголітній її керманич Іван Белей, перейшовши на емеритуру, а редагування опинилось у руках молодших людей. До речі кажучи, Белей був тоді ще в силі віку, але передчасно виснажений своєрідним способом редакційної праці на протязі двох десяток літ. Він занадто перетяжував себе технічними роботами, прочитував і виправляв кожне слово, навіть у коректі. Працював як віл днями і ночами, не спускаючись на співробітників. Не дивниця, що при такій централізації редакційної праці у своїх руках так швидко став інвалідом. А шоте важко було йому розстатися з пером і він ще в початках редагування д-ра Евгена Левицького заходив до редакції, що лучилась безпосередньо з його помешканням (при вул. Баторія ч. 24). Мав ідеальний для складачів почерк письма: писав старанно грубим рондовим пером.

До зміни головного редактора причинились нові вимоги до „Діла“ з хвилею повстання національно-демократичної партії. Тоді в склад редакції ввійшов між іншими В. Будзиновський, опісля М. Лозинський і Л. Цегельський, а дальше як головні редактори д-р В. Охримович (1901—1902) і д-р Евг. Левицький (1902—1906). З приходом молодших сил оживився значно зміст часопису і піднісся тон, хоча спосіб редаґування остався менше-більше такий самий. Був більший поділ праці, але осталась давна манера добирання й опановування матеріялу. „Діло“ заповнялось дальше довжезними статтями, переважно полеміками з москвофілами і польською пресою. Богато було дописів з краю, а мало інформацій з ширшого світу. Систематичні звязки з Наддніпрянською Україною почали налаштовуватись щойно підчас російсько-японської війни, коли богато наддніпрянців підготовляло у Львові революційну акцію проти російського царату. Всеж таки „Діло“ було поважньою народньою трибуною, з якої лунали кличі в справі рільних страйків, університетської акції, виб. реформи і т. п. Праця була важка, бо під тягарем цензури, що стояла цупко на сторожі польських інтересів і в часі редаґування д-ра Левицького прямо масакрувала „Діло“. Сам Левицький був спритний політик і талановитий публіцист. Його статті, писані в спокійному тоні, звертали на себе увагу ясністю, залізною льоґікою і прекрасною арґументацією, опертою на правничій освіті. Уступив з редакції поневолі, розійшовшись у поглядах з тодішніми політичними провідниками. Перенісся тоді до Відня, де отворив адвокатську канцелярію.

Після уступлення д-ра Евг. Левицького кілька місяців вів редакцію Ол. Борковський, вислужений директор ґімназії, що працював у „Ділі“ від 1896 до 1910 р. Рідкий зразок трудящости і службової дисципліни. Приходив до редакції точно ців до 9-ої рано і виходив коло 3-ої пополудни, майже все останній. Був класич-

ним фільольогом, автором грецької граматики, але неменш добрим знавцем української мови. На нього й вложено обовязок дбати також про чистоту мови „Діла“. Писав переважно на педагогічні теми, часами віл огляд заграничної політики, а інколи писав інтересні фейлетони на злобозневні теми. Рукописів редакційних робітників не любив виправляти, особливо мав відразу до недбалого й зманерованого письма Цегельського (пізніше також Весоловського), зате щоденну редакційну працю любив зачинати пильним підчеркуванням червоним олівцем усіх мовних промахів в останньому числі „Діла“. Славні були часом мовні дискусії, які не оставались без користи для авторів, що дбали більш про зміст ніж про форму. Тоді голос Борковського підносився і він часом кричав як на учнів у клясі. Одначе під суворою маскою його лиця (мав великі насуплені брови і довгі козацькі вуси) скривалась добряча душа педагога, вирозумілого на молодечі хиби. Дивився на світ уже з життевої ретроспективи і відносився скептично до палких молодих резонерів, що рвалися реформувати людство. „Якби люди замісць ратувати світ воліли ратувати самих себе, то далеко більше зробилиб для добра людства“ — говорив тоном досвідченого педагога. Та хоча старець, він всетаки любив молодих людей і був душею їхнього товариства, особливо як запросили його на покріплення сил до шиночку.

Головним редактором був Борковський за кількома наворотами, розуміється провізорично й все в часі редакційної крізи, що повторялася досить часто.

Властивим наслідником д-ра Евг. Левицького був д-р В. Охримович, за якого редакція „Діла“ перенеслася (з кінцем 1906 р.) до дому „Просвіти“, де находиться й досі. Одначе цим разом д-р Охримович займав ще коротше це становище, ніж перед чотирма роками. Вибраний в травні 1907 р. послом до австрійського парляменту, він зрікся цього становища, подібно як з тої самої причини уступив з редакції В. Будзиновський. Редакційну крізу прийшлось ратувати знову Борковському. Взагалі в тих часах зайшли в редакції значні персональні зміни. Цегельський редагував від двох років тільки „Свободу“, отже треба було редакцію „Діла“ скомплетувати. Тоді принято на співробітників В. Бараника, опісля Л. Гринюка (з Коломиї). А що вони оба незабаром відійшли, то заанґажовано Ярослава Весоловського, що редагував тоді видавництва „Просвіти“, та Василя Панейка, що звернув на себе увагу своїми статтями в „Літературному Вістнику“. Аж у другій половині 1907 р. встановила Видавнича Спілка головним редактором Льонгина Цегельського, що витримав на цьому становищі всего один рік (до половини серпня 1908 р.).

За редаґування Цегельського склад редакції був сильний (Борковський, Весоловський, Кузьма, Лозинський, Панейко) і „Діло“ представлялось гарно. Бойовий тон вносив особливо сам Цегельський, а йому гідно секундували інші співробітники. „Писать-мем мечами“ — сказав він на першій редак. нараді, що правда, на превелике озлоблення Борковського, що не любив ексцентричности ні в мові ні вислові та остерігав перед конфіскатами. „Найкраще пишіть пером, — говорив — бо тоді всі прочитають. Меч вибє вам з рук цензура, так що останетесь зовсім без зброї“. Знамениті були статті Лозинського з приводу вбивства намісника Потоцького та процесу Січинського, засудженого спершу на кару смерти. Цегельський пошпортнувся на своєму становищі через власну загонистість. За видрукування статті „Ад майорем Польоніе ґльоріям“ („Діло“ з 14. серпня 1908), спрямованої проти митр. Шептицького, управа видавництва подякувала йому зараз на другий день за службу. Цегельський перейшов опісля до адвокатури, а згодом став послом до віденського парляменту.

І знову до редакційного дишля станув Борковський, що тягнув редакційний віз до кінця року. Аж з початком 1909 р. головним редактором встановило видавництво в порозумінні з політичними чинниками Яр. Весоловського, хоч як він від цього відмовлявся, будучи членом радикальної партії. Політичних чинників, що знали особисті вальори Весоловського, це зовсім не бентежило, бо й Лозинський не був національним демократом (признавався теоретично до анархістів, на ділі був безпартійним), а проте достроювався знаменито до ідеольоґії „Діла“.

Редакційний період Весоловського як на „Діло“ був досить довгий, бо тревав майже три роки (до жовтня 1911). Сам Весоловський був одним з українських редакторів тодішньої доби, що найкраще розуміли своє завдання. Він завжди тямив, що дневник мусить бути в тісному контакті з дійсністю, а цю дійсність про-

бував поширити далеко поза кордоном рідного краю. Богато людей поза газетою не читає нічого, тому газета мусить дати йому все можливе і тому скаля заінтересовань редактора мусить бути дуже широка, обіймаючи все актуальне на світі. Актуальним уважав усе, що в даній хвилі інтересує світ, хочби сам факт стався дуже далеко, або дуже давно. Словом Весоловський любив сензацію, але культурну, не брукову. Виходячи із заложення, що дневник має тільки одно завдання: бути в курсі всього, що діється або говориться на світі, він прикладав велику вагу до репортерки, не практикованої в „Ділі“, і сам він був знаменитим репортером, розуміється, вищої катеґорії.

В практиці його редаґування зводилось до масового нагромаджування матеріялу, який хотів впакувати до кожного числа „Діла“. Редакційний штаб, до якого увійшов також Ос. Назарук, продукував щодень велику силу статей, статейок, звідомлень, оглядів, нотаток і новинок, але йому все було замало. Він вишукував по краєвих і закордонних ґазетах все нові сензації, які треба було безумовно ще до цього числа „Діла“ спрепарувати. За новинкарем, що йшов уже на обід, вибіг раз аж на сходи і завернув його, бо найшов у „Берлінер Таґблят-і“, який саме принесли до редакції, сензаційне звідомлення про перший лет „Цепеліна“ понад Німеччину. Число було вже давно повне, лежали цілі стирти запасних рукописів, але про „Цепеліна“ треба було ще написати, розуміється, надармо, бо в ґазеті не було вже місця. Часто число було вже на друкарській машині („Діло“ виходило тоді під вечір), а Весоловський щось до нього ще встромив, викинувши щось інше. Річ природна, що через те спізнився вихід ґазети. Взагалі він безнастинно боровся за місце в ґазеті, і то з самим собою, і ніколи не був своєю ґазетою вдоволений.

Варто було бачити його після виходу числа з друку. Він хапав перший готовий примірник, на якім не висохла ще фарба, оглядав швидко, чи не осталась яка коректорська похибка, і біг звичайно до кнайпи при вул. Руській або в Ринку. Тут у темному кутику прочитував шпальти за шпальтами, морщив чоло, кривився і з розпуки рвав собі на голові волосся. Число ніколи йому не подобалось, бо все богато сензацій з недостачі місця не ввійшло до нього. А вже не міг пережити, як часом одною з тих сензацій випередив його „Руслан“. Тоді кляв цілий світ і скривши лице в долоні, поринав у чорну мелянхолію. Аж збуджений кельнером, шепнув з досадою: „ет!“ і вибігав на вулицю, щоби заскочити стрічних знайомих своїм саркастичним гумором.

Бо Весоловський був уроджений комік. Жвавий, рухливий, усміхнений, умів до кожного заговорити шутливо і пришпилити йому як стій латку. Парадні були сцени в редакції, як показався хтось з позаредакційних знайомих, що вмів гідно відпаровувати його гумористичні атаки. Весоловський заінсценізовував тоді словний двобій, що викликував гомеричний реґіт усіх присутніх. Шаржував як на сцені і справді міг бути першорядним актором.

Раз такий двобій на язики перемінився у двобій на кулаки. Борковський вже не належав тоді до редакції. Прийшов до редакції д-р Степан Рудницький, відомий ґеограф, тоді доцент львівського університету. Швидко вибухла сутичка двох однакових темпераментів. Рудницький відбивав сміло атаки Весоловського, аж цей, в приступі акторської екстази, визвав його на кулаки, мабуть під свіжим враженням боксерських виступів у цирку. Оба поскидали зі себе маринарки, вискочили на довгий редакційний стіл по середині кімнати і кинулись на себе, як два когути. Крик, реґіт і шелест ґазет, що хмарами летіли спід ніг боксерів. Ніхто не чув, що до входових дверей хтось застукав. А коли боротьба доходила до вершка експанзії, отворились поволи двері і до кімнати увійшов — старенький катехит о. Стефанович...

Нагла тишина і загальне збентеження! Одначе в кількох секундах оба задихані аматори боксерського спорту були знову в порядку, а Весоловський, усміхнений як сатир, повів збентеженого гостя до свого редакційного кабінету.

Була це одинока сцена того роду. Комічний хист Весоловського не виладовувався більше так широко, але зате жертвою його гумору падали часом редакційні гості іншим способом. Як трапився патріот грошовитий, особливо з провінції, то ніяк не міг опертися забавовій атснідання до Флісера або Мусяловича. До компанії приставав звичайно д-р В. Бачинський, що підписував „Діло“, та ще дехто.

Все те, розуміється, не перешкоджало Весоловському бути педантичним редактором, що прямо замучував своїх співробітників кличем: скрипт! скрипт! Мав тих скриптів повні шуфляди і кишені, а все був ними ненасичений. Сам писав мало, бо й при своюму способі редаґування не мав часу. Тільки в часі соймових нарад переймав на себе соймовий реферат, з якого вивязувався знаменито, маючи, як сказано, вроджений репортерський хист. Одначе розуміючи широко завдання редакційного шефа, він значно змодернізував „Діло“, видосконалив редакційну техніку і поширив заінтересування ґазети також на ділянку духової культури. За його часів „Діло“ видавало ілюстрований літературний додаток „Неділя“.

Зложив обовязки головного редактора під тягарем закидів, ставлених йому ріжними мальконтентами, яких ніде ніколи не бракує. Найповажнішим закидом було те, що признавався дальше до радикальної партії, а навіть належав до її управи. Обняв знову реферат заграничних справ у „Ділі“, як давніше, а від листопада 1911 р. головним редактором „Діла“ став д-р Володимир Кушнір, спроваджений д-ром Евг. Олесницьким з Відня. Одначе він не міг налаштувати якслід ні самого редакційного апарату ні правильних взаємин із своїми співробітниками і після трьох місяців вернувся назад до Відня, де видавав „Україніше Рундшав“.

Від лютого 1912 р. редактором „Діла“ став з черги д-р Василь Панейко, а член редакції Ос. Кузьма обняв редакцію „Свободи“. Світова війна припинила видавання обох цих ґазет на протяг російської окупації Львова, але опісля „Діло“ виходило при сильно зредукованій редакції (Весоловський перенісся до Відня і вмер 1916 р., відійшов д-р Назарук). Аж українська визвольна війна розігнала решту давної редакції по світі і „Діло“ більше як цілий рік не могло виходити. Щойно після трилітних метаморфоз появилось знову в 1923 р. під первісною назвою і при зовсім новій редакції. Але це вже занадто нові і знані часи.

І. КРИПЯКЕВИЧ.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ БІОҐРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ВУАН.

У Всеукраїнській Академії Наук в Києві від кількох літ працює **комісія біоґрафічного словника України,** — мета її зібрати життєписи всіх діячів української землі від найвизначніших до найменше відомих, а все таки заслужених для української культури. На яку міру закроєна ця праця, видно з того, що на першу букву А, на яку розмірно небогато є прізвищ на Україні — зібрано вже пару сот біоґрафій. Комісія старається зібрати якнайбільше імен другорядних діячів, щоби тим способом облекшити працю майбутнім дослідникам на ріжних полях знання — бо відома річ, як важко перше добути хочби загальні інформації про заслужені особи, про які завчасу не зібрано докладних біоґрафічних дат.

Комісія біоґрафічного словника у своїй праці звертає пильну увагу на західньо-українські землі, і в цьому наше громадянство повинноб прийти їй з допомогою. Річ це нелегка. Навіть у Галичині, де щоденна преса все подає ювилейні згадки та некрольоґи визначніших осіб, де в ріжних календарах (особливо в календарі „Просвіти“) знаходять місце життєписи культурних діячів, — все таки богато історичних імен залишається без біоґрафій. Покійний бібліоґраф Іван Емілянович Левицький почав колись видавати словник галицьких діячів XIX ст., зібрав масу матеріялу, — але зміг видати тільки перші випуски цеї цінної праці. Не знайшовся ніхто, що продовжав би дальше його монументальне видавництво. Не маємо досі словника ні галицьких письменників, ні публіцистів, ні політиків, ні педагогів, ні лікарів і т. ін. — хоч у кожній ділянці знайшлись би імена достойні памяти.

Ще трудніше дістати звістки про діячів Холмщини, Підляшшя, Полісся, Буковини, Закарпаття. А в тих забутих землях, в яких тепер (за виїмком одного Закарпаття) завмерли всякі наукові досліди, можнаб відшукати цілі десятки імен людей, що колись були славою своїх околиць — а й для всеукраїнської культури не були рівнодушні.

Вкажу приклад з Холмщини. Перегортаючи два-три видання з історії XIX в., знаходжу такі несподівані звістки: епископ Важинський († 1804) був відомий як лінгвіст; епископ Шумборський († 1851) займався ботанікою і залишив кілька зільників, також протягом кільканацятьох років робив метеорольоґічні записки в Холмі; з священиків о. Курилович славився як юрист, Деодат Смоленець був знавцем канонічного права, Павло Шиманський був професором варшавського університету, Ковалевський, також професор того-ж університету, склав санскритський словник і т. ін. А кільки таких імен можнаб знайти при систематичних пошукуваннях?

В ювилейний рік „Діла“, котрого пів сотні річників є величезною скарбницею історичних матеріялів, требаб подумати про повну колекцію життєписів західньо-українських діячів, щоби наші ближчі землі знайшли належне місце у всеукраїнськім біоґрафічнім словнику.

В. ОСТРОВСЬКИЙ.

„Діло“ і ми.

(Від нашого кореспондента.)

Луцьк, на Волині.

I.

Життя треба міряти не календарними періодами, а масою й силою переживань. Один рік життя тої чи іншої особи та установи іноді може рівнятися багатьом рокам життя інших одиниць чи установ. Це власне треба сказати про українські видавництва, життя яких міряється їхньою боротьбою одночасно на багатьох фронтах.

Зокрема й особливо відноситься це до „Діла“, яке нині святкує пятьдесять років свого заснування. І не тільки заснування, але й перемоги над найрізноманітнішими трудношами, що стояли й стоять на перепоні українському друкованому слову.

Українська преса працює в особливих умовах. Вона, борючись за своє матеріяльне істнування, мусить *творити читача*, викликати його з небуття. Цеї умови нема, нпр. в Англії, Франції чи Німеччині. Там читач народився давно й завданням поодиноких органів є не творити для себе читача, а здобувати вже готового.

„Діло“ в моменті свого народження, пятьдесять років тому, власне й почало свою працю з оцього творення українського споживача періодичного друкованого слова. А це найтрудніша праця. Цю важку працю „Діло“ виконало ґрунтовно й солідно, бо читача цього створило, коли саме проістнувало пятьдесять років. Цею своєю піонерською працею „Діло“ започаткувало цілу еру в нашому житті. І хтоб у майбутності не торкнувся історії нашого періодичного друкованого слова, мусить починати її з „Діла“.

II.

Тому, щоб зрозуміти працю тих невидимих для читача працьовників, які день-у-день, неначе якась машина, що не знає недуг, особистих ударів лихої долі, нещасть, смерти близьких людей, витворюють духову поживу для читачів людей, занятих іншою працею, — тому, щоби зрозуміти це вповні, треба бути самому журналістом та працювати в редакції, а особливо в українській редакції.

Звичайний читач не може й уявити собі того напруження всіх сил душі, яке панує в редакції щоденника, коли протягом кількох годин треба охопити життя не тільки своєї країни, але по можности багатьох країн, а навіть цілого світу. Коли треба, подібно до луни, відгукнутися на ріжноманітні події, явища, потреби моменту, очікування своїх читачів. Коли з потопу ріжних вісток та інформацій, які заливають редакцію, треба відвіяти вмить полову й знайти цінне зерно, гідне й здорове. Коли треба не тільки тримати руку на живчику суспільного життя, але ще вказувати єдино правильні, безпечні й спасительні шляхи між Сціллею і Харибдою. Коли іноді треба виконувати ролю речника завтрішнього дня, тобто, висловлюючись образово, виконувати ролю свого роду „ясновидців“, бо помилки щодо завтрішнього дня читаюча публика неохоче вибачує. Тому-то хвилини цього крайнього напруження нервів і духа не можуть бути змірені жадним годинником і жадним астрономічним календарем.

Не для того я це кажу, щоби звернути увагу читачів на тих скромних працьовників, що невидимо несуть свою працю в редакції під цей час. А для того, щоби сьогодні нація згадала тих, які протягом пятидесяти років горіли й згаряли над випуском чергових чисел „Діла“. І не тільки тих, що горіли в редакційній кімнаті, але разом з ними й тих, що одночасно співгоріли з ними й на місцях та по чужих країнах, вкладаючи в „Діло“ й свою умову працю й свою любов до народу та до рідного друкованого слова. Вони без втоми стояли на сторожі слова, поставленого біля свого народу, і витримали. Скільки серед них є таких, імена яких зовсім невідомі тим, що вигодувалися зерном, засіяним ними на рідній ниві!

І колиж ця нація поставить памятник оцим *незнаним жовнірам слова?* Ясна річ, що „Діло“, яке проістнувало пятьдесять років і працювало день-у-день, дало цих „незнаних жовнірів“ дуже й дуже багато.

III.

Бруковим часописам, що пливуть по хвилях змінливих настроїв і зацікавлень юрби, не так уже трудно істнувати. А може їм і найлекше жити й багатіти.

Значно трудніше працювати органові, який має своїм завданням прямувати до далекої загально-національної мети, якої рядові громадяни іноді й доглянути не в силі. Легко працювати й тим, що служать ґрупам і гурткам та йдуть шляхом розбиття цілого, щоби створити собі своє маленьке „ціле“ та обслужити його. Але дуже важко істнувати тим діячам і тим часописам, що мають своїм обовязком попереджувати розбиття нації, консолідувати творчі сили й вказувати спасенність цілости та єднання в ній одиниць.

Найважче завжди буває тим, що взяли на себе служення ширшим інтересам свого народу, загально-національній ідеї. Бо цим, звичайно, шкодять і чужі й свої: бо жреців цих інтересів і цеї ідеї завжди буває менше, ніж звичайних обивателів, занятих своїми дрібними справами й інтересами. Для „Діла“, яке взяло на себе від десятків років тяжку провідну ролю в національному життї й у боротьбі за це життя, чимало було, в тяжкі хвилини істнування спокуси, приноровлюватися до брукових зацікавлень і смаку юрби, щоби поправити своє матеріяльне становище.

Зате „Діло“ святкуючи сьогодні пятьдесятьлітній ювилей, може гордитися, що цим спокусам матеріяльних благ не піддалося, памятаючи вищу провідну ролю загально-національного демократичного органу.

Нація росте, а з нею росте й число тих, для яких найвищим питанням — є справа життя й розвитку нації, а значить — і росте число прихильників „Діла“, ростуть можливости кращого істнування в другому пятьдесятьлїттю.

IV.

Власне хочу підкреслити це, як кореспоедент з Волині.

Найменше стійкою, виробленою й скристалізованою верствою українського народу північно-західніх земель є інтеліґенція. В той час, коли маси пережили щасливо доби: литовсько-князівську, польсько-королівську й московсько-царську і зберіглися для нації в усій своїй повноті, — українська інтеліґенція майже вся була зденаціоналізована.

Визвольна боротьба цього століття частину цеї інтеліґенції розбудила від стану анабіози й змусила рухатися. Але це ще не є повним життям. Вона, ця інтеліґенція, як це буває з людьми, несподівано збудженими, досі ще не усвідомила собі, що властиво робиться з нею й що вона сама повинна робити. Оцим станом півсонної свідомости й можна пояснити дивні скоки нашої інтеліґенції то вправо, то вліво, то в полумя хрунівства, що має спалити українську душу раніше, ніж вона отямиться.

Наша інтеліґенція ще досі кидається в усі боки, напівсвідомо шукаючи для себе виходу, і ще досі відвертає очі від яскравого світла загально-національної ідеї. Очі, привичаєні до сутінок довгого анабіозного сну, не можуть ще звикнути до цього світла. Воно занадто разить їхній приспаний зір. Переживаючи цей стан довгого болючого пробудження, наша інтеліґенція досі звертала свої очі лише до того, що не разило її яскравим світлом соборницької ідеї й національних інтересів, — навіть до чужих часописів. „Діло“ з його виразним загально-національним освітлен-

Д-р МИКОЛА КОЗИЦЬКИЙ.

Кріза сучасного світогляду.

Найсутнішою функцією модерної людини є боротьба та жажда розросту й успіху. Нема сумніву, що нашою добою заволоділи інжинірі. Завдяки своїм найсміливішим осягам в матеріяльній розбудові сучасного істнування удалось їм повалити всяких інших апостолів людського щастя і накинути духови свойого часу нову фільософію життя. Право і оправдання до цеї фільософії матеріялістичної експанзії дала їм побідоносна наука, що змогла запанувати над трьома найдивнішими силами природи, то є: світлом, магнетом і електрикою та силою волі перетворити і синтетично надбудувати до небувалих розмірів зовнішний зміст життя на поверхні нашої планети. Тим впоїла вона в душу людства нову геройську концепцію людського розуму, що зі своїми незміримими творчими можливостями станув до боротьби зі всіми ірраціональними ворожими силами природи. І саме ця жажда боротьби, радісна готовість на найцінніші жертви, безсонно тривожна непевність на її вислід і ця несупокійна туга за побідою порушує сьогодні психікою сучасности.

Полонена цею концепцією модерна фільософія стратила з очей ідеал одного, незмінного, сяйвом божества опроміненого духа, якому на протязі століть покланялися Плятон, Декарт, Спіноза й інші, а цю божественність перенесла вона на людський розум, що в зустрічі зі сліпими силами природи виявив свою щораз більше розростаючу творчу суверенність.

Цьому допомогла метафізика Канта, Фіхте, і Шелінґа, яка відступивши від Декарта і Ляйбніца санкціонувала людський розум як первоначальне джерело знання, моралі і всякої творчости. Упоєний гордістю конструктор моторів і хемічних синтез визнав сам себе найвищим законодавцем і творцем на землі і почав себе обожати. Культ Бога заступив культ людського досвідного розуму і зверхніх форм річей.

Цього роду пересунення тяги в людській душі мало свої наслідки і для моралі: Сама природа здавалась чоловікови аморальною: глуха на його терпіння і частий крик розпуки, сліпа на його непомірні змагання і невідхильну драму йде вона проти духової струї людської душі. Тож щойно чоловік своєю волею установив норми справедливости, поклав в основи співжиття правила моралі й етики, які може також до вподоби зміняти. А релігія — це тільки історія ріжних ідеалів, її правда не вічна, а привязана до часу й обставин. Тому даремно людський дух гонить за блудним огнем вічного, універсального ідеалу гармонії і добра; кожний ідеал, є своєрідний, партикулярний і умсвноправдивий: кожну грабіж і насильство можна двигнути на висоту ідеалу, в національній боротьбі — при допомозі фільософії Геґеля, а в соціяльній — при допомозі Маркса.

Такого роду від гуманізму до берґзонізму і праґматизму розвинута фільософія „досвіду“ стрінулася в 1914 р. з найбільшим в історії досвідом, на який культурна Европа змогла здобутися — світовою війною. І тоді то при допомозі цієї величавої технічної надбудови нашої планети положено для ріжних партикулярних, національних і соціяльних ідеалів 10 міліонів трупів і пролито море сліз і крови. Для „досвідної“ фільософії цей досвід був справді потрясаючим у свойому кінцевому висліді і наглядно переконуючим.

Тому зараз же по війні обізвалася совість Европи, пробудився дух опамятання, оживилися найглибші осередки сучасної душі зривами гарячої, несупокійної рефлексії. Дієвий вихор перенісся також на внутрішній духовий фронт цивілізованого Заходу, захитуючи основами його світогляду. Нова льоґіка довершених фактів висунула на отверте поле найістотніше питання кожної культури, то є: її духову й ідеольоґічну вартість у сучасному і в майбутньому. До такого принціпового поставлення справи змусили духову еліту Европи три останні історичні події, а саме: сам факт війни, пробудження азійських народів і соціяльна революція. Наслідком тих чинників геґемонія Заходу перестала бути доґмою а його культура виявила у своїх основах динамічну неправильність, а то й хоробливе збочення. Настала кріза цілого світогляду і нею почали займатися найпередовіші народи Західньої Европи.

В першу чергу німецький дух покинув свою власну святиню, в якій Лютер голосив, що вічне призначення чоловіка мусить відгравати́ся у ньому самому, в якій Геґель означив історію, як свідоме очищення і визволення субективізму, в якій Фіхте пригадував німецькому народови, що тільки у ньому лежить первопочин людського удосконалення і в якій санкціоновано нового Бога — Державу. Ударом поразки прибитий зір Германії Кайзерлінґ і його школа спрямовують на далекий Схід, щоби зачерпнути в азійській фільософії нових принціпів життя.

А далі, зірвавши з системами і німецькою методичністю, мислитель Шпенґлер відкидає дотеперішне доґматичне сприймання життя і з трагічною щирістю стверджує близький кінець сучасної культури, в якій вже висохли всі джерела одуховленої творчости і над якою перестав віяти божественний і життерадісний світ релігії і метафізичної туги. Бо без релігії неможливе ніяке розстання життєвих можливостей, без неї кожний порив кінчається болючим і нестерпним диссонансом. Тому змеханізована і зматеріялізована, сліпа на красу глибин і глуха на музику вічности атеїстична Европа мусить умерти.

Не менше чорну картину сучасности бачить Куденгове-Калерґі. І для нього першим обявом аґонального стану теперішньої культури було змеханізування світу і людини, після чого прийшло повалення Бога і душі. Вслід за тим, на руїнах моралі, традиції і християнської етики вибуяв грубий матеріялізм і безсоромний цинізм, прийшов розвал родини і чесного співжиття, а врешті на тлі безглуздого політичного і господарського хаосу Европа переміняється помалу в товариство злочинців. Знайти лік на цю задавнену недугу дуже тяжко, бо всі творчі підстави культури знищено, а нових на їх місце не знайдено і не поставлено.

Такіж зловіщі думки нависли також на горизонті французької душі. Там також ціла плеяда письменників, як Поль Кльодель, Жак Марітен, Анрі Массі, Жюлієн Бенда, Рене Жілюен, та інші визнали недугу душі сучасного Заходу безнадійно катастрофальною або незвичайно критичною. Аналізуючи зловіщі прояви цього апокаліптичного сумерку культури, французькі діяґностики з досадою й оґірченням кинули клятву на три історичні виновники сьогоднішнього

нам життя притягало до себе, в наслідок зазначених причин, не багато цих приспаних інтелігентів. Але вже останній рік різко змінив ситуацію. Тепер уже активний інтелігент, щ заангажувався до громадської чи політичної праці, не так легко обходиться без „Діла". Навпаки, воно стає для нього вже тим, без чого не може він обійтися.

З огляду на невелике число національно-свідомої й активної інтелігенції фреквенція „Діла" на наших землях не може збільшуватися дуже помітно. Але не з цього боку слід оцінювати роботу, яку воно вже зробило й далі робить для північно-західніх земель. Значіння цеї роботи в тому, що інтелігенція, яка творить місцеве українське життя й кермує ним, починає дивитися на „Діло", як дивиться моряк на свій компас.

В цьому відношенні „Діло" за останній час серед північно-західньої інтелігенції осягнуло дуже багато.

Важливе епізодичне значіння має й та кампанія, яку так успішно перевело „Діло" в минулому році в обороні незалежної культурної й господарської української позиції від найогиднішого, давно небаченого в нашій історії продажницького наступу на українську душу збоку відомого гуртка людей.

Своєю річевою, спокійною, але твердою національною поставою „Діло" в значній мірі оборонило національні позиції від сучасних Носів і змусило декого зі слабодухих стриматися на півдорозі до відкритого ренегатства.

І тому майбутній Нестор, пишучи історію української національної преси, цю заслугу „Діла" впише на сторінці північно-західніх земель великими літерами.

V.

З приємністю доводилося мені констатувати факт передплачування „Діла" й деякими мешканцями села. Не знаю скільки таких є. Але це не важне. Ходить про саме внутрішнє явище. „Діло" не захотіло обнижувати свого рівня задля часових інтересів, терпеливо чекало, коли українець виросте до повного росту европейця-громадянина.

Тепер є фактом, що цей бажаний свідомий громадянин доростає до інтелектуальної та національної зрілости й стає підготовленим до того, щоби читати свій загально-національний орган.

Я цим, Боже борони, не хочу ображати чи понижати інші наші національні органи, в яких теж співробітничаю. Я хочу лише підкреслити правильний поділ наших часописів по ступенях популярности, згідно зі ступенями інтелектуальної підготованости читачів. Гадаю, що кожний згодиться, що в цьому відношенні „Діло" стоїть на горі цеї драбини, притягаючи до себе верству найбільш освічених читачів.

Тому-то власне найбільше розвинені в національному й інтелектуальному відношенні інтелігенти північно-західніх земель усе більше тягнуться до „Діла", вважаючи його для себе за компас, необхідний підчас плавби по розбурханому національному й політичному морю.

А за ними тягнуться й деякі мешканці сіл. У цьому відношенні „Діло" в ювилейному дні може вписати в свою історію світлий рядок зеднання частини наліпсонної інтелігенції північно-західних земель біля загально-національних інтересів та соборности духа. Цим воно зломало ще одну частину сокальського кордону.

Стримуюсь від усяких закликів до нашої інтелігенції щодо підтримки та ширення „Діла", бо вірю, що насіння, посіяне тут в останньому часі, а особливо в минулому році, дасть „Ділові" добрий врожай у найближчих часах.

СТ. СІРОПОЛКО.

Піввікова служба „Діла" українській культурі.

Здається, вже ніхто не заперечує того твердження, що преса — особливо щоденна — є одним з поважних чинників творення світогляду окремого читача й цілого колективу.

Безперечно, щоденна преса має могутній вплив на створення громадської опінії, але цей вплив може бути добрим і злим, в залежності від тих ідей, яким вона служить. Під цим оглядом 50-н літній ювилей українського часопису „Діло" набирає особливого значіння не тільки тому, що „Діло" перший *український щоденник*, але й тому, що цей часопис *перший* став на шлях служення українській національній ідеї і за увесь час свого життя не збочував з цього шляху.

Правда, нераз мінялося політичне забарвлення „Діла", однак ідея національного визволення залишалася непорушною при всіх змінах політичного напряму „Діла". Добре розуміючи, що досягнення цеї ідеї може відбутися лише на міцному ґрунті матеріяльної та духової культури українського народу, „Діло" поставило своїм завданням дбайливо реєструвати на своїх сторінках кожний дорібок української культури як в Галичині, так і на інших українських землях. Отже праця українського громадянства на полі політики, церкви, школи, кооперації, науки, просвіти, театру, музики й т. д. завше находить свій відбиток на сторінках „Діла", а тому ні один історик нашого минулого за останні 50 років не може пройти мимо того матеріялу, що містять в собі річники „Діла".*) Але цього мало.

„Діло", як і кожний часопис, що хоче вести провід серед своїх читачів, виступає з програмовими статтями, які вказують українському громадянству напрямні методи праці на всіх ділянках політичного й громадянського життя для розвитку української культури.

Зрозуміла річ, що „Діло" стоїть на сторожі збереження тих огнищ і окремих культурних сил, які працюють для добра українського народу, і разураз то підносить свій голос до українського громадянства з закликом матеріяльної й моральної підтримки цих огнищ (статті на відозви про жертвування на т-ва „Просвіта", „Рідна Школа" й ін.), то виступає гостро проти переслідувань культурно-просвітних установ й окремих діячів, то започатковує відповідну акцію в обороні українських культурних робітників, що стали жертвою насильства з боку чужої комуністичної диктатури на Рад. Україні.

І все-ж таки ця піввікова безупинна праця „Діла" ще й досі не знаходить належної підтримки з боку українського громадянства, яке радше удається до чужого часопису, ніж до свого органу, який непохитно захищає національно-політичні інтереси українського народу. Внаслідок цього національного невироблення, чи національної несвідомости широких верств українського громадянства „Діло" й на схилі свого піввікового життя змушене вбиратися, так мовити, в коротенькі штанці та виступати прилюдно не тільки поміж своїми, але й перед чужими людьми, в скромнім убранні — на шости сторінках малого формату!

Просто ніяково почуваєш себе, коли доводиться здибати в деяких каварнях в Празі з нашим ювилятом, який, видно, й сам себе почуває, як „бідний кревнячок" серед своїх більш щасливих братів...

Нерідко на адресу „Діла" сиплються нарікання, що воно занадто багато місця уділяє реєстрації дрібненьких фактів чисто льокального значіння на рахунок загальних інформацій про важливі події в чужих країнах, а якщо й містить ці інформації, то подає їх з великим запізненням.

*) Слід побажати, щоб редакція „Діла" щороку подавала до останнього числа статистичний покажчик всього матеріялу за минулий рік.

безвихідного положення, а то: реформацію, ренесанс і революцію. Їхньою головною провиною є підваження принціпів середньовіччя, опертих на вічності, через що сколихнулася рівновага християнського духа, а тимсамим опинилася ціла культура европ. Заходу над пропастю. Тому одиноким рятунком перед неминучою загладою може бути тільки поворот горі річищем до минулого. Та вся лють тих новосередньовічників виливається на протестантизм, що є виновником перебуяння індивідуалізму, перенесення культу Бога на людину, а врешті революції. Таким чином причину крізи сучасної доби перенесли вони на конфлікт між протестантизмом і католицизмом, а що Лютра французькі обвинувателі ідентифікують з германізмом, то проблема Заходу є, на їхню думку, одночасно конфліктом між романізмом і германізмом. Тому нікому іншому тільки Лютерови належиться батьківство модерного трійливого націоналізму і кровожадного імперіялізму, а на Кантові тяжить відповідальність за сучасний матеріялізм, бо він, унеможлививши метафізику, добив людську душу позитивізмом і детермінізмом. Такий непростимий гріх звалив на Німеччину найчільніший представник новосередньовічників А. Массі у своєму творі „Оборона Заходу".

Натомість власній сучасности виповів війну визначний критик берґзонізму, великий ум сьогоднішньої Франції, Ж. Бенда. Він у низці своїх праць аж до останньої п. н. „Кінець Вічного" доказує, що зло повстало і дальше розростається на ґрунті сучасної, найбезідейнішої в історії доби. В тій то епосі людство лишилося без свойого цивілізаційного фактора, яким є духова еліта кожного народу. Та еліта сьогодні зрадила, бо зрікляся легкодушно свойого дієвого післанництва. Вона знизилася цілковито до реалізму дня, приняла культ сили й змінчиву мораль практичности, відкинула безінтересовні і вічні правди, вимела з душі всякий ідеалізм, а почала обожати зверхню форму і змінну поволоку людських справ. Таким чином ті, що природою покликані до виховування і прочищування своїм високим ідеалізмом брудної атмосфери і матеріяльного засліплення широких мас самі віддалися і утожсамилися з ними. Тому така доба, надихана тільки змисловим хотінням вижиття „vouloir-vivre", не задивлена в далекий горизонт, на якому сяє провідна зоря вічної правди, мусить нанести всякій, правдивій культурі смертельну рану.

Дещо відмінним поглядом, проблеском оптимізму і прихильною безсторонністю до німецької культури визначається книжка франц. есаїста Р. Жілюєна п. н. „Доля Заходу", що вийшла останньої осені, як відповідь на песимізм згаданих вже та інших авторів. Автор теж затривожений небезпекою, що нависла над сучасною переломовою добою. Та всеж він бачить деякі ясні, до кращого звернені моменти цієї критичної дійсности. Передовсім теперішній незвичайний поступ позитивного знання це правильний і здоровий прояв людського духа, що дає запоруку щасливого переходу крізи. Та навіть цього роду буйний поступ є доказом великої туги людства за безінтересовною правдою і годиться з основами християнізму, який бачить у людині Провидінням встановленого володаря світу і решти створінь. Знов-же інстинкт експанзії, розросту творчих сил і нестримний гін до буйних форм є вродженим і конечним чинником всякого здорового життя і тільки злим його користуванням можна зробити його шкідливим. І саме цей світлий тріюмф людського духа є частинним поворотом до традиції універсалізму, якому наразі крім широкого знання недостає ще глибокої клясичної мудрости. А ця хвилева діспропорція між знанням і мудрістю є якраз джерелом головних ідеольоґічних труднощів проблеми сучасної культури.

До теперішнього упадку моралі й ідейности причинився в перщій мірі збочений і перебільшений антропоцентризм та виплеканий ним містичний натуралізм, що санкціонував надлюдські привілеї не тільки деяким одиницям, але й цілим народам, що дало пригожий грунт до вибуяння ненависти і розгару безоглядної боротьби.

Головно соціяльна і політична форма цієї містики затроїла організм теперішньої Европи трійлом зоольоґічного ворогування і шкурного егоїзму. А коли ще додати до цього розвиток спіритизму, окультизму, теософії, антропософії, то на тлі несконсолідованого християнського універсалізму й недостачі мудрости за розпадом здеморалізованої особовости може легко прийти до розвалу цілого людства. Та, як сказано, деякі відрадні прояви наповнюють нас надією, що так не станеться. Передовсім блескучий розвиток науки, здобуваючий не тільки мертву матерію, але також і світ життя та душі доказує зміцнену, творчу плідність і енергію людського розуму, який згодом звернеться з неменшим запалом до великих проблем духового, індивідуального і колективного істнування. А далі мимо механізму, індустріялізму і капіталізму релігійний дух християнства не виявляє ослаблення, а навпаки здобуває щораз дальші терени як серед зденаціоналізованих кляс, так і серед поганства. Римська церква не перестає в заходах, щоби зеднати всіх християн до одної цілости, заявляючи, що мимо греко-латинської культури католицького Риму християнська релігія є універсальною правдою, яка в кожній культурі може свобідно розвиватися.

Сам ірраціональний містицизм дістав великий удар від світової війни й наскільки він не перенесеться на азійський Схід, то його найшкідливіший вплив в Европі вже вичерпався. І саме по війні нове покоління Зах. Европи відвертається від ірраціонального містичного шалу, а прагне пацифікації, зовнішного авторітету, порядку й обєктивної правди.

Крім згаданих тут авторів поважно ще займалися крізою сучасної культури: в Англії впливовий фільософ Руссель, а в Італії Ферреро. Як бачимо діягнози і прогнози не у всіх однакові. Та якби там не було, правдою є, що сьогоднішня думка, хоч придавлена тягарем матеріялізму і розірвана партикуляризмом, рветься до повнішого джерела психічної енергії, щоб наново получити з ним висохлі річища спраглого за єдністю людського духа. Бо поруч наймістернішого удосконалення і злагіднення зовнішних труднощів істнування, людське життя все таки є обмежене, а його долею є незаспокоєність і частинність; ніколи саме позитивне знання не усуне несупокою зі шляху, на якому ступає перед людиною невмолимість смерти і біль прощання; ніколи матерія не переступить цієї самоти і не вкоїть людини в обличчі загадки всесвіту і не [illegible] метафізичної людської туги, що зринає так часто над пропастю Невідомого. Щоб оминути це провалля людина мусить вкінці повести свій шлях через родину, вітчину і людство до останньої незмінної вічної правди.

Мені самому нераз доводилося чути від дуже поважних українських громадян, що вони не передплачують „Діла" тому, що матеріял, який в ньому міститься, може цікавити лише галичан; отже не диво, що український інтелігент, який бажає бути в курсі того, що діється в світі, волен-ноленс має звертатися до чужої преси. З дальшої розмови з співбесідниками виявлялося, що вони дізнаються про українські справи з журналу „Словански Преглед" або з іншого часопису, які оперують для цього матеріялом з тогож таки „Діла". Виходить, що у них громадян є дві мірки щодо своєчасности одержання інформацій про свої й чужі події.

Розуміється, що колиб всі українські передплатники „Слов. Пр.", „Последніх Новостей" та взагалі чужих часописів і журналів підтримали „Діло" передплатою, то безперечно й ми малиб свій часопис, що міг би стати в рівень з пересічним закордонним часописом. Тоді, може й ми дорівняли би в цьому відношенні, напр.: чехам, у яких є часописи, що розходяться в сотнях тисяч примірників, а ювилейні числа їх налічують сотні сторінок (напр., „Народні Лісти", з нагоди 70-ти літнього свого ювилею, випустило 21. грудня м. р. ювилейне число в 244 стор. великого формату!). А покищо будемо щиро вдячні „Ділові" і за те, що воно дає, памятаючи, що „Діло" є єдиний український щоденник, який сумлінно працює на полі української культури, для здобуття українському народові кращої долі на завтра. Про цю його сумлінність яскраво свідчать ті часті білі плями, якими стелиться тернистий шлях в житті нашого ювилята.

Прага, 29. XII. 1929. р.

Д-Р ЗЕНОН КУЗЕЛЯ

Пів століття передової праці.

Пятьдесять літ в історії народів проминає нераз незамітно й безслідно й не заслугує на окрему увагу. Одначе в часи важних переломів, в часи творчого розгону або в часи сприятливих обставин діється на протязі 50-ти років богато такого, що живо записується в людській памяти й залишається надовго незабутним споминном.

Останнє півстоліття в житті української нації не було звичайним тільки та буденним ходом часу, а зазначилось небувалим здвигом національно-визвольних змагань та безперервною низкою подій, що не можуть забутися й перейдуть у традицію. За останніх пятьдесять років український народ перебув і пережив часи великого й скорого здвигу вперед, скидаючи з себе рік-за-роком луску несвідомости й виявляючи себе чим далі, тим більше у свому власному виді, у своєму власному духовому обличчі. Останнє півстоліття зазначилося у нас незвичайним зростом і поглибленням національної свідомости, що довела доволі швидко до витворення затраченої під чужими ударами незалежницької ідеольогії, а вкінці й до національно-визвольних змагань.

Останнє півстоліття — це важна епоха витворювання із українського народу української нації, з усіми її звичайними атрибутами. Це часи ясної кристалізації свідомого українського націоналізму, побіди українства над рутенством і ріжнотипним москвофільством і чужофільством, усунення партикуляризмів та витворення всеукраїнства, часи повстання і угрунтовання перших українських політичних партій, а вкінці й часи творення нових українських суспільних верств.

Це пятидесятиліття неоднакове й нерівне темпом і обсягом праці. Його початки аж до перших років девятьдесятих років — це ще часи тяжкої дрібної праці, часи прочищування перших перешкод, ставлених чужою силою й власною несвідомістю й протоптування перших стежок уперед, що вже в девятьдесятих роках збігаються в ширше промощені шляхи, по яких і лекше, і скорше йшлося вперед та ясніше бачилося назначену мету. У цьому, в початках тяжкому поході в промощуванні шляхів і прояснюванні провідних думок, у першому ряді йшло „Діло", яке довший час само сповняло тяжку й важну та відповідальну ролю видимого пробоєвого провідника та реґулятора зростаючих народніх сил. Коли наша політично-організаційна діяльність була щойно в завязках і не виходила ще майже із столичних кімнат кількох провідників, коли зачалося щойно робити численні спроби вийти з національно-політичними кличами перед загал і між народ, коли наша преса ставила також що лиш перші непевні й нетревалі кроки, „Діло" було цим осередком і джерелом, з якого виходив новий почин, де творилося нове життя й підготовлялася плянова робота, звідки тисячі розбуджених до нового життя черпали не тільки знання й техніку народньої праці, але й так потрібний і неоцінений запал до неї.

Тим-то й треба пояснити собі велику популярність, якою тішилося „Діло", особливо в перші скрутні часи свого істнування. Воно залюбки читалося, випираючи москвофільські видання й буквально переходило з рук до рук. Особливо наші села все нетерпляче вижидали приходу нового числа „Діла" й не жаліли труду й кошту, щоб дістати його якнайскорше з нераз далеко віддаленої почти у містечку або повітовому місті. Наша старша сільська ґенерація тямить іще добре, якто пильно вважалося на селі, щоби був добрий післанець і не запізнявся з почтою, якто нераз розбивалися за окремими післанцями, коли зайшла якась пильна справа, й не жаліли навіть коней у робучу днину, щоб тільки якнайскорше дістати „почту", по яку ще й звичайно вибігали, щоб її „переловити". І тоді кожний хотів перш за все добитися до „Діла", щоб бодай кинути на нього оком. „Діло" переходило справді з рук до рук і всюди читалося від дошки до дошки. По богатих домах, особливо попівських, „Діло" читали вечорами наголос і на читання сходилися часто всі інтеліґентні односельчани, щоб почути, що „пишуть зі Львова", й не ждати, поки число днем пізніше зачне свою вандрівку по „сусідах". Читання викликало стало живі й довгі дискусії, розмови та суперечки, що нераз давали почин до нових гадок та до неодної практичної роботи.

Це громадське читання й дискутування „Діла" було ще й у девятьдесятих роках дуже поширене, хоч тоді вже зачало пробувати нових ґазет і журналів („Народ", „Громадський Голос", „Руслан", „Зоря", „Життя й Слово", „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка" й і.) і дискусії набирали ширшого характеру. Обертаючися богато в половині девятьдесятих років між сільською інтеліґенцією, я подибував усюди цей гарний звичай, якому ми, молодше покоління, завдячували не тільки богато знання й „практики", але й ще більше заохоти й запалу до народньої праці по наших селах і містечках. Очевидно, що такіж самі читання й розмови переходили і до новоосновуваних читалень і студентських „кружків", що свою початкову діяльність зачинали також від спільних читань, на яких ніколи не бракувало „Діла". Загалом відношення до своєї нечисленної преси було тоді більш безпосереднє й сердечне і хоч тоді не обувалося без звичайних жалів, нарікань і претенсій, українська преса, а зокрема „Діло", тішилася великим авторітетом і пошаною, якої сьогодні друковане слово не має. Взагаліж між центром у Львові та провінцією був через пресу дуже оживлений та сердечний звязок, хоч зїзди, конґреси та крає-

---

О. І. БОЧКОВСЬКИЙ.

„Всесвітня революція" Т. Г. Масарика й українська справа.

Для характеристики відношення проф. д-ра Т. Г. Масарика до української справи є дуже цікавою його *„Всесвітня революція"* (Спогади й уваги 1914—1918), в якій автор робить остаточний підсумок своїх соціольогічних поглядів на всі важніші проблеми у звязку зі світовою війною, що була великим історичним рубіконом у житті сучасного людства. *)

В мемуарній літературі про світову війну та звязану з нею світову революцію — це безпечерно одна з найбільше змістових та джерельних праць.

Річ зрозуміла, що Масарик у своїх спогадах присвячує чимало уваги національному питанню взагалі та конкретним його проявам в Середній і Східній Европі зокрема. Природно, що нераз він говорить про своє відношення до Росії, знова своє переглядає та зясовує своє становище до славянської проблеми, доторкується всіх славянських національних питань, а в тім числі нераз пише й про українську справу.

Це, очевидно, не останнє слово Масарика про Україну. Річ відома, що президент Чехословацької Республики й тепер находить час для своїх публіцистичних та наукових праць, передовсім у ділянці соціольогії. Але хронольогічно й покищо це останні прилюдні його вислови з приводу української справи, і тому заслуговують на увагу українського громадянства.

Здебільшого Масарик у своїх спогадах дає лише точнішу форму та інтерпретацію своїм давнішим поглядам на українське питання. Річ цікава і уваги гідна, що на загал війна не дуже вплинула на зміну цих його поглядів взагалі, а зокрема щодо царської Росії. Його становище під цим оглядом все було критичним і скептичним. Очевидно, що, з огляду на війну і тому, що царська Росія була спільником Антанти, з якою Масарик звязав долю чехословацької визвольної акції, він не вважав доцільним і допустимим прилюдно критикувати політику царизму.

Ось як він сам характеризує своє відношення до старої Росії:

„Моє відношення до офіційної Росії було нелюбе. Я находився довший час на індексі... Вже переклад моєї першої книжки (про самогубство) був знищений, хоч викликав, напр., зацікавлення у Толстого... Мої студії про Росію були всеж таки і знову заборонені..." (стр. 134.).

Масарик знову і традиційно критикує в цих спогадах, як некритичне чеське русофільство, так і нещире та політично-спекулянтське офіційне російське славянофільство.

Він звертає увагу на те, як чеські русофіли уявляли собі політичну майбутність славян після війни у формі якоїсь планетарної системи, де довкруги сонця-Росії мали кружляти славянські народи, немов „планети" (ст. 15). Інші більше конкретно представляли собі ці відносини у формі якоїсь федерації з автономною Чехословаччиною, як великим князівством з власним намісником.

Масарик скептично ставився до всіх цих концепцій, що орієнтувалися на Росію, бо, знаючи добре російські відносини, нічого не сподівався від царизму і, навпаки, був певно переконаний, що війна для Росії закінчиться поразкою та революцією (ст. 16.)

Царській Росії він закидує нещиру гру зі славянами з причин політичного еґоїзму. Масарик добре розуміє, що все зацікавлення Росії до балканських славян було звязане з політичним прямуванням до Царгороду і Дарданелів. „Малі балканські народи, пише він, — для Австрії і також само для Росії, були засобом до мети" (с. 20.)

Масарик не вірить у визвольні заяви царської Росії, щодо поневолених неросійських славянських народів, бо добре розуміє, що вона мала чудову нагоду і обовязок виявити своє славянофільство до своїх власних славян. „Росіяни, — каже він, — віддавна мали нагоду і обовязок проводити славянську політику супроти поляків та українців; історія цієї політики — це сумний розділ російської історії, а рівночасно і доказ того, що Росія була неславянська. Царська Росія не була славянська, але візантійська: занепадаюча Візантія попсувала її..." (ст. 150).

Трохи вище він, беручи під увагу таємні російські умови з антантськими великодержавами, напр. з Румунією, якій віддавала всю Буковину включно з українським населенням, констатує: „Офіціяльна Росія була через те антиславянською, що вона без огляду на поодинокі славянські народи і виключно з огляду на свої стратеґічні пляни хотіла заокруглити себе, як великодержаву, а передовсім — досягти Царгороду" (ст. 149).

Автор „Світової революції" слушно констатує, що російська дипльоматія не мала в славянських справах власного проводу, або якогось продуманого пляну і що царські посли за кордоном не мали у цих справах ніяких певних інструкцій.

Він відкидає також дуже популярну концепцію як серед німецьких, так і славянських патріотів, що світова війна була виявом расового антаґонізму між славянами і ґерманами, отже, немов, двобоєм між панґерманізмом та панславізмом. Розподіл учасників війни з расово-культурного боку між двома воюючими таборами красномовно це заперечував.

При всім критицизмі до офіційного панславізму, Масарик всеж таки не цурається славянської думки, визнаючи у першу чергу велике культурне її значіння. З цього приводу він каже: „Ми є славяни і хочемо ними бути, але славянами европейськими, світовою нацією" (ст. 98)

—о—

З приводу *українського* питання Масарик дуже часто висловлюється у своїх спогадах, головно в V-ій частині, де мова про панславізм і де § 57-ий спеціяльно є присвячений зясуванню чеського становища до України, далі в VII відділі, де описується його побут в Америці, а в тім і зустрічі та співпраця з представниками европейських поневолених народів, в тім числі і з українцями з Галичини та Підкарпаття; врешті, — в IX і X частині, в яких перша присвячена молодій чехословацькій державі, а друга — зясуванню засад модерної демократії та гуманітарної ідеольогії.

З великого цього матеріялу вибираю те, що є найбільше характеристичним і цікавим для зпо-

*) Вони вийшли рівночасно по чеськи та в перекладі на головні европейські мови. Тут користуюся виданням „Die Weltrevolution", Berlin 1925.

ві наради не були ще тоді відомі або зачинали щойно входити в звичай.

Цей живий звязок між центром і провінцією піддержувався особливо нашим „Ділом". В „Ділі" зосереджувалася публична гадка й приходили до слова не тільки самі редактори та столичні провідники, але й ці безчисленні, більш або менш відомі діячі з провінції, що, маючи безпосередній звязок з народом, знали його погляди й потреби й на практиці виконували пляни та постанови центрального проводу. „Надіслані статті", „статті з провінції", провінціональні фейлетони і т. д. були тоді звичайною появою й заступали сьогоднішні національні газети, а обширні дописи з провінції були не тільки знаком довіря до своєї головної газети, але заразом і засобом популярности „Діла" на провінції, що залюбки брали його до рук, щоби прочитати дещо і про себе. Тому й дописи „Діла", особливо у вісімдесятих і девятьдесятих роках — це невичерпаний запас матеріялів до історії нашої національно-політичного розвитку. Бож і не було майже події у Галичині, якаб не була відповідно зазначена на сторінках „Діла", чи то в формі короткої новинки, чи довшого допису, й неодин з нас тямить ще отсі хвилини, як-то нераз спільними силами, хоч ще й невправними руками укладалося й писалося дописи, щоб поділитися в „Ділі" з загалом своїми вдачами чи невдачами.

Це все приходиться сьогодні пригадати, бо старша ґенерація, що переживала ці первопочини, поволі зачинає вже відходити, а молодше покоління, що виросло серед інших обставин, може лише розумово оцінити вагу діяльности „Діла" у минулому, не переживши всього цього на собі, й може поставитися до 50-літнього ювилею „Діла" не так, як він на це заслуговує. Це треба зрештою пригадати не тільки з пієтизму до минулого, що поставило підвалини теперішньому, але ще більше тому, щоб збільшити заінтересовання нашою пресою та скріпити підупадаючий вплив друкованого слова.

Берлін, 3. січня 1930.

М. КОРДУБА.

Причинки до життепису призабутого ученого і редактора.

Вже минуло 41 літ, як помер перший редактор журналу „Кіевская Старина" **Теофан Гаврилович Лебединців**, котрий серед дуже тяжких фінансових і редакторських умов цілих шість літ кермував цим так важним для українознавства видавництвом. Зараз після його смерти появилася в „Кіевскій Старині" (1888, т. 21) коротенька редакційна стаття про покійного, в котрій сказано м. ін.: „Для всесторонной характеристики и подобающей оцѣнки покойнаго требуется прежде всего старательное собираніе біографическаго матеріала и внимательна провѣрка его. Вотъ почему редакція не торопится печатаніемъ обстоятельной біографіи Θеофана Гавриловича". В слідуючім зошиті (за травень) помістив В. Г. дрібну замітку про редакторську діяльність Лебединцева, а в рік опісля проф. Сумцов про цеж саме невеличкі статті в „Кіевскій Старині" (1889, березень, т. 24) і „Русскій Старині" (1889, червень, ст. 725—732). Вкінці в 10-ліття його смерти появилася в „Кіевскій Старині" (1898, март, т. 60) нова редакційна згадка, в котрій зазначено: „А біографія Θ. Г. Лебединцева, весьма интересная уже по тому, что на его долю выпала въ жизни почтенная роль у ч е н а г о, п е д а г о г а и л и т е р а т о р а, до сихъ поръ не только не разработана, но, можно сказать, почти не начата". Тутже в 34-ох стрічках подано кілька дат з його життя, й то не без помилок.

І тільки всього по нинішній день за 41 літ! Справді „не торопился"!

Працюючи у варшавськім Архіві Публичної Освіти, я найшов фасцикул п. заг. „Akta Komissyi rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dotyczące się służby Teofanà Lebedincowa". На підставі цього фасцикулу й інших актів цьогож Архіву хочу подати до загального відома поки-що бодай кілька причинків до життепису цього робітника на полі українознавства.

Теофан Гаврилович Лебединців родився 24. березня 1828 р. в селі Зеленій Дуброві, Звенигородського повіту Київської ґуб. в родині сільського священика. В 1841 р. пішов у київську духовну семинарію, а по її скінченні в 1847 р. в київську духовну академію. Відзначаючися спосібностями і пильністю, був любимцем своїх учителів та професорів і при виході з Академії 1851 р. зарахували його до першої катеґорії вихованців Академії і надали йому степень кандидата з правом на титул маґістра без нового устного і письменного іспиту, коли прослужить два роки в духовнім званню. Першу посаду учителя дістав в духовній семинарії у Вятці*) у вересні 1851 р., де цілий шкільний рік 1851/2 викладав російську літературу і звязані з нею предмети. На його просьбу, звернену до київської дух. академії і за підтримкою цеї останньої, св. синод переніс його в липні 1852 р. до Вороніжа і поручив йому в тамошній духовній семинарії навчання світської історії. Тут перебув Лебединців цілих три роки, заступаючи від часу до часу також учителів латинської та грецької мови. В червні 1855 р. перенесли його на його просьбу до духовної семинарії в Київі, де приділено йому клясу літератури й латинської мови в І-ім нижчім відділі. Незабаром став помічником інспектора семинарії (у вересні 1855 року) і по порученні управи семинарії переводив інспекцію богуславської і черкаської повітових шкіл. 21. січня 1860 р. київська „Коммисія для разбора древнихъ актовъ" вибрала Лебединцева своїм дійсним членом, а два роки опісля (18. грудня 1861 р.) вчинив те саме київський „Губернскій Статистическій Комитетъ". Взагалі роки 1860 і 1861 стають переломовими в його дальшій карієрі і діяльности. В 1860-ім році він засновує окремий орган для сільського духовенства п. заг. „Руководство для сѣльскихъ пастырей", котрий редаґував чотири роки (1860—1863), поміщуючи в нім чимало інтересних статтей. Безперечно під впливом проповідей Гречулевича, яких поява викликала на Україні величезне враження, Лебединців рішився собіж піти цею дорогою і зладив проповідь у зразковій чистій українській мові. Ця проповідь дуже подобалася Шевченкові, котрий привіз її до Петербурга і передав у редакцію „Основи", де її надруковано п. заг. „Объ ярмаркахъ (До сільскіх парафіянъ)"**). Заохочений цим успіхом, Теофан Гаврилович зложив ще три проповіди в українській мові, які вийшли в „Кіевскихъ Епархіальних Вѣдомостях" 1863 р. Вони звернули на себе увагу московського митрополита Філярета; він доглянув у цім „крамолу" і написав лист до київського митрополита Арсенія, вказуючи, що виголошування проповідей у простонародній мові підкопує повагу проповідництва. Ця осторога наполохала київського митрополита, редакцію „Епархіальних Вѣдомостей" та самого автора — і припинила дальше видавання проповідей в українській мові. Одночасно Лебединців почав займатися студіюванням рідної історії. В 3-ім томі його часопису „Руководство для сельскихъ пастырей" появилася простора студія: „Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворскій" (про відомого діяча з часів гайда-

*) В „Кіевск. Старині" (т. 60, ст. 317) подано невірно, що почав учителювання у Вороніжі.

**) Основа, 1861, июнь ст. 72—78, див. замітку від редакції.

зуміння відношення президента Масарика до української справи.

Згадуючи про свій побут у Парижі, де, з його ініціятиви, був заснований інститут для славянських дослідів і головно-спеціяльний щомісячник для славянських справ („Le monde slave"), Масарик між іншим каже про те, з якими народами підчас війни він співпрацював та додає — „пізніше також з українцями" (ст. 98). Цікаво, що всупереч своїй традиційній терміньольоґії, він тут не вживає назви „малоруси", але послуговується словом „українці".

Систематично він зясовує своє становище до українського питання, як вже про це була мова вище у § 57-му. Для чехословаків повстали політичні ускладнення на Україні у звязку з одного боку з більшовиками, а з другого — зі самостійницькими тенденціями на Україні. Чехи не могли спершу зорієнтуватися у нових відносинах між Київом і Москвою, що й констатує проф. Масарик, хоч зазначує, що з цього приводу не було жадних неприємних епізодів між чехами та українцями.

Тут він знову підкреслює своє неґативне відношення до повного державного відокремлення України від Москви і мотивує його так: „Я вважав неможливим залишитися на Україні, цілком відокремленій від Росії, не лише з огляду на давніші зобовязання і обіцянки щодо Росії, але й з огляду на наших людей у більшовицькій Росії й передовсім, на наших полонених (щоби вони їх не переслідували); без Росії ми не могли дістатися у Сибір, щоб їхати потім до Франції" (ст. 194).

Масарик оповідає далі про свої переговори з українським міністром закордонних справ О. Шульгіном після проголошення IV-го Універсалу і знову, пояснюючи своє становище, він каже: „Ми просто не могли змінити своєї позиції (щодо Москви — Б.), хоч проти України та її політики ми не хотіли жадним чином виступати; українське питання буде рівночасно розвязане з Росією, ми не хочемо засадничо втручатися до її внутрішніх справ" (тамже).

Наприкінці розмови з представником українського уряду, проф. Масарик сказав: „При теперішньому положенні вважаю відокремлення від Росії за похибку, передовсім тому, що пізмінована і адміністративно непідготовлена Україна попаде під надмірно-великий австрійський та німецький вплив. Для такого погляду я мав дуже поважні докази. Врешті була й формальна причина: ми не могли залишатися на території держави, яка заключила мир з австрійцями та німцями" (тамже).

Далі Масарик констатує, що невизнання чехами IV-го Універсалу допомогло їм при переговорах з Муравьовим. Він пише також, що підчас свого перебування на Україні, — старався інформувати як український, так і російський загал про чехословацький визвольний рух та прямування. При цій нагоді він згадує також про грудневе київське віче поневолених народів, на якім він промовляв, інформуючи про чсл. революційно-визвольний рух.

По дорозі до Америки і перебуваючи в Токіо, Масарик на прохання американського представника написав для президента Вільсона спеціяльне мемурандум про тогочасне положення в Росії. Це було 10. квітня р. 1928. Ця докладна записка мала приватний і довірочний характер. В ній є також мова про українську справу; з приводу цього меморандума я хотів би звернути увагу на один момент, що добре характеризує проф. Масарика, як політика і соціольоґа.

Після більшовицького перевороту в Росії майже всі були переконані, що більшовицька влада — це лише коротенький епізод, який незабаром без великих труднощів буде зліквідований. В згаданім меморандумі Масарика є застереження проти такого безпідставного і небезпечного оптимізму. В III-му уступі цієї своєї докладної записки він каже: „Більшовики утримаються при владі довший час, ніж передбачають їх вороги: вони згинуть, як і всі інші партії, на політичний ділетантизм. Є прокляттям царизму, що він не вивчив людей працювати та адмініструвати. Більшовики були ослаблені через свої невдачі при мирових переговорах та в аґрарному питанні, але з другого боку вони здобули симпатії, бо навчають працювати й тому, що інші партії є слабі" (ст. 13.)

В VI-ій точці цієї заяви Масарик знова вертає й підкреслює свою улюблену думку про те, що центрально- і східньо-европейські лімітрофні народи конче „потребують сильної Росії, бо інакше вони будуть видані на ласку й неласку німцям та австрійцям. Союзники за кожну ціну і всіма засобами мусять підтримати Росію. Якщо німці опанують Схід, то тоді вони заволодіють і Заходом" (ст. 213). Отже тут знову ми бачимо побоювання Масарика перед німецьким панґерманізмом.

Слідуюча VII. точка цього меморандуму є спеціяльно присвячена українській справі. Масарик каже тут: „Здібний уряд міг би привести українців до задоволення автономною республікою, яка булаб частиною Росії. Це був первісний плян самих українців. Щойно пізніше вони висловилися за свою самостійність, хоч самостійна Україна буде в дійсности німецькою чи австрійською провінцією. Німці та австрійці переводять супроти України ту саму політику, як щодо Польщі" (ст. 214).

В дальшому уступі цього меморандуму він підкреслює відоме ґеополітичне значіння українського питання, кажучи: „Треба при тім згадати, що південь Росії — це багата частина країни (плодючий ґрунт, Донецький басейн, Чорне море і т. д.), а північна є вбога: російська політика ґравітуватиме на південь" (тамже). З приводу берестейського миру він каже, що Україна його заключила, в дійсності підлягаючи натискові сильніших контраґентів, зрештою також як і Румунія (ст. 220).

—o—

Вже була мова вище про те, що підчас свого перебування в Америці Масарик навязав зносини з представниками еміґрації европейських поневолених народів. Під його впливом повстала т. зв. демократична унія осередньої Европи („Mid-European Democr. Unio"), завданням якої було обєднання цих народів для спільного виступу на мировій конференції з однородною програмою. 23. жовтня р. 1918 відбулося засідання цієї Ліґи у Філядельфії в історичній „Салі незалежности", з „двоочевидячки, з неминучим у таких випадках „дзвоном незалежности".

На цім засіданні були проголошені програмові заяви поодиноких представників 11-ти народів. На загал, констатує Масарик, політичний напрямок цієї унії був у дусі тієї ідеольоґії, яку він зясував у своїй моноґрафії *„Нова Европа"*. Треба

начинии), котру передруковано в „Кіевскихъ Губернскихъ Вѣдомостяхъ" (1861 р., ч. 16—22), а крім того видано ще окремою відбиткою (Київ 1861, 96 ст.). Як член „Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ" став збирати матеріяли до історії релігійної боротьби на західніх українських землях і видав їх як 2-ий том І-ої части „Архива юго-зап. Россіи" (Київ 1863), додаючи, як вступну розвідку, свою значно перероблену і доповнену працю про Значко-Яворського. Ця жива літературна та наукова діяльність звернула на нього увагу вищих кругів духовного начальства і в грудні 1861 р. його покликано на баккалавра (доцента) київської Духовної Академії, а 24. березня 1864 р. іменовано надзвичайним професором цеї наукової інституції на катедрі роскола.

Та недовго довелося йому вести професорську діяльність у київській Духовній Академії. По здавленні польського січневого повстання появився царський указ з 11. вересня 1864 р., котрий переводив цілковиту організацію шкільництва в Польщі, відбираючи провід у вихованні молоді з польських рук і передаючи його в руки урядовців і учителів, спроваджених з Росії. Територію т. зв. Царства Польського поділено на 10 научних дирекцій, а начальникам цих дирекцій передано ведення цілого шкільництва, що досі належало до компетенції адміністраційних виділів при губерніяльних урядах. Головна керма найшлася в руках новоутвореної „Коммиссіи Народнаго Просвѣщенія въ Царствѣ Польскомъ", на предсідника і головного директора якої покликано Федора Федоровича Вітте, що досі був куратором київської шкільної округи. Вітте, шукаючи відповідних кандидатів на директорів округів, звернув свою увагу на професорів київської Дух. Академії і вибрав зпоміж них двох молодих українців: Лебединцева і Ефима Михайловича Крижановського, що саме став доцентом Академії. Їм призначив дві найважніші дирекції, Лебединцеву Холмську, Крижановському Сідлецьку, котрих области були заселені переважно українським греко-уніятським населенням. Однак справа стрінула деякі труднощі. Річ у тім, що оба кандидати були священиками і тому не могли перебрати урядів у цивільній службі. Прийшлося звернутись до св. синода з проханням про звільнення їх з духовного звання. Через це справа проволікалася. Дня 5. грудня 1864 р. писав Вітте до прокурора св. синода, нарікаючи на проволоку: „Г. Лебединцев назначается холмскимъ директоромъ училищъ. Эти мѣстности поселены большою частію Русскими греко-уніатскаго исповѣданія и на это населеніе по Высочайшей волѣ слѣдуетъ обратить особенное вниманіе. Такимъ образомъ самыя важныя дирекціи въ Царствѣ Польскомъ, гдѣ именно требуется (!) надежные русскіе дѣятели, остаются незамѣщенными по неувольненію изъ духовнаго званія Лебединцева и Крыжановскаго. По важности возлагаемыхъ на означенныхъ господъ порученій въ отношеніи развитія въ томъ краѣ русскихъ началъ, я рѣшаюсь вновь обратиться къ Вашему Превосходительству"... etc. Цей урґенс поміг, св. синод вкінці видав бажане звільнення і на „засіданні з д. 16. грудня 1864 „Коммиссія Нар. Просвѣщенія" вибрала Лебединцева і Крижановського кандидатами на директорів научних дирекцій, а „Адміністраційна Рада" затвердила цей вибір.

Обговорення діяльности Лебединцева на посаді директора холмської научної дирекції лишаємо собі на пізніше. Тут згадаємо коротко, що, на жаль, не можемо згодитися на оптимістичну оцінку, подану редакцією „Кіевскої Старини" в десятиліття його смерти (т. 60, ст. 317), немов то він бажав „приложити тут на ділі цю любов до рідного, національного, яку виявив і раніше (в Основі)". Зовсім навпаки! Бажаючи догодити своїм зверхникам, він став оруддям русофільської роботи серед українського населення Холмщини. Крім цього духовна школа, яку перейшов, зробила з нього майже фанатичного борця за православіє і він ставив собі за ціль чим швидше уніятів навернути на православіє. В цьому напрямі заганявся деколи дальше, як кн. Черкасскій і Мілютін, керманичі російської політики в тодішній Польщі, собі цього бажали і мусів виправдувати свою загорілість. Брак учительських сил для новозаснованих російських шкіл в Холмі, в Замостю й інших містах Холмщини та Підляша спонукали кн. Черкасского і Вітте вислати Лебединцева до Галичини „посмотрѣть тѣхъ уніатовъ, которые просятся на учительскія мѣста, не говоря имъ ничего положительнаго". Лебединцев, хоча вважав цю висилку для себе почесною, не дуже радо вибирався в дорогу, боячися, що на нього спаде відповідальність за вибраних. „Боюсь не только ляховъ — писав до свого брата, катедрального священика в Київі — но и крайнихъ хохловъ; да и трудно будетъ говорить съ старою и молодою партіями, — того и гляди, пропечатаютъ"*) В іншім листі доносить про Галичину братові: „Тамъ образовалась недавно партія красныхъ: ругаютъ на чемъ свѣтъ стоитъ московщину въ прозѣ и въ стихахъ. Такъ называемая хохломанія — тамъ великая сила и развивается съ неудержимою быстротою.**) Перебуваючи у Львові в листопаді 1865 р., був у митрополита Литвиновича, який зробив на нього дуже корисне враження та навязав особисті взаємини тільки з москвофільським гуртом тодішної інтеліґенції: Петрушевичем, Дідицьким, Головацьким. Мимо цього Галичина зробила на нього своє враження, особливо загальне вживання інтеліґенцією української розговірної мови. „Тутъ дѣйствительно чувствуешь, — писав по повороті зі Львова братові — что говоръ малорусскій не есть прихоть или чудачество, но единственная натуральная рѣчь... Я долго вдумывался в это исключительное положеніе здѣсь малорусскаго языка, сохранившаго полное право гражданства въ одномъ только самомъ не большомъ уголкѣ обширной Малорусской земдѣ, **и дивно мнѣ стало, что во всѣхъ другихъ углахъ той же и даже болѣе коренной Малорусской земли тотъ же языкъ считается и простымъ, и грубымъ, и смѣшнымъ, и даже преступнымъ... До того перевернулись понятія у людей**".***)

Як бачимо, Лебединцеву не недоставало свідомости національної, тільки характеру. І не йому одному тільки! Цю недостачу ділили з ним і інші визначніші від нього співчасні українські діячі...

Лебединців тішився повним довірям своїх зверхників і відзначували його при ріжних нагодах. Вже в березні 1866 р. дістав ордер св. Станислава 2-ої кл. з царською короною, а два роки пізніше ордер св. Анни 2-ої кляси. Коли київська Духовна Академія 20. вересня 1869 р. святкувала 50-літній ювилей свого істнування, Лебединців виступив на святі як представник варшавської шкільної округи і виголосив святочний привіт, котрий на прохання ректора вписав у пропамятну книгу. Чи його перенесення на рівнорядну службу до Радома, в грудні 1871 р., наступило справді на власне бажання, чи може було наслідком його ворогування до уніятського духовенства, годі покищо сказати. Тут в січні 1873 р. дістав ордер св. Володимира 4-ої кл., а два роки пізніше (25. грудня 1874 р.) міністерство просвіти за особливі та визначні заслуги іменувало його дійсним штатським совітником з титулом „превосходительства". Вкінці 1. січня 1879 р. дістав ордер св. Володимира 3-ої кляси.

Та ці відзначення мабуть не рівноважили ріжних гризот та нещасть, яких зазнав у родиннім житті. Його жінка довший час нездужала нервовою недугою. Лікарі радили, як тільки трохи прийде до сил, вивезти її до Київа на родину, до [illegible] рідних і знакомих. Лебединців робив приготування до далекої подорожи (тоді залізниці ще не було), але до цього не прийшло: в жовтні 1867 р. вона вмерла. Не минув рік, а два нові удари впали на його голову: два його сини пішли слідком за матірю, Олексій в липні, а Микола в

*) Кіевская Старина, т. 60, ст. 337.

**) ibdm., ст. 329.

***) ibdm., ст. 360—361.

нагадати, що власне цю унію покинули поляки, мотивуючи це тим, що вони не можуть бути разом з українцями, які з ними борються у Східній Галичині. Масарик зауважує з цього приводу: „Інші поляки казали, що властива причина їх виходу була інша". (ст. 269.) В імени цієї Унії та як представник її, проф. Масарик був на авдієнції в американського президента Вільсона.

Підчас свого перебування в Америці автор „Світової революції" звернув спеціяльну увагу на *підкарпатське питання*, якому присвячує довший і окремий § 72.

Маючи на увазі занепад Австро-Угорщини, він, як каже „не забув цеї української країни та її долі після розпаду Угорщини" (тамже). На його думку, це питання має політичне значіння головно з ґеографічних причин, а саме в наслідок сусідства Підкарпаття, як з основним ядром української території, так і з Угорщиною, Румунією та Чехословаччиною. Найбільше зацікавлений та сильний контраґент у цій справі, тобто Росія (стара), наразі відпадала з причин політичних, мілітарних і дипльоматичних. Офіційній Росії Масарик закидає своєрідне мадярофільство, а зрештою — брак якогось конкретного пляну щодо цього питання. Союзники-ж, тоб-то Антанта, як він каже, не бажали, щоби Росія так далеко посувалася на південь Карпат. Внаслідок поразки її автоматично відпадало, мовляв, російське вирішення цього питання.

През. Масарик пригадує, що підчас свого перебування в Росії та на Україні він мав нагоду говорити з цього приводу з політиками і що головно українські провідники дуже цікавилися є дебатували справу положення українців поза межами Росії. „Проти прилучення Підкарпаття до нашої держави вони не мали жадних заперечень" (ст. 270). В Америці проф. Масарик познайомився з провідниками ріжних громадських і культурних напрямків тамошньої підкарпатської еміґрації, головно з Пачутою та д-ром Жатковичем, з яких останній в той час репрезентував більшість.

Масарик констатує загально-відому і величезну дезорієнтацію Підкарпаття з національного, культурного, політичного і язикового боку. Він знайомить з ходом своїх пертрактацій з ними після того, як їх представники виявили бажання прилучення своєї Батьківщини до нової чехословацької держави.

В листопаді 1918 р. на ІІ-му конґресі у Скрентоні (Пенсильванія) рішено, що Підкарпаття на федералістичних основах і з якнайширшою автономією буде прилучене до Чехословацької Республіки. Далі висловлено побажання, щоби до цієї автономної країни були прилучені українські громади з б. Угорщини.

З відповідним меморандумом про ці ухвали у проф. Масарика був д-р Жаткович, пізніший перший ґубернатор Підкарпаття, з яким теперішній президент ЧСР дуже докладно і з усіх боків розглянув це питання, звертаючи увагу на ті тяжкі завдання, які у звязку з цим випливають для Чехословацької держави, головнож під економічним, адміністративним, культурним та національним оглядом.

Вже тоді в Америці вирішувалося ще й досі невирішене та складне для Підкарпаття питання мови. З цього приводу Масарик пише у своїх спогадах: „Що торкається мови, то я був за заведенням в школах і урядах української мови. І коли на українську мову дивитися, як тільки на російський діялект, все-ж таки з педаґоґічних причин я вважав за слушне вживання її. При цім я приняв погляд самих великоросів, як його формулувала петроградська Академія Наук та визначні російські педаґоги. В кожнім випадку я звертав увагу на те, що українська мова тут, на основі місцевої мови, мусілаб бути вироблена народніми письменниками. Я побоювався язикової мішанини, вмілого язикового синкретизму і передбачав язикові нісенітниці, які можуть повстати, завдяки бюрократам. Оскільки ходить про русофільський напрямок, що зголошується до великоросійської орієнтації, я не бачив жадних причин робити йому якісь труднощі та трактувати його, як меншість, поруч з іншими меншостями" (ст. 83—84).

Вже при кінці своїх мемуарів, згадуючи про ті народи, з якими йому довелося мати зносини ще у старій Австрії, а серед них називаючи також українців і констатуючи, що ці відносини немов у спадщині зпобільшого лишилися і для нової чеської держави, през. Масарик знова підкреслює значіння під цим оглядом підкарпатської справи, кажучи: „Відношення до українців є для нас важне з огляду на прилучення Підкарпаття та української меншости в Словаччині" (ст. 446).

Трохи далі, говорючи про політичні, адміністративні й культурні завдання, які має молода чехословацька держава після свого визволення у царині славянської політики, він знову зазначує потребу „правильного вирішення підкарпатської справи", як і справи української національної меншости у Словаччині.

Президент Масарик ще раз і точно формулує у своїх спогадах це болюче підкарпаське питання, а саме на прикінці § 108-го пишучи: „А врешті, ми маємо державно-правну проблему Підкарпаття та вибудування цієї автономної области, що була призвана нам мировою конференцією на основі бажання, висловленого її населенням в Америці та дома. Спеціяльним питанням при цім було від початку зафіксування кордонів" (ст. 424).

Мені йшло у цім нарисі про фактичне експозе поглядів президента ЧСР. на українське та підкарпатське питання, як вони були ясно і виразно сформульовані в його славетних мемуарах. Ось чому я подав їх тут, мовляв, **sine ira et studio**, себ-то без жадних коментарів чи уваг, гадаючи, що вони можуть цікавити український загал у свому первісному стані, як причинок до характеристики відношення Т. Ґ. Масарика до української проблеми взагалі.

—o—

Від Редакції. Львівське українське кооперативне видавництво „Червона Калина" саме тепер друкує цінні спомини през. Масарика, які цитував авт. автор повищої статті. Спомини Масарика цінні для нас не тільки з уваги на висловлені в них погляди на українську проблему, але ще більше з уваги на їх величезний історичний, політичний і навіть соціольоґічний матеріял. Крім того вони мають і будуть мати серед нас немалу виховуючу вартість. Тому видавання їх „Червоною Калиною" слід щиро повитати.

грудні 1868 р.: остав у живих лише молодший син Олександер, роджений 1866 р. Не диво, що й його здоровля почало недомагати, що спонукало його взяти в літі 1871 р. тримісячну відпустку на подорож у Крим і Кавказ. На 49-ім році життя 28. липня 1876 р. одружився вдруге з Ольгою Гнатівною Желязовською, учителькою варшавської жіночої прогімназії, котра 14. листопада 1878 р. привела йому сина Константина.

З днем 13-го (1-го) вересня 1880 р. Лебединців на власне бажання перейшов на емеритуру. Пенсію визначено йому у висоті 3.000 карб. річно, значить, на тодішні відносини дуже високу. Він переселився до Київа і тут, як відомо, в 1882 р. став редагувати „Киевску Старину". Цю тяжку працю провадив цілих 6 літ серед великих редакційних труднощів і фінансових клопотів, бо число абонентів журналу ніколи не підіймалося понад 800. Що-йно тяжка недуга примусила його з кінцем 1887 р. передати редакцію А. С. Лашкевичеві. Помер у саму річницю своїх уродин, 24. березня 1888 р.

Д. ДОРОШЕНКО.

Перші українські наукові курси у Львові в 1904 році.

(Сторінка зі споминів.)

Берлін, у січні 1930.

Якось недавно шановний Ів. Ів. Кревецький висловив побажання, щоби хтось пригадав нашій громаді про українські наукові курси, які відбулися перед 25 роками у Львові. Охоче відгукуюсь на цей заклик, бо думаю, що справді варто пригадати сьогодні ці курси, що як-не-як були першою спробою, нехай у найскромнішій формі, створити український вільний університет.

Безперечно, що саме такий намір був у ініціяторів курсів, головно у проф. М. Грушевського. Саме тоді, на початку нового століття, коли справа українського університету у Львові так захопила була українське громадянство, а австрійське правительство не хотіло, чи не мало відваги піти назустріч українським бажанням, почали появлятись проекти влаштування „приватних, свобідних від офіціяльної контролі й регляментації наукових курсів, чи так званих вільних університетів, як коректив чи доповнення офіціяльної школи". Думка про вільні університети, видко, дуже цікавила тоді наше громадянство, на цю тему подибуємо цілий ряд статей у „Літературно-Науковім Вістнику", писалося про це у „Ділі", в „Молодій Україні" і по інших тодішніх часописах. Заохочував і приклад росіян, які заснували собі вільний університет у Парижі; в тому університеті проф. М. Грушевський читав у 1903 році курс української історії, що його пізніше видано в Петербурзі. Коли українці в Галичині гадали, що вільний український університет згодом може бути перейнятий на кошт держави і таким робом прискориться створення українського університету в Галичині, то наддніпрянці, які не могли в себе вдома чути ніяких викладів про Україну, навіть у російській мові, дуже бажали спеціяльно курсів з українознавства.

Отже, йдучи назустріч бажанням українського громадянства по цей і по той бік Збруча, „Товариство прихильників української літератури, науки і штуки", головою якого був М. Грушевський, заступником голови Ів. Франко, а секретарем В. Гнатюк, рішило зорганізувати літом 1904 року українські наукові курси у Львові. Щоб не спричинити якихсь труднощів для закордонних слухачів, про курси не було в пресі ніяких відмостей, а тільки вже перед самим початком, за 2—3 тижні розіслано окремі оголошення. Це було причиною, що чимало з людей, які хотіли поїхати на курси, не могли цього зробити, бо не мали часу на здобуття паспорту й на поладнання своїх справ. Знов-же таки термін початку викладів був вибраний дуже незручно: початок червня, коли по високих школах ще не скінчились іспити, а подекуди й виклади. Та всеж-таки вибралось у дорогу понад три десятки людей, головно студентів і студенток високих шкіл Київа, Москви і Петербурга. Я сам був тоді студентом петербурського університету і, памятаю, щоб встигнути на курси до Львова, мусів відкласти пару іспитів на осінь.

Інавгурація курсів відбулася 23. червня: Виклади тревали рівно місяць і відбувалися щодня передполуднем, крім неділь (в салі готелю „Бель-ві"). Видко, що в організаторів була думка поставити курси ширше, ніж це удалося здійснити: були заповіджені, наприклад, виклади А. Кримського й М. Сумцова, але вони не приїхали. Фактично відбулися виклади М. Грушевського, Ів. Франка, Ф. Вовка, К. Студинського, Ст. Томашівського, Ів. Брика, Ів. Раковського й М. Ганкевича.

Слухачів було всього 135. Головну масу творили місцеві люди, слухачі львівських високих шкіл, далі — приїзні з Росії і невелика громадка політичних емігрантів, що належали до РУП (Революційної Української Партії). Не бажаючи зменшити заслуг організаторів курсів, треба сказати, що справа була поставлена не зовсім правильно. Курси не могли цілком задовольнити ні слухачів з Росії, які бажали головно почути щось про Україну, та ще якесь „вільне слово", якого не чули у себе вдома; тимчасом, крім основних трьох курсів: Грушевського (огляд української історії, 9 годин), Франка (огляд української літератури, 18 годин) і Вовка (українська етнографія, 16 год.), інші мали епізодичний характер, або-ж і загальний (Ів. Раковський читав про онто- і фільогенезіс чоловіка). Для місцевих людей, видно, такі курси не були чимсь особливим, а передполудневі години викладів були дуже незручні для тих, хто був занятий службою.

Коли я тепер пригадую собі ці виклади, то мушу признатись, що найбільш цікаві були виклади Франка, і то для всіх слухачів без виімку. Коли взяти на увагу дуже ріжноманітний склад слухачів, серед яких може був усього який десяток фільольогів, усе-ж треба сказати, що всі з найбільшим інтересом слухали викладів Франка: читаючи дуже просто, без ніяких прикрас, навіть доволі тихим голосом, Франко вмів так оживити свій виклад, так яскраво і так виразно розповісти про найбільш, здавалося, далекі від нас і сухі моменти й постаті в історії нашого письменства, що всі відчували просто естетичну насолоду від цього майстерного в своїй простоті читання. Курс Франка був найдовший — 18 годин.

„Огляд української історії" Грушевського трохи нас розчарував. Треба визнати, що Грушевський, як лектор, не належав до видатних, до тих, що вміли захоплювати слухачів коли не формою, то самим змістом. Його лекції були уложені сухо; більша частина курсу була присвячена часам князівським та литовським, про які ми досить чули вже й на викладах по російських університетах. Пізніше мені не раз доводилося чути Грушевського і як лектора, і як промовця. Я мушу сказати, що як промовець, не звязаний текстом, він робив значно більше враження, ніж як лектор, коли читав якусь лекцію або науковий доклад. Часами, коли він бував у настрою, то його імпровізації робили навіть сильне враження, але його звичайні курси були сухі й не могли нікого захопити. Все це я кажу лиш тому, що ми — приїзні, які ніколи передтим не бачили Грушевського, а уявляли його вищим від усіх Платонових і Ключевських, які тоді гриміли у Росії, ми були розчаровані...

Дуже вподобався нам Федір Вовк. Він читав страшенно тихо. Треба було дуже напружувати слух і сідати в перших лавах, щоб усе почути. Але його виклади були надзвичайно цікаві, змістовні, а ще більше цінним було те, що він робив з нами екскурсії до музеїв, пояснював там усе на зразках, і взагалі присвячував своїм слухачам дуже багато уваги. Розуміється, в наших очах він був не тільки ученим, але й політичним діячем, емігрантом з 1876 року, товаришем Драгоманова. Молодь з найбільшим інтересом прислухувалася до кожного його слова, ловила кожну його згадку про його революційне минуле, а він любив товариство молоді.

Власне тим, що ми всі, тодішня українська молодь вважали себе за соціялістів, пояснюється великий успіх курсу, який читав М. Ганкевич. Під його назвою „З новійшої історії Західньої Европи" він читав історію соціялістичного руху, читав дуже гарно, як вправний бесідник, але це не був якийсь науковий курс, це була дуже гручна й цікава популяризація. Так само як і Вовк, Ганкевич близько сходився з молодю і так само завоював відразу наші симпатії.

Організатори курсів мали на увазі створити якусь прелюдію до постійних наукових викладів, сподівались, що в разі успіху можна буде положити початок вільного українського університету. Ця думка бреніла і в інавгураційній промові Грушевського, коли він згадував про змагання до вищої національної школи в нашій історії, згадував про постуляти Гадяцької унії, про домагання Дорошенка, про старання Розумовського заложити університет в Батурині, і нарешті — про актуальність справи українського університету у Львові. І він окреслив програму й завдання курсів в таких словах: курси мали „дати можність нашим землякам із Росії, позбавленим вповні національної школи прослухати систематичні курси в українській мові з найважніших суспільних дисциплін; дати ряд курсів із деяких наук, не заступлених у програмах тутешніх вищих шкіл; а дуже важних з нашого національного становища; помогти приготовленню наукових курсів у тих галузях українознавства, в яких таких курсів ще нема; вкінці — дати поле новим науковим силам для приготовлення до академічної діяльности".

Так як вона була в цих словах закроєна, програма курсів 1904 року далеко не була здійснена тими викладами, які були прочитані. Але це не було виною впорядчиків. В тодішніх обставинах тяжко було щось більше зробити. Одначе організація українських вакаційних курсів мала значіння ще й з іншого боку: вона дала привід і нагоду до перших відвідин Галичини українською молодю з Росії в ширших розмірах. А яку це мало вагу для нас тоді, це може зрозуміти лише той, хто пережив сам ті часи, коли Галичина була для Вел. України справжнім національним Піемонтом. Побачивши цю частину української землі, де будь-що-будь українська національність була визнана державою, де українською мовою відбувались виклади на університеті, де виходили українські газети, де істнували вільно українські товариства й організації, а навіть революційні й соціялістичні видання вільно було друкувати, — побачити цю Галичину було мрією кожного з нас. І тому не так, може, самі курси, як нагода побачити Львів і Галичину, вабила нас, учасників цих курсів.

Не знаючи й не уявляючи собі гаразд українського життя в Галичині, тамошніх відносин, а особливо — польсько-української боротьби, ми багато дечого уявляли собі так, як воно в дійсности зовсім не виглядало; через те неминучі були й деякі розчарування. Але пізнати дійсне життя і відносини в Галичині для всіх нас без виімку було дуже корисно. У декого з нас завязалися тоді в Галичині відносини, які безперивно тягнуться і досі. Деякі з учасників курсів не обмежились побутом у Львові, а робили екскурсії по краю, їздили в гори, брали участь у ріжних літніх прогульках.

Я хотів би пригадати іменно всіх тих, хто приїхав тоді на курси з України, та вже декого неможу пригадати. Добре памятаю, що приїздили отсі особи: з Петербурга Дм. Розов (уже небіжчик), М. Дверницька і я; з Москви Вол. Дорошенко і Мих. Деркач; з Київа Д. Шолудько, Сміщук, Ганна, Вікторія й Левко Чикаленки; з Чернігова О. Андрієвська й Божко-Божинська; з Одеси покійний Ів. Липа з жінкою. Інших прізвищ не можу вже пригадати. Відвідувала курси небіжчиця Настя Грінченківна, яка тоді студіювала у Львові. Так само й гурток наших емігрантів: Евген і Катря Голицинські („Лозенки", як їх називали в конспіраційних гуртах), Дм. Канівець („Кавун"), Віктор Мазуренко („Карась"), Богдан Ярошевський, Ол. Скоропис („Попович"). Слухав викладів і Мих. Кривинюк, що приїхав тоді з Праги. Наші земляки з Наддніпрянщини найбільше сходились з представниками соціялістичного руху, отже з такими людьми як Микола і Лев Ганкевичі, Юл. Бачинський, Т. Мелень, О. Вітик. Познайомились ми всі і з Мих. Лозинським.

Само собою розуміється, що зустрічі й розмови з такими людьми, як покійний Франко і Гнатюк, назавжди залишили глибокий слід в памяти тих, хто мав тоді щастя особисто пізнатися з цими велитнями духа і праці. За себе особисто скажу, що на мені зробило велике враження знайомство з пок. Д. Танячкевичем, палким ентузіястом і щирим народолюбцем; він приїздив тоді до Львова на якийсь зїзд. Познайомився я й з пок. М. Павликом, з яким трохи пізніше завязалася у мене дуже жива переписка.

Взагалі побут у Львові збогатив нас усіх досвідом і кожному з нас дав багато до думання. Певна річ, що розміри самих курсів і цілого нашого „масового" приїзду до Львова літом 1904 року були скромні. Але, коли подумати, що це було одним з первістків, одним з початків того руху, що розвиваючись довший час помалу й потихеньку, вибухнув з такою елементарною силою яких 15 років після того й привів до несподіваного чуда — до відродження не тільки національности, але й державности української, то й тоді ця скромна сторінка з історії нашого недавнього минулого прибирає значіння історичного факту. В 1904 році тодішня Соборна Україна спромоглася спільними силами на створення таких перших українських наукових курсів, як я оце про їх розповів. І дефіцит від цих курсів оплатив найбільший наш тодішній меценат Евг. Чикаленко. Пройшло всього

14 років, і на території України повстали вже два державні українські університети, а ще за кілька років, коли національно-державна катастрофа викинула по-за межі рідного краю українську політичну еміграцію, то ця еміграція на чужині спромоглася організувати український університет. Між усіма цими фактами, які вміщуються напротязі несповна 20 років, існує тісний внутрішній звязок. Таким чином скромні наукові курси, улаштовані влітку 1904 року, займають своє місце в історії наших змагань до створення своєї національної високої школи.

ВАСИЛЬ ЛУКИЧ.

Станиславівські новоеристи.

Спомини з недавної бувальщини.

Від часу, коли галицькі так зв. „народовці" поширили круг своєї культурної діяльности також на політичну ділянку, що наступило з появою „Діла", уважаною загально епохальною подією, настав живіший рух по головніших осередках, де проживало більше наших інтелігентних одиниць, як в Тернополі, Станиславові, Коломиї, Стриї і т. п.

По довшій мандрівці — в Болехові, Стриї і Залізцях, переїхав я в травні 1887 р. до Станиславова, де прожив несповна 10 літ, бо до 20. січня 1897 р. Прибувши до місцевости, де перед двома роками основано наше епископство, застав я там досить, як на ті часи, наших інтелігентних громадян, свідомих національно завдяки невсипучій праці таких провідників, як пок. проф. Евген Желехівський, автор „Малоруско-німецкого словаря", — адвокат д-р М. Бучинський, голосний свого часу віденський січовик і проф. Остап Левицький, автор „Уцекінер-ів", та вельми діяльних їхніх помічників, як д-р Теофіль Окуневський і Леонід Заклинський. З наших установ були там: рухлива філія „Просвіти" і касинове товариство „Руська бесіда".

З року на рік число наших свідомих громадян в Станиславові більшало так, що в 1890 р., коли галицькі народовці перебирали від „твердих" Народню Торговлю у Львові, на дотичні загальні збори вислав Станиславів десять людей.

Публичне життя виявлялося в Станиславові часто влаштовуваними філією „Просвіти" відчитами при дуже значній участи членів селян, які в дискусії брали живу участь та ріжними запитами і промовами виявляли велике зацікавлення та вроджену інтеліґенцію, які то запити часто вводили дотичних референтів у правдивий клопіт, — крім того щорічними концертами в честь Шевченка з дуже добірною програмою (навіть Ів. Франко мав раз реферат), — численним відвідуванням нашого театру, коли він загостив до Станиславова, музикально-деклямаційними вечорами, товариськими сходинами і прилюдними забавами.

Проголошення „нової ери" дня 25. листопада 1890 р. приняли станиславівські громадяни з симпатією, як обяв рішучого зірвання спілки з „рутено-русскими", яка не мала там між українцями прихильників, — та ведення самостійної політики, по якій надіялися зміни краевих і поправи наших відносин. Отже нічого дивного, що коли до Станиславова прибули зі Львова делеґати „Народної Ради", щоби поінформувати ближче громадян про те, що сталося, численно зібране громадянство в домі Т. Стахевича повитало їх прямо оваційно, зазначуючи свою повну солідарність.

Та в короткім часі наступила ліквідація „нової ери" і — знов у Львові ненависна „консолідація" з ренеґатами. Тут одначе вийшло непорозуміння: консолідацію заключено у Львові тільки в політичних справах, але в Станиславові зрозуміли це так, що вона дотичить всіх справ, а тим самим і товариських. Це потягнуло за собою розеднання між станиславівськими народовцями, з чого вийшло, що частина (вправді незначна) народовців, як адвокати М. Бучинський і Іван Мандичевський, залізничий урядник Борис і ще декілька виступили з українського товариства касинового „Руська Бесіда" і враз зі станиславівськими „рутено-руськими" заснували нове консолідаційне товариство касинове „Рускій Клюбъ". Ті, що виступили з „Руської Бесіди", були певні, що вона небавом розлетиться, а притім і філія „Просвіти" заснітиться. Та це не сталося.

В наших установах лишилося доволі значне число громадян, між іншими канонік д-р Гробельський, оо. Касіян Куницький, Порайко і Абрисовський, учителі Остап Левицький, Шахнович, Мостович, Верхратський, д-р Коцюба, Масляк, Кумановський, Петрик, Р. Заклинський, Мороз, Скоробогатий і Дм. Дмитерко, — лікарі д-р Конкольняк і д-р Жуковський, суддя Клим Волянський, власник торговлі церковних річей Т. Стахевич, нотаріяльні кандидати Лев Гузар, Мартинець, автор цих стрічок та інші. Життя в наших установах і між громадянством не заснітилося, як дехто надіявся. І „Руська Бесіда" під проводом проф. Остапа Левицького чи Т. Стахевича і філія „Просвіти" під проводом д-ра М. Коцюби були діяльні і рухливі.

Таким чином станиславівські українці поділилися на дві, вправді нерівні, части: на новоеристів і на консолідаторів. Перших названо новоеристами за те, що вони групувалися коло радника Олександра Барвінського, якого загально уважали творцем „нової ери".

До новоеристів приїзджав зі Львова від часу до часу Ол. Барвінський і відбував з ними наради, інформуючи їх про стан наших справ та довідуючися про відносини в Станиславові й в околиці.

В осені 1896 р. запроектував Ол. Барвінський заснування нового політичного товариства під назвою: „Союз руского народного сторонництва", котрого статут, що складався з 16 параграфів, розіслано в автографованих відбитках до значного числа народовців у краю. По переведеній дискусії на скликаних до Львова довірочних зборах 14. жовтня 1896 і в тимчасовім комітеті також, засновано у Львові політичне товариство під назвою „Католицкий руско-народний Союз", котрого загальні збори відбулися з кінцем 1896 р., почім з початком 1897 р. почав появлятися орган цієї організації „Руслан".

До нового політичного товариства приступив і дехто зі станиславівських новоеристів, але далеко не всі, бо для них (стан. новоеристів) основою напряму в народній роботі і дороговказом була не „нова ера", зглядно угодова політика, під якою тоді загально розуміли „нову еру", а те, що вони уважали себе безкомпромісовими — щодо москвофілів — українцями і поступали так, як ця напрямна вимагала. Найкращим доказом правди вище сказаного є ця обставина, що коли в 1899 р. повстала у Львові національно-демократична партія, яка виключала всяку консолідацію з національними ренеґатами, то з часом приступили до неї майже всі колишні станиславівські новоеристи і деякі з них вже в першому році приступлення стали членами ширшого Народнього Комітету, — а також те, що вибраний в половині місяця березня 1897 р. на основі програми „Католицкого руско-народного Союза" до віденського парляменту канонік д-р Іван Гробельський небавом зложив свій мандат і то не з причини лихого стану здоровля, а тому, що не годився з напрямом політики клюбу, до якого мусів належати.

Це уважаю я потрібним зазначити, щоби не ширилося баламутство про колишніх станиславівських новоеристів.

Д-р ІВАН ТУРИН.

Чому треба нам фахової преси?

Віденьь, у січні 1930.

Хто тільки кине оком на періодичну літературу західньо-европейських чи північно-американських країн, з немалим здивуванням примушений ствердити такий її розвиток, що вже й найменше явище людського життя та знання не осталося без власної спеціяльної фахової преси. У звязку з фаховими товариствами чи організаціями, чи у звязку з відповідною ділянкою індустрії вспіла розвинутися у західній Европі, головнож у Німеччині фахова преса до таких розмірів, що представляє собою вже дуже важний культурний і господарсько-політичний чинник. Подумаймо лише, скільки видавців, редакторів, урядників і всякого адміністраційного персоналу жиє там тепер безпосередньо з фахової преси. Ця фахова преса дає роботу і заробіток для друкарень, ґрафічних установ і численних інших підприємств, не кажучи вже про те, що і визначні учені, як і такі, що хочуть ними стати, находять собі едино через першорядну фахову пресу доступ до фахових кругів цілого світу і через це трибуну до слави та... до гарного побічного заробітку.

Порівнюючи такі, майже самозрозумілі явища в інших народів з відносинами в українців, дістаємо, на жаль, досить сумну картину. Певно, що індекс добробуту українців такий, що при незначнім пересічнім доході кожного українця залишається тільки дуже й дуже мало для т. зв. „духової поживи". А крім того, — і це чи не найважніше, — нема нашої української індустрії. Маємо вправді на УСРР більші індустріяльні центри і появляється там також декілька фахових часописів, але вони, як напр. видавництва „Югосталі", появляються не в українській, а в російській мові. Крім цього СРСР так герметично виключений від культурного світу, що часом і найкращі фахові праці російських чи українських учених остають без заслуженого відгомону за кордоном. На терені Галичини стрічаємо справді вже досить вчасно, бо в другій половині 19-ого століття декілька фахових часописів, головно агрономічного, церковного та історичного характеру, а то й фахові органи, напр. для українських лікарів і т. д. На жаль, світова війна та повоєнний час причинилися до поважного занепаду тих гарних початків. І хоч нині знов у дечому цей стан поліпшився, то всеж таки українська фахова преса ще дуже далека від того, щоби бути тим, чим повинна бути фахова преса кожного народу, себто репрезентантом культурних та наукових сил свого народу на міжнародній арені. Виявилося, що українські фахові організації по найбільшій части не в силі удержати власної фахової преси. Зновже недостача міцної фінансової бази є головною причиною того, що українська фахова преса і щодо якости не все задовольняюча та відкриває таким чином технічно і науково звичайно краще поставленим заграничним органам доступ до українського фахівця, отже примушено погодитися з конкуренцією у власній хаті.

Та хоч як це при важких матеріяльних відносинах українського населення трудно, то всеж таки конче потрібно всіми силами старатись скріплювати та розвивати нашу власну фахову літературу. Вонаж є не тільки мірилом висоти культури нашого народу, але у нас, українців, ще й національним фактором надзвичайної ваги. Не придержуючись ніякої політичної лінії, тільки український фаховий часопис в силі попадати і в ті круги українського громадянства, що національно мало свідомі, або й індеферентні. Вже хочби з тої простої причини, що вигідніше читати фахову статтю у своїй рідній, ніж у чужій мові, фаховий часопис може мати доступ до таких для українства майже пропавших кол, для яких політичний український часопис або зовсім неінтересний, або є джерелом страху. Дальше тільки український фаховий часопис може бути в силі зеднати собі а з тим і цілoму українству читачів у всіх частинах світу, в рідному краю, як і на далекій еміґрації.

Не менше важне завдання лежить на українській фаховій пресі і в ділянці заграничної пропаганди для українства. Добре поставлені фахові часописи студіює заграниця, отже міліони її читачів, що звичайно належать до найінтеліґентніших кол населення, дальше всі наукові та культурні інститути світу. Всі вони цікавляться тим або іншим фаховим ділом та намагаються збирати просто всі літературні появи у даному фаху, без огляду на те, в якій мові вони появляються. Не дивуймося тому крайній непоінформованости заграниці про наші справи! Бо дуже рідко може покликатися заграничний учений, технік чи взагалі фахівець на якесь українське фахове джерело! Таких звичайно нема. Таким чином недостача української фахової літератури на найважніших відтинках людського знання це теж причина того, що читачі заграничної фахової преси, у рядах котрої є умові проводирі всіх народів, про українців не знають нічого або мають про них зовсім хибні, з чужинецьких джерел зачерпнуті поняття. Тому, щоби помогти українцям роздобути собі відповідне місце між великими народами світу, необхідно їм дбати про українську фахову пресу. Належно поставлена фахова преса зможе переконати тисячі чужинців у тому, що українці ні духово ні культурно нічим не нижчі від інших народів.

Ювилей „Діла".

Святочне засідання членів Видавничої Спілки „Діло" і запрошених гостей відбудеться у вівторок 14. січня ц. р. (на Новий Рік) в 6-ій год. вечором у салі „Української Бесіди" при вул. Рутовського ч. 22 (Народній Дім, І. поверх).

О. Д-Р Г. КОСТЕЛЬНИК

Релігійний талант.

Два малі старинні народи стали батьками европейської культури. Жиди й греки. Від жидів маємо релігію, від греків світські науки й штуки. Жиди мешкали на західньому березі Азії, в самому осередкові старинного азійсько-европейського світу: між Вавилонією, Асирією, Єгиптом, греками й римлянами. Греки мешкали на полудневосхідньому закінченні Европи, напроти жидів через море, також в осередкові старинного, але европейсько-азійського світу.

Те розміщення жидів і греків годі вважати за припадкове. Вища сила, від котрої залежить дивний лад, те загадочне обчислення в природі, сила, котра дає народам і одиницям талант і місію, визначує їм також розміщення на землі. Якщоб жиди й греки не мешкали саме в осередкові старинного світу, то й самі не могли би були розвинути свого таланту як слід (довколичні культурні народи були для них тим, чим для одиниці школа), тай не могли би були сповнити своєї епохальної місії.

Навіть історичні випадки, коли їм уважливо приглядаємося, складалися для тих двох народів саме так, як цього вимагала їхня майбутня місія. Начеб якийсь невидимий „вищий сіяч" розсівав їх по світі... Асирійці й вавилонці примусили жидів податись на схід (асирійська й вавилонська неволя жидів), греки й римляни повели їх шляхами на захід. Знов греків македонець, Олександер Вел. повів на схід і на полудне (до Єгипту), а римляни, переможці греків, небавом стали невільниками грецького духа й мови (геленізм).

Певно, хто має механістичний погляд на світ, той скаже, що згадані історичні події не тому так склалися, щоби жиди й греки могли сповнити місію батьків европейської культури, але навпаки: жиди й греки тому стали батьками европейської культури, що історичні випадки саме так зложилися для них... Це методична засада старинних матеріялістів (атомістів), яку Людвик Бюхнер (в 19. ст.) висказав словами: не тому маємо очі, щоби бачити, тільки тому бачимо, бо маємо очі...

Але хто вміє й може (в тій проблемі) субтельно думати, для нього ясно, що та матеріялістична засада це перевернений лад думання. Коли зародкова клітина, ділючися на щораз нові клітини, просто прямує до витворення свого ... організму, так не значить, що тут нема ніякої льотерії: не припадки так складаються, що їх вислідом є організм, але в зародковій клітині є закон, котрий простолінійно веде розвій клітини до витворення саме такого організму. Цей закон це чинник у природі, що обчислено ділає для точно означеної будучности. Отже є в природі чинники, котрі ділають „в імя" точно означеної будуччини: всякими шляхами підготовляють ту будучність, складають часть до части, аж осягнуть цілість. Розвиток історії народів не є винятий з-під того закону, хоч нам не всюди вдається запалізувати його.

Авжеж довкруги жидів і греків жили різні народи, а все таки не стали батьками европейської культури. Обставини, в яких дуб добре розвивається, а гречки не створять дуба. Треба мати талант — дар від природи. Старинні жиди й греки були *чистими* талантами. Жиди релігійним талантом, греки „світським".

Що греки були першорядним „світським" талантом, цього не треба доказувати ніодному нинішньому інтелігентові. „Спасення (т. зн. релігія) від юдей", каже ап. Павло; а від греків фільософія, поезія, історія, географія, астрономія, фізика, математика, різьбарство, штука будівництва... Одначе, що для декого може здаватися дивним, *греки не мали релігійного таланту*. Проти цього твердження можна би піднести ще й те: що мабуть в усіх поганських народів греки мали найбільше геніяльні міти, що їх фільософи (елеати, Анаксагор, Питагор, Плятон, Аристотель...) доходили до високих і чистих понять про божество тай про мораль, що в них були розвинені релігійні містерії... Та це не рішає справи. *Греки (як і римляни) не мали ніодного великого релігійного реформатора тай по собі не лишили людству в спадщині значної, могучої релігії.* Ось це рішає про талант старинних греків.

Вже перші грецькі фільософи (гильозоісти) головно цікавилися проблемою: *з чого складаються речі світа?* Не відкидали вони віри в божество, навпаки: вірили, що „всюди повно богів" (Талес), *але на тих богів глядíли вони з перспективи нашого людського світу.* Ніодин інший нарід так не „знатуралізував" богів і відносин між ними, як власне греки. В їх простолюдній вірі боги і їх життя — це точна проекція людей і їхнього життя. Власне це найбільше наглядна характеристика „світського" таланту старинних греків.

Ніодна з могучих релігійних ідей, як напр. ідея про Месію, про відкуплення людства, про вище призначення людини не виросла й не приялася між старинними греками. Їх Прометей це чоловік, що *вже в цілости* прислужився людству тай то природним *елементом* — огнем, який вкрав вкрав з неба.

Грецькі поети, хоч найвизначніші в історії людства, не створили дійсно релігійної поезії, котра могла би конкурувати з жидівськими псальмами. А також їх фільософи не витворили ніякої релігії ані не мали значнішого впливу на маси народу. Вправді Питагор створив був щось у роді релігії, але це його стоварищення було щільно замкнене для ширших мас і перевелося — так, що нині навіть не знаємо, який властиво був зміст тієї „релігії" Питагора.

Зовсім протилежно розвивалося духове життя в стар. жидів. *Жиди й на природу, на світ, глядíли з перспективи таємного непонятного Бога й релігії.* Для „природи" не мали вони ні найменшого змислу. Вправді написано в біблії про мудрого Соломона, що „він розправляв також про дерева, зачинаючи від кедрини, котра на Ливані, аж до ісопу, що росте зі стіни. Говорив також про звірята і птахи, про гадини й про риби". Ось „природа" — але тільки всього! Як не знаємо, чого вчив Питагор, як релігійний реформатор, так не знаємо: що таке „говорив" Соломон про дерева, звірята, гадини й риби. Це виїмки, що губляться в несвойому окруженні, й дійсно згубилися. Не створили жиди ніодної світської науки, ні штуки. (храм Соломона збудували чужинці). Зате лишили по собі релігію (старий і новий завіт), що стала релігією найбільше культурної, білої раси. Лишили й своє одиноке письменне надбання — *св. Письмо*, в якому й історія і географія і життя людини освітлені з релігійного становища.

Герої грецьких епопей, Іліяди й Одисеї, це герої *перед людьми*. Книга „Йов" це жидівська епопея, а її герой це герой перед Богом, а не перед людьми. Такі розбіжности, бо розбіжні таланти.

Монотеїзм старинних жидів це правдиве „чудо історії". Малий і в історії незнатний нарід, окружений могучими й культурними поганськими народами, майже через дві тисячі років (від Авраама до Христа) удержував у себе монотеїстичну, високо одухотворену релігію — *унікат* у цілому старинному світі. А до того жиди раз-у-раз виявляли склонність наслідувати поган, от хочби згадати „золотого тельця" за Мойсея й царя Ахава, який повбивав усіх монотеїстичних священиків і завів офіціяльне поганство. Тільки одиниці, пророки, проповідували й удосконалювали монотеїстичну релігію. І хоч природно майже не можливо, щоби з часом не змінити такої субтельної релігії, відхилити її в бік, достосувати до нових обставин, то старинна жидівська релігія весь час удержувалася в своїй первісній чистоті. Сама біблія виясняє це „чудо історії" вмішуванням надприродного чинника до розвою історії жидівського народу. По правді, всі інші рахунки заводять.

В християнстві обидва ті виспеціялізовані таланти, жидівський і грецький, злилися в одно. Староеврейське св. письмо кінчається книжками, писаними грецькою мовою (новозавітні книжки)... Над грецьк. „світським" талантом узяв верх жидівський релігійний талант... Геленізм, що власне в Христових часах став домінуючим у цілому старинному світі (в римській імперії), став на службу християнській релігії.

*

Живемо в часах психічного роздору — й то найбільшого стилю. Грецька, „світська", вдача зворохобилась проти жидівської, релігійної, вдачі. Це найвиразніша, основна риса в тому роздорі. Дух наших часів, той новий, „що йде", зісвітчився ще куди більше, ніж був дух старинних греків. Натуралізм і раціоналізм становлять для нас призму, через котру глядимо на світ і на Бога. Цікавимося головно тим: — з чого речі світу складаються? Релігійний змисл у нас заник. На зразок грецьких фільософів майже кожний з нас творить свою індивідуальну віру-релігію, полувіру, чверть-віру, невіру. На шахівниці натуралізму ми дуже критичні, але в релігійній сфері наш натуралістичний критицизм цілком нас заводить. Нічого дивного, бо напр. вухо непридатний орган для контролювання здорових явищ. Авжеж повинні б ми зрозуміти, що новочасна релігійна анархія сама собою є свідоцтвом на те, що в нашому релігійному усвідомленні є щось неприродного, нестійного. Правда має тільки одно слово, а обман має слів без кінця. Примір з нашого окруження: Кожний поляк-інтелігент має свою розвязку для меншостевого питання в Польщі. Хоч ця справа лежить на поверхні буденного життя, ніяка наука й які докази не помагають, щоби поляки зрозуміли дійсний її стан. „Відчуження духа" від предмету — це найбільша та найнебезпечніша сліпота, бо крие в собі гордість і самопевність. „Запевняючи, що вони мудрі, стали дурними", „правду божу держать у неправді" — ці слова ап. Павла саме тут на місці.

„Дух часу" в нових віках подібно відноситься до релігійних явищ і проблем. Покладаючись на свою натуралістичну перспективу, нинішні інтелігенти з гордою усмішкою переходять у житті біля релігійних явищ і проблем. Ми все те знаємо, ми те пережили... Старожидівський релігійний талант і його надбання — це діточі фантазії, забобони, пережиті стадії в розвиткові культури..

Одначе в тому стільки обєктивної правди, скільки в польських поглядах, що відносяться до наших українських справ. Замісць правди виходить її карикатура: замісць правильного образу — відбитка вигнутого дзеркала, що ломить гармонійність пропорції. І щораз вишукують нові гіпотези, щоби оправдати ці карикатурні ясування релігійних проблем: старші гіпотези падуть, нові ростуть, а справа однаково остає недокінченою, невирішеною. „Завсіди вчуться, а до зрозуміння правди не можуть дійти" (ап. Павло). Так, як хемія не може дійти до схоплення „життя". Аналізує й аналізує складники органічних єств, але само життя втікає їй „поміж пальці". Хемія не має інструменту для схоплення „життя".

Анальогічно „дух нового часу" не має органу для схоплення властивого змісту і вальорів релігії. *Не має релігійного змісту, а пориваеться на суперарбітра досягнень найбільшого історичного релігійного таланту.* Саме в тому трагедія й іронія.

Коли простолюддя релігійне, хоч без високої науки, то тому, що в нього ще живі й свіжі ті релігійні інтуїції, що їх природа людині дає. Хто одним поглядом це спостереже у світі того, що духове, містеріозне, боже, той з ніяких книжок про це не довідається. Читайте сліпому з уродження про краски, скільки хочете, все одно він того не зрозуміє як слід. Перше в пізнанні — змисл. Це рішає. Хто з природи не має поетичного змислу, не буде поетом; хто не має фільософічного змислу, не буде фільософом. Лев Толстой був гомерівського стилю епіком, але марним ліриком. Так! близькі до себе таланти, а в нього були такі далекі від себе.

Отже ясно, що також у релігії рішаючим є релігійний змисл. Як усякий змисл, так і релігійний, припускає градації — таланти.

Старожидівський релігійний талант був найбільший у історії людства. Таке свідоцтво склали йому старинні греки й римляни й ціла біла раса. Задача релігійного таланту найтяжча, бо найсубтельніша: вичути, вишукати й призбирати ті „небесні зерна, що скриті в найглибших покладах душі й світу, розсипані поміж дивними парадоксами й запаморочуючими оманами життя, звести їх у цілість, згідну з природою, хоч вищу від природи, бо це йде про само життя, а не про його образ, або модель.

Жидівський релігійний талант сповнив цю задачу незрівнано. **Є тільки одно св. письмо, для другого вже нема місця.** Самими абстракціями релігійну задачу годі сповнити як слід (а саме з того приводу, що релігія повинна схопити само життя, а не тільки його модель, як „наука"). Тому-то релігія мусить мати й пластичний життєвий зміст. „Царство боже не в словах, а в ділі" — каже св. Павло. Як-щоб з евангелія вичеркнути Христове життя й його діла, то нема християнської **релігії**, осталась би тільки християнська **фільософія**, котра була би так само безрадною, як і всі інші фільософічні системи.

Старинні греки, хоч які були геніяльні, не створили інтелігентної релігії. Тай новочасні фільософи не створили ніякої релігії, ані моралі. Це релігійні „атмосфери" й не релігійні таланти. Супроти того воно в дійсности комічно, властиво: трагі-комічно, виглядає, коли їх нинішні епігони конкурують у релігії з Христом, з ап. Павлом, і творять собі свої індивідуальні віри — полувіру, чверть-віру, невіру. Якби всі студенти якоїсь школи конкурували з Гомером в епіці, то воно ще не виглядало би так комічно.

Але засліплені натуралізмом і раціоналізмом „не знають, що творять". Тисячліття історія стогнала й кровавилася, щоби випродукувати найбільший релігійний талант, унікат, а „дух нашого часу" так легко збувається плодів того таланту: **„Відчуження духа" від релігії!**

Новочасний натуралізм і раціоналізм мали в своїм початку могучий свій мотив у тому, що виступали як реакція проти середньовіччя, в котрому релігія неначе заабсорбувала була

всі інші життеві чинники. Реакція має свої права. Але доки це треватиме? Чи й ми нині маємо на релігію глядіти, засліплені „наочниками" реакції?! Чи вже не час поглянути на світ і на зоряне небо так, як Адам, — без уваги на те: що хто про них сказав, тільки з увагою на те: що вони самі про себе кажуть?

Занепад релігійного змислу, недоцінювання релігійного історичного таланту, релігійний нігілізм — **це зародок найбільшої катастрофи для новочасної культури.** Більшовики свідком.

Не Азія, не Росія виховала більшовиків, але „ліві" течії новочасної культури, що румовищем привалили релігійний змисл, і виплекали людей зі звихненою душею: котрі замісць релігії всеціло ставлять „натуралізм", замісць святої моралі — брутальну силу й рабський послух, замісць таємного призначення людини в другому світі — приймають ілюзійне призначення людей тут на землі („рай на землі"), замісць релігійної рівности всіх людей — „механічну, соціяльну рівність"... І переводять експерименти на міліонах людей, як на кріликах...

„Отже уважайте, як небезпечно ходите" (ап. Павло).

ПОС. Д-Р СТЕПАН БАРАН.

Відсутність жидів в українській публіцистиці.

Історик нашого національного відродження не може, очевидно, поминути повстання і розвитку української преси, що нераз буде у нього одиноким джерелом для освітлення неодної події, а навіть і ділянки нашого публичного життя. Особливо не може він поминути річників „Діла", що на протязі півстоліття свого існування було довгі роки одиноким українським щоденником, а й нині є ним на українських землях під Польщею. Знайде там обильні причинки не тільки до нашої політичної організації, але й до історії справ суспільних, культурних і господарських, що більше, і чисто літературних, зокрема у перших трьох десятках існування „Діла". Словом, без річників „Діла" неможливе писання нашої історії з останнього півстоліття, що жде ще свого автора.

Перекидаючи сторінки „Діла", стрічаємо там імена майже всіх наших визначніших діячів зі всіх ділянок нашого життя, нераз і таких, що їх могили давно вже запалися, а память їх померкла у свідомости сучасного покоління. Часом стрінеться там і чуже імя, московське, польське, чеське, дуже рідко інше — а вже до найбільших рідкостей належить стріча в річниках „Діла" жидівського імени.

Останнє явище дуже характеристичне. На українських етнографічних землях, особливо тих, що колись входили в склад історичної Польщі, а також в нинішній Буковині, Бесарабії і на Закарпатті жиє значний відсоток жидів, яких число на всіх наших просторах винесе близько три міліони. Іншими словами, майже пята частина всіх жидів у світі жиє на українській етнографічній території і Україна у своїй цілости є попри сучасну Польщу територією з найвищим абсолютним, а по части і процентовим числом жидівської людности, не числячи менших держав чи територій, як Литва, Білорусь і до певної міри Румунія. Щодо розміщення жидівської людности на польській та українській етнографічній територіях, то і тут є певна схожість, лиш у відворотному ґеоґрафічному положенні. Західна і північно-західна Польща — Познанщина і Поморя — виказують дуже маленький відсоток жидів, що ще значно упав по усуненні німецького панування. Так само мало жидів було у східній і південній приморській Україні, що ніколи не входили в склад польської держави і лежали в царській імперії поза славетною „чертою оседлості". Тут — противно як у Польщі — число жидівської людности в наслідок відомої політики радянського уряду — обсада урядових і партійних місць жидами і кольонізація — помітно зросли в останніх часах.

Масою прийшли жиди на наші землі зі заходу — через Польщу з Німеччини в часах, коли Польща ті землі заняла і принесли зі собою існуючу досі німецько-жидівську мову. Ішли з завойовниками в їхніх і у своїх господарських інтересах, а утворивши ґетта, остали чужими для українського автохтонного населення і в його питому культуру не внесли сливе нічого. Не диво, що наші національні рухи в 17 і 18 вв. зверталися і проти завойовників і проти їхніх союзників — жидів.

Упадок історичної Польщі не зблизив зовсім жидів до нас. На австрійській займанщині жиди пристали до німців, а в Галичині згодом до поляків, коли останні повноту влади взяли тут у свої руки. На українських землях колишньої Росії присвоїли собі жиди скоро мову і зовнішню культуру пануючого московського елементу і з часом стали несогіршими русифікаторами. Подібно було і на Закарпатті при кінці 19 в., де найзавзятішими мадярами були якраз жиди. Живучи серед нас, не мали тоді жиди матеріяльного інтересу ближче нами цікавитися, хоч з природи це цікавий народ і наше відродження, розбудова і поступ нашого національного життя відбулося без їхньої участи.

Зовсім інакше було у наших сусідів — поляків і москалів. Польська література, наука, організація господарського життя дуже богато завдячує визначній співпраці жидів, що нераз вкладали там великі цінности. До певної міри було це і в Росії. А вже в політичній ділянці і в одних і других жидівська співпраця і вплив незвичайно помітні і в часах до світової війни і нині. Цей вплив бє в очі кожного, передовсім у публіцистиці. Небагато було і є замітніших польських і московських часописів, що обходилися би без визначної допомоги жидівського пера, щоправда, нераз політично і національно засимільованого, але зате часто національно в польському або московському дусі дуже крикливого.

Цієї основної жидівської позиції супроти нас не змінили досі по суті епохальні події з найновішої історії обох народів — жидівського й українського. Великий національний жидівський ренесанс — сіонізм зперед 30 літ і створення декляраціє́ю Бальфура наприкінці світової війни мандатарної національної жидівської держави в Палестині зелектризували і оживили жидівські маси в діяспорі. Сіонізм з задушевних мрій Герцля став на наших очах політичним чинником із чималим міжнароднім значінням.

Ми були першими, що щиро витали жидівське відродження, а докази цього знайдуться хочби на сторінках „Діла". Самі поневолені і самітні на тернистому шляху до власного визволення, зрозуміли ми як слід національну і політичну вагу сіонської ідеї. В австрійському парляменті український посол Юліян Романчук перший поставив внесок на признання жидів як окремого народу. Були ми тими, що у нас, в Галичині, при перших загальних парляментарних виборах в 1907 р. допомогли національним жидам здобути одну з важних для них світових трибун — два мандати до австрійського парляменту вибором на послів покійних нині д-ра Ґабля і д-ра Малера. Та трівких наслідків для українсько-жидівської співпраці — ці небуденні політичні події не мали майже ніяких, як не мала їх співпраця українських і жидівських революціонерів та всякої масти демократів у загально-російських політичних організаціях довоєнних часів...

Український національний табор і його змагання лишились по правді для жидів і тут, у Галичині і там, за Збручем, чужими, якими вони мало цікавилися і які навіть нераз поборювали. І знов не мало причинків до цього знайдеться на сторінках „Діла", хотре й дальше світило характеристичною відсутністю жидівського пера, що рівночасно працювало без упину для збільшення духової і матеріяльної скарбниці обох наших сусідів.

Державне відродження українського народу в рр. 1917 і 1918 переведено нашими власними силами. Жиди або були (за маленькими виїмками) невтральними (в Сх. Галичині) — або у значній мірі перейшли діяльно (на Наддніпрянській Україні) у ворожий нам червоний московський табор. Лише виїмкові одиниці зпоміж жидівства станули з нами до праці над нашим державним будівництвом — і то здебільша з галицьких жидів. Це — як відомо — пімстилося і на нас, але відбилося і на жидах, хочби згадати сумні події в Проскурові і в інших містах Правобережжя в 1919 р. А цього н. було в Галичині, де жиди не ставилися ворожо до нашого державного будівництва.

Після утворення нинішніх кордонів ризьким договором і після поділу українських земель між кілька держав, становище жидів до розвязки українського питання по лінії наших державницьких змагань лишилось і на дальше — або для них мало інтересне і в слід за тим вижидаючо-холодне, або у значній мірі і досі вороже — як на Рад. Україні. Сторінки української преси (не рахуючи казьонної радянської) світять дальше відсутністю жидівських публіцистів. Жидівська національна преса, навіть на українських етнографічних землях, лише побіжно реєструє події нашого життя, хоч — треба признати — з правила доволі безсторонно. Тільки тим шляхом причиняється вона до деякого зрозуміння наших змагань серед жидівської читаючої публики, що бодай колись не залишиться без практичних наслідків. Перед у цій інформаційній службі веде львівська „Хвіля" зі своєю хронікою подій з нашого життя.

Та цього всього, очевидно, замало. Жидівське питання на українських землях є нашим найважнішим внутрішнім питанням, не тільки чисто національним, але і суспільним, культурним та економічним — в додатку дуже складним. Від його розвязки залежать більші чи менші потрясення при новому державному будівництві. При ньому жиди можуть та повинні відограти корисну і творчу для нас ролю та бути тоді рівновартними з нами громадянами. Треба нам старатися, щоби взаїмних потрясень було якнайменше та щоби жиди, як у значній мірі роблять це в інших національних державах, робили це при державному будівництві і в національній українській державі, в якій знайдеться богато-богато синів Ізраїля без порівнання більше, як в цілій Палестині, хочби там не було ніодного араба. З цієї причини українське знов питання для жидів в діяспорі, а зокрема на нашій територіі, не повинно бути зовсім чуже і невідоме.

І важним є завдання української і жидівської публицистики безсторонньо освітлювати справи обох народів, що їх життя звязало з одною і тою самою країною. Публіцистика у першу чергу має промостити шлях до взаїмного зрозуміння, за чим згодом прийде певно і взаїмне зближення та співпраця там, де їх досі бракує зовсім. А тоді і сторінки української преси заповняються іменами жидів-публіцистів і їхня нинішня відсутність у нас перейде вже до історії.

ОЛЕКСАНДЕР КОВАЛЕВСЬКИЙ.

Contra spem spero.

Мені, наддніпрянцеві, тяжко дати свій осуд в день пятьдесятилітнього ювилею „Діла". І то з двох причин: читачем „Діла" я є лише від сімнацяти-вісімнацяти років, та й то з великими перервами (1914—1920 рр.). Отже, не все був я в курсі тем, що порушувало „Діло" й тих напрямних, що воно переводило. З другого боку, лише від 1920 року, а, може, навіть від 1922 року, „Діло" для нас, наддніпрянців, які силою долі стали співгромадянами галичан — являється вже „своїм" часописом. Тому читач не здивується, коли сягну далеких часів, наведу де-що зі „Спогадів".

„Діло" трапило до моїх рук перший раз, здається, в 1908 році — і то в бібліотеці Академії Наук у Петербурзі. Щоденник український не був новиною, бо ми мали „Раду", але новиною були: його зовнішній вигляд і мова. Преса в Росії була поставлена надзвичайно гарно, працювали в ній першорядні сили, й, безперечно, маленький український щоденник не міг заімпонувати вісімнацятилітньому студентові, який до того-ж уважав, що, взагалі, цілий світ для нього за тісний. Та й еволюція національної свідомости до вищого щабля, від українофільства до українського націоналізму, — йшла в парі з національною освітою, на що потрібний був час. Вже з 1910 року, коли організувалися Українські Студентські Громади по вищих школах Петербурга, коли повстало Інформаційне Бюро цих Громад, як їхній верхній орган, коли керманичі Громад вистудіювали українську мову, історію, літературу, коли український національний світогляд значно поглибився, — „Діло" стає для нас співтоваришем „Ради", а через нього входимо ми в орбіту інтерессів українського народу в Галичині.

Це правда, що ми душу галичан пізнавали з літератури, але незапереченою правдою є й те, що їхні політично-національні аспірації пізнавали ми з „Діла", як з „Діла" ми вчилися боротьби за права українського народу. Для мене особисто „Діло" стало зрозумілим і ріднішим від того моменту, як його редактор, Мих. Лозинський, будучи в Петербурзі перед війною, відвідав і мене, інформуючись про настрої нашої молоді та в неодній розмові змальовуючи тло національної роботи в Галичині. Пізніше, випадково їхав я від якоїсь стації в Степовій Україні одною фірою з Ю. Сірим — і він доповнив чимало мої відомости про галицьку пресу.

Без сумніву, останні роки перед війною „Діло“ поширювало нам межі українського світу — й у цьому змислі нас, наддніпрянців, нас, наддніпрянську молодь, дечого навчило.

І коли я звязую свої ювилейні почування з настроями минулих років, коли перевірюю свої враження, коли прагну вхопити Аріяднину нитку національно-громадської ролі „Діла“ — мене вдаряє одно, що характеризувало наш щоденник так само яскраво двацять років тому, як характеризує й нині: дивовижна віра в українське діло, яка, не дивлячись на ріжні переживання, на ріжні змінні обставини долі, ба, навіть катастрофи, — ніколи не вгасала.

Не штука стояти на позиції з наказу; натомісць величезна штука стояти на становищі з **переконання**. Не тільки з надією на перемогу, але й **без надії** в перемогу української справи.

Без надії надіятися — це, на мою думку, найбільша заслуга „Діла“ й тих людей, що проводили ним ціле півстоліття. Прикмета гордих і сильних — стала прикметою „Діла“. І може в цьому міститься секрет того незапереченого факту, що й приятелі й вороги, й свої й чужі, так шанують наше шестисторінкове „Діло“, може навіть більше, ніж великі з торговельним розмахом ведені, інші щоденники. Може тому, хоч купують українську опінію ворожі чинники, хоч демонструють цю куплену опінію на міжнародньому ринку, однак, купуючи, оглядаються на опінію „Діла“, як висказ некупленої, правдивої опінії цілого українського громадянства.

Часами перебігають по сторінках „Діла“ гіркі слова під адресою українського громадянства, що не було в силі й досі вхопити згаданої мною вгорі Аріяднинної нитки. Де-хто розуміє ці гіркі слова, як небажання жити.

Але дозволю собі навести в цьому місці слова великого Клемансо з його твору „Dans les Champs du Pouvoir“:

„В середньовіччі людина зверталася до людини зі словами десперації земської — „брате, треба вмирати“. Великим кроком вперед є, що ми ці слова заступили іншими: „брате, треба жити!“ Жити повнотою життя землі для себе, для всіх. Жити, щоби в санктуарії думки зберегти надію, прагнення більшої справедливости, — що знайдеться в ближньому, коли будеш мати сміливість вмістити її в собі“..

Жити, як жило „Діло“ з надією без надії. Контра спем спераре! Як жив і живе цілий український нарід! Але, коли цей нарід зрозуміє ріжницю поміж „жити“ й „треба жити“, поміж **„надією“ й „надією без надії“** — тоді й „Діло“, напевно, замісць шести сторінок матиме їх двацять.

На це, власне, й я надіюся... без надії.

Д-Р ІВАН БРИК

„Діло“ і сензаційна преса.

Перед кількома днями переглянув я перший річник „Діла“ з 1880 р. І прийшло мені на думку багато цікавих питань, які з нагоди 50-ліття цього цінного часопису належалоб опрацювати! От хочби ролю „Діла“ в кристалізуванні й розвитку нашої політичної думки, у творчій роботі культурних, матеріяльних і політичних цінностей. Та на те треба основних студій, які певно колись появляться, бо й повинні появитися, так само як і подрібна, науково заложена бібліографія бодай перших 50 річників.

Заки це станеться, вже й сьогодні можна неодно ствердити з історичної перспективи. За тих пятьдесять літ змінився і правопис часопису, і формат, і зверхній вигляд у розложенні матеріялу і т. і., та не змінилася і все молодою та свіжою осталася жива провідниця щоденника: його чиста, висока ідея: чесно й совісно, по усім своїм найкращим силам, з ніжним розумінням відповідальности перед історією служити своїй нації.

І може якраз тому майже неслідно в „Ділі“ безвідповідальної, грубими еґоїстичними інтересами підшитої демаґоґії, ні полювання на дешевенькі ефекти, бажання приподобатися читачеві й собі його приєднати. Воно і змістом і тоном уміло вдержатися на висоті справді культурної, поважної, шануючої себе й своїх читачів преси, сповняючи важке завдання українського щоденника — не тільки інформатора але й дуже важного виховного чинника, повсякчасного оборонця прав українського народу та сміливого обличителя його кривдників. І в тому невмируща заслуга редакторів і редакційних співробітників, що як справжні борці стояли на найдальше висунених і найтяжчих позиціях життя-боротьби рідного народу, що розкинули свій талант і своє знання не в томах праць, що творять славу і увіковічнюють імя, а в безлічі, переважно анонімних статтей. Ось —аж до саможертви посунена служба нації для ідеї, а не для гроша. Про винагороду в наших умовинах соромно і згадувати. Заслуга в тому і тих численних кореспондентів, здебільшого інтелектом високих і характером чистих щонайкращих синів і дочок української нації. Всі — переважно — вони здавали собі справу з того, що журналіст творить опінію і більше ніж хто інший впливає на піднесення культурного рівня, що його думки, світогляд і мораль стають думками, світоглядом і моралю тисячів, що їх він може піднести, ушляхотнити або знизити, озвірити.

Не змінилося за того півстоліття ще одно. Як колись так і тепер „Діло“ лишилося все таки одиноким національним українським щоденником. Від досвідів нашого відродження ми звикли покликуватися на чехів. У 1888 р. було українського населення в Галичині й Буковині приблизно 4 мільони і на те один щоденник. Правда, й того одинокого щоденника не пускала мадярська влада на Закарпаття. В тому самому році в Чехії щоденників виходило 15, на Моравії 8, а на Шлеську 1, при загальному числі журналів 332, в тому 155 чеських, 167 німецьких, 2 польських, 8 інших. З того 115 часописів було характеру політичного на приблизно 10 мільйонів населення. Якщо зважити те, що сила і якість преси є образом культурного рівня і мірилом духових потреб та живучости народу, то оцінка нас випала би дуже сумно. Ну, але на сяке таке виправдання тодішнього стану ми моглиб найти ще арґументи.

А тепер? За тих близько 50 літ ми всеж таки нотуємо значний поступ на полі освітньо-культурної й економічної орґанізації, зріст національної свідомости й політичної зрілости. За нами ясні, геройські картини визвольних боїв за найвищий ідеал нації. Зросло й число — до приблизно 30.000 — того українського громадянства, яке має, а бодай повинно мати живі духові інтереси культурної людини, а в тому й необхідну потребу українського щоденника. А проте й тепер „Діло“ є одиноким українським щоденником. Як так, то воно певно друкується і розходиться, числячи дуже скромно й песимістично, що бодай у 10.000 примірників. Вправді як колись так і тепер не пускають його на Велику Україну, а тепер і в Румунію, алеж і число українського населення піднеслося в границях Польщі до кругло 7 мільонів. У Чехословацькій республиці на приблизно 14 мільонів населення виходило з кінцем грудня 1920 р. 2.060 часописів, з чого було 615 політичних а 1445 неполітичних. На те число припадає 130 політ. щоденників, а саме 49 чеських і словацьких, 67 німецьких, 11 мадярських, 1 польський і 2 іншомовні. Я вже боюся й соромлюся сказати хоч слово з приводу тих цифер.

Можнаб прийти до зовсім льоґічного висновку, що одинокий український щоденник стоїть знаменито. На жаль дійсність ні трохи не відповідає навіть найскромнішим сподіванням.

Чомуж воно так?

Знаю, що відповідь на те питання бажала найти дирекція Вид. Спілки „Діло“, коли при кінці 1928 р. звернулася з анкетним листком до своїх передплатників і читачів. Вони-ж доставилися до цього пекучого питання серіозно і відповіли своїми міркуваннями, заввагами та порадами, з яких дещо узгляднено, що виходить хочби із збільшення обему і способу редаґування щоденника.

Якщо не зроблено ще всього, то певно ізза недостачі фондів, потрібних і на значніше збільшення обему, і на збільшення редакційного апарату, і на придбання платних фахових співробітників і заграничних кореспондентів.

Дехто писав, що „Діло“ замало цікаве, бо не приносить сензацій, а зглядно широких, подрібних описів усяких сензацій, за якими треба шукати в чужій пресі. На кожному кроці чується отсей закид від тих, що українського щоденника не читають зовсім, або читають тільки в касинах і „Бесідах“ а передплачують і купують чужі щоденники, бо шукають за сензаціями.

Чи справді це недостача „Діла“, його гріх тяжкий і чи може воно під тим оглядом змінитися?

В листопаді і грудні 1929 р. поважний, видаваний у Празі журнал „Праґер Пресcе“ уладив анкету на тему: „Сензаційна преса і демократія“. В анкеті взяли участь знамениті юристи, кримінольоґи, професори, знавці часописознавства, преса, зорґанізоване учительство Праги, Жіноча Національна Рада, Масариків Народньоосвітний Інститут, Робітнича Академія, Синдикат чесько-словацьких журналістів і визначні діячі та діячки.

Всі вони станули на тому, що преса, яка хоче приподобатися, яка розходиться при помочі сензацій і крикливої вуличної реклями, є одним із найбільших лих післявоєнної доби. Така преса без совісти й моралі, з кровожадністю гієни полює на людську глупоту, жадобу сензацій і недостачу смаку малокультурної людини, та шкідливо впливає на читачів, що може мати катастрофальні наслідки для моралі населення. Але найгірше те, що вона вщіплює отрую в душі молодого покоління, для якого байдужим, а навіть і безцінним може бути все те, за що боролися і над чим працювали попередні покоління.

Така преса відзвичаює від поважної лектури й критицизму; вона вбиває індивідуальність і робить людину невільником опяняючої отруї. Усі зеднані в Жіночу Нац. Раду жіночі орґанізації піднесли розпучливий крик тривоги: „Що з так вихованої (на сензаційній пресі) молоді виросте, — боїмося навіть і думати до кінця“. Хто таку пресу читає, а читають і купують її головно люди з т. зв. „вищих сфер“, той обнижує свій культурний рівень і топче по своїй людській гідности.

Одночасно й подано в анкеті способи, як тому зарадити.

В першій мірі звертаються до журналістів, які повинні памятати про те, що допускаються великого прилюдного злочину, коли віддають свою працю підприємцям, які на такій безсовісній пресі роблять інтерес і ради зарібку використовують найнижчі інстинкти.

Анкета домагається суворої цензури і кар, бо це зовсім не буде нарушенням демократичних принципів свободи преси, коли їй заборониться під великанськими, крикливими наголовками з насолодою розписуватися про те, про що давніше говорено ледви на вухо, з запопадливістю збирати усі болі, увесь бруд, усю гидоту життя та найінтимніші подробиці з життя. Така преса живе скандалами, бо її спеціяльність — це убивства, злочини, авантюри, які описує широко, фантастично та ще й ілюструє, через що суґестивно впливає на наївних, переденервованих читачів, що й самі бажають стати героями такої преси. Доказано, що значний процент злочинів породжений, що так скажемо, якраз сензаційною пресою.

Тут прикладом послужила Анґлія, де вільно реферувати про неморальні й злочинні події, розводові процеси і т. і., але під загрозою кари не вільно робити того неповажно, ображувати людську гідність, нарушувати моральність і почуття соромливости або ширити зґіршення. А проте в Анґлії батьки й матері прямо бояться держати дома часописи так, щоби діти мали до них доступ. Конференція чехословацьких ґімнастичних робітничих спілок одноголосно рішила ані не купувати, ані не читати деморалізуючої преси, бо часописів видаваних для зиску зі зрадою культурного післанництва преси, клясово освідомлений робітник у руки брати не може. Під тим оглядом став прикладом Штокгольм, де сензаційну пресу вбито дуже скоро загальним бойкотом, бо публична опінія не дозволила ані її продавати, ані містити в ній інсератів.

Анкета ствердила вкінці, що після війни розгулялись еґоїстичні інстинкти в погоні за наживою і привели до поділу громадянства на партії. Повстала небувала боротьба за силу і вплив. Політична боротьба партій, які в своїй масі навіть не розуміють ріжниць партійних програм, переміняються в особисту боротьбу, безплідну полеміку, приватні розрахунки, послугуючися притім т. зв. політичними сензаціями. Тоді йде гра на найнижчих людських інстинктах, кидається безвідповідальні, демаґоґічні гасла, які часом приносять катастрофальні наслідки.

Найбільший ворог демократії, це демаґоґія, котра подібно як сензація має суґестивний вплив на безкритичні, духово ліниві або вигідні із дивідуа.

Думаю, що ця висококультурна анкета раз на все простить „Ділу“ гріх недостачі сензацій і демаґоґії, а попри те внесе протверезіння в наше громадянство, якому хіба лежить на серці духове й фізичне здоровля теперішнього й будучого покоління.

ІНЖ. М. ТВОРИДЛО.

Наше господарське життя в часи заснования „Діла" і тепер.

„Діло" прийшло на світ у дуже важких часах для галицько-українського народнього господарства. Вже в першому числі характеризує їх „Діло" ось такими словами: „Щонайменше від року 1873 пережилисьмо сім єгипетських голодних літ". В програмовій заяві редакції вичитуємо проголошення боротьби з цим господарським лихоліттям.

А лихоліття було направду застрашаюче. Його змальовує „Діло" вже в перших числах так, як не змальовував до того часу ні один часопис, розкриваючи перед цілою суспільністю грозу господарської руїни в цілій наготі і взиваючи до самооборони. Коли читати перші статті на економічні теми під заг. „Наші довги" в чч. 9. до 12, чи „Примусова продаж" в чч. 41 до 43 першого річника „Діла", чи дальші статті на ті самі злободневні теми, то аж жах збирає за тодішнє положення, за ту ліцитаційну чуму, як каже „Діло", що навістила весь край, викидала тисячі родин з їх ґрунтів і хат та гонила голодних, вижнутих з прав до життя в обійми розпучливої пужли, а більше спосібних до боротьби з життям у праліси Бразилії. Ліцитації селянських ґрунтів були в цих роках так звичайним явищем, що збудженівши не викликували більшого враження.

Якіж причини цього лихоліття? Поминаємо тут майже цілковите попанщизняне занедбання нашого села, його незорґанізованість під кожним оглядом, нездарність тодішніх громадських кас позичкових, спричинену неграмотними громадськими управами, брак „асоціяцій економічних", як це називає тодішнє „Діло" в ч. 2. першого річника. Це лихоліття було вислідом загально-державної і краєвої фінансової господарки з одної сторони, і повороту панщини в новім виді з другої. Ціла держава була тоді у фінансовій скруті. Найповажніші фінансові установи падали у вісімдесятих роках стрімголов. Між ними впало 1879 року широко розбудоване „Товариство Кредитове Міське у Львові", що зруйнувало неодного нашого купця і промисловця, а немало також селян. Лихварство було у повному розквіті. Не було тоді іншої позички в публичних установах, як гіпотечна, річні відсотки виносили там пересічно номінально 9 до 15 проц. а по правді з усіми додатками і до 40 проц., тоді як хліборобський варстат міг дати найвище 6 проц. А вже відсотки від приватних позичок, затяганих звичайно у сільських фінансістів-коршмарів, перевищували нераз позичений капітал. Ніяких місцевих самопоміччних кас крім громадських, а тут і там церковних, не було, а в цілій Сх. Галичині було 9 повітових кас. Заловження обхопило в самих публичних установах 63.000 селян, з яких лише 4 проц. оплачували правильно довжні зобовязання з відсотками.

З двох українських фінансових установ кооперативного характеру перейшов „Селянський Банк Рустикальний", заложений митр Литвиновичом у 1867 році, у польські руки і не змінивши назви стався найбільше лихварським підприємством, так що його руїнницька робота викликувала в „Ділі" якнайгостріші осуди і перестороги. „Діло" називало його закладом до обдирання хлопських скір, доки остаточно цей банк не завалився в 1884 році, загребуючи більше як десятку тисячів недобитків сільських господарств, а „Общоє кредитноє заведеніє", засноване і фінансоване тодішніми львівськими крилошанами, не могло ніколи розвинути широкої діяльности. І воно впало в 1884 році, завдяки лихварським відсоткам, яких довжники селяни не могли витримувати.

Село котилось у руїну з повним розгоном. Цей стан мусів викликувати застанову до оборони краю і серед урядових чинників, що відповідали за занепад допливу податків до державних кас. Покликувано експертів до ратунку. Одним із них було „Галицьке Товариство Господарське", що істнувало у Львові ще від 1845 року. І ось характеристичний образок зі зборів цього товариства в місяці лютім 1880 року. Коли ґраф Круковецкі підняв питання про необхідність допомоги селянству для охорони перед лихвою та для піднесення культури села, то ґраф Голеєвський зазначив, що з таким лінивим і нездарним людом не дасться нічого зробити. І не могли переконати виводи гр. Круковецького, що причиною селянських банкроцтв і масових ліцитацій є обставини незалежні від села, що для 56.000 довжників треба встановити мораторію, що виною тут також дідичі, які дають робітникам замісць готівки квітки з тримісячним терміном, або з переказами до коршми. Ніяких позитивних вислідів щодо мораторії та інших полекш не було.

Ось серед такого нашого господарського безталання почало „Діло" свою сизифову працю, взяло на себе обовязок важкої боротьби за кращу долю цілого народу.

А нині? Порівнуючи нинішне з тодішнім, з якоюсь полекшою на душі кажемо собі: „добре, що минуло".

Та воно само не минулося, але лише завдяки збірним зусиллям цілого нашого народу. Коли переглянемо усі річники „Діла", то так і бачимо наглядно, що не було важнішої події на господарському полі, яка не виковувалась би саме в редакції цього часопису та що мотором, провідником, контрольором нашого збірного сумління і виховуючим чинником в цих зусиллях було „Діло". Проголошена в 10 числі „Діла" з 1880 р. девіза, що „як в нашій народній політиці так і в нашім народнім господарстві повинні ми перед всім старатись стануги о своїх власних силах", є й досі провідною думкою наших господарських змагань, думкою, яка від 1880 р. тягнеться червоною ниткою через 50 літ істнування „Діла".

МИХАЙЛО РУДНИЦЬКИЙ.

Вулиця й публика.

Рідко захоплюємось чужими ювилеями. Навіть тоді, коли кажемо голосно про прикмети й заслуги ювилята, нишком думаємо собі про те, до чого він повинен би був дійти, якби був вибрав собі інший шлях і іншу мету.

Тому і неодин із прихильників „Діла", радуючись, що сеніор галицької преси діждався 50-літнього ювилею, зітхне з жалем, може й з докором, чому єдиний наш щоденник не зробив карієри з міліоновим майном і пів міліоном передплатників. Коли, кажучи „правдива карієра", маємо на думці найчастіше „дійти до чогось з нічого", то мусимо признати, що наш своєрідний світ це світ неймовірних карієр.

Є інституції і підприємства, що, наче люди, вже самою своєю внутрішньою організацією не мають головних даних, щоби добитись матеріяльних успіхів. Деякі родяться запізно, інші завчасно. Ті, для яких єдиною мірою вартости є успіх висловлений у цифрах, твердять, що в XX-ім віці не мають права жити організми попереднього „романтичного", нереального століття. Мабуть до таких належить „Діло".

Та заки на його місці, згідно з бажаннями всіх його організаторів, опікунів і співробітників, стане представник нової доби: малий хмародер з усіма сучасними винаходами, заки із його попелу зродиться новий Фенікс, що матиме на свої послуги радія, авта й міліони — подумаймо ще на хвилинку на стару тему: чому є так, як є.

Часопис одним своїм боком споріднений із купецьким підприємством, другим із літературою. Добрий купець мусить мати зрозуміння для людської психольоґії, а найкраща література може загинути, коли не має купців-видавців. У цих перехрестних лініях — ідеї зустрічаються з інтересом.

І як кожний із нас, як неодин письменник, так само і часопис мусить дуже часто вибирати між матеріяльним успіхом та ідеями.

Часопис, що „робить боками" не завсіди є жертвою своєї нежитєздатности; він стає також жертвою поглядів, які не дозволяють йому боротись із суперниками їхніми засобами: — не дозволяють... начхати на ті погляди.

На поширення часопису істнує єдиний випробований спосіб — задовольняти потреби якнайширшої маси читачів. Не є це так важко, як уявляють собі неофіти машин. культури Навіть у кіні можна навчитись, як буденний намул переробляти на наркотик. Часопис, що вміє грати на струнах юрби має перед собою всі перспективи головокружної карієри, яка починається на вулиці. Великий символ притаєний у факті, що неодин американський потентат ґазетного тресту починав свій похід до могутности від вуличного продавця газет.

Часопис, який промовляє до міліонів нагадує неодною рисою вплив революційних провідників. Вони здобули цей вплив грою на найнижчих інстинктах маси. Щоби вдержати його, вони мусять більше йти за ними, ніж ними володіти. Те, чим вони воюють, від цього й гинуть. Божки маси падуть напротязі одної ночі від ненависти цієї маси, міліонові пресові підприємства падуть від більшого капіталу своїх суперників.

Одна із гордощів американської культури — преса із міліонами читачів це велитень на глиняних ногах, якого не можна заздрити Новому Світові так само, як впливу революційним диктаторам, що мусять прислухуватись до вибухів усіх пристрастей міліонової юрби.

Великими гордощами сповняє людину думка, що її слово йде між міліони. Та чим ширше коло слухачів і читачів, тим менше людським стає обличча цієї багатоголової потвори. Хто хоче звертатись „до всіх", той мусить що-раз частіше випотрошувати із свого мізку й серця одну нитку за другою, що вяже його світогляд із світоглядами думаючих одиниць.

Часопис, що хоче промовляти до думок і почувань маси, мусить висловлювати якнайменше думок і почувань. Думки домагаються від читача умового зусилля, почування стають джерелом непорозумінь.

Найвищим довершенням часопису є той-же ідеал, яким може жити письменник: витворити собі якусь публику. Це важне завдання як лаври популярности й гроша. Публика має всі примхи юрби, але замісць судорогів сліпої пристрасти тільки звички й пересуди. Навіть із звичок і пересудів можна виплекати якийсь смак і якісь погляди. Публика залюбки йде за вітром як юрба за борцем, а проте вона є тією мряковиною, з якої після довгої кружби твориться єдина тверда земля, на яку може рахувати робітник пера завішений між надхмарним простором і морем юрби: — еліта.

Велика радість запанувала би в домі „Просвіти" у той день, коли з нього полетіло би в світ 100.000 платних примірників „Діла". Та хто переживав у цьому домі інші дні, той не може без сумнівів думати про мент, коли українська преса буде сильна тим, що зуміє використати слабощі міліонів. Це були дні, коли від одного подуву сліпої пристрасти маси могла піти в нівець культурна праця довгих літ.

Є інше вдоволення робітника пера в його буденній праці, краще як роля Еола й долярового підприємця: свідомість, що передумана думка, чи виплекане почування, хоч незугарно, неповно й необережно висловлені, найдуть зрозуміння серед невеличкого гурта одиниць. Це одиниці, яких крила не є крилами вітрака.

У світі істнує, може і не зовсім природний, але необхідний поділ праці: у ньому родяться таланти для маси, для публики і для вибранців. Коли кожний із них є задоволений своєю ролею і не виходить поза її межі, суспільність і людство в силі втримувати рівновагу у своїм розвитку. Траґедією нашої преси, так само як літератури, є надто часто те, що від неї домагаються виконування одночасно двох суперечних функцій, або, що вона сама хоче обі поєднати.

Тоді публика віднаходить у собі психольоґію юрби, а еліта — публики.

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

Вікопомна дата.

(З нагоди 30-літньої річниці Р. У. П.)

В своїй статті „З кінцем року", уміщеній в „Життю і Слові" 1896 р., кн. 6, написав покійний Іван Франко отсі гіркі слова на адресу російських українців:

„Я не розумію, як може бути нелеґальна дорога чимось дивним, несподіваним або страшним для російського українця, котрий мусить-же бачити, що все українство в Росії сам уряд поставив поза рамки леґальности. Сам уряд пхає вас на дорогу нелеґальної роботи, а ви будете вперто бити лобами об стіну на те тільки, щоб вам було вільно бути леґальними? Не бійтеся, уряд добре бачить, до українство моглоб бути йому неприємне, і всіми можливими запорами не допускає свідомих українців і української свідомости до народу, — а ви будете слати петиції до царя і вести війну з цензорами за дозвіл надрукувати по українськи книжечку народніх оповідань, казок або віршів! Невже це змагання — робота й війна тідна духового цвіту великої нації?... Ми певні, каже далі Франко, що в Росії і на Україні не виродилися сильні, енерґійні, геройські натури, що вуміють і тут піти на пролом, як пішли Желябови, Кабальчичі і сотки інших українців на боротьбу за всеросійську революцію. Згадуючи тих дійсних новочасних героїв, ми ніколи не можемо позбутися безконечного жалю. Скільки сили, скільки золотих характерів потрачено і з якими результатами?... Серце стискається з болю й досади. Адже як би ті люди були зуміли віднайти український національний ідеал, оснований на тих самих свободолюбних думках, якими вони були пронятi, і якби повернули були свої великі сили на працю для того ідеалу серед свого народу, якби поклали були свої голови в боротьбі за той ідеал, ми булиб нині величали їх память у ряді наших найбільших борців і — справа вільної, автономної України стоялаб нині і в Росії і в Европі як справа актуальна, що жде свого рішення... Сором українській інтелігенції, сором особливо молодому поколінню, коли воно не відчує тої великої потреби, не віднайде шляху до народу, не покладе основи до того, щоб Україну зробити політичною силою"... (Пор. його „Молода Україна", Львів, 1910. ст. 106—108).

Слова Франкові не пролунали дармо. Їх підхопила чутка молодіж. Статтю цю — памятаю — перегектоґрафовано й розкидано по цілій Україні. Навіть до нашої глухої Прилуки, де я тоді вчився в ґімназії, долетів цей нелеґальний метелик, справляючи, як і скрізь величезне враження. (В 1897 р. зошити „Життя і Слова" на тонкому папері приходили в ковертах на мою адресу для нашої таємної громади.).

Франко певне й сам не сподівався, що його голос розітнеться трубою архангела, глибоко западе в молоді душі й попхне їх до чину. Але незабаром гурт молодих студентів підхопив Франків заклик і пішов саме тим шляхом, що його поручав великий галичанин.

29. січня ст. ст. (11. лютого нов. ст.) 1900 р. повстала славетна Р. У. П. себто Революційна Українська Партія. Партія ця відограла таку величезну ролю в політичнім і культурнім життю Великої України, що годі мовчки поминути трицятьлітню річницю її повстання.

Дата 11. II. 1900 р. це дата тепер уже історична, ювилей РУП. — це ювилей цілого покоління, котрому ще так недавно, в бурхливих роках розвалу російської імперії довелося вести перед у кривавій боротьбі за визволення Рідного Краю.

Більшість бо визначніших діячів цеї доби, імена котрих відомі кожному українцеві, звідкиб він не походив, вийшла саме з РУП. Досить буде назвати хочаб отсі прізвища: Д. Антонович, В. Винниченко, Д. Дорошенко, А. Лівицький, І. Мазепа, Б. Мартос, Б. Матюшенко, С. Петлюра, М. Порш, В. Садовський, М. Ткаченко, В. Чеховський, М. Шаповал і багато інших. Сюди-ж годиться додати й бувших РУП-істів, що працювали в тім часі за кордоном, як от А. Жук, О. Скоропис, В. Степанківський, тощо. А це тільки чільніші імена того покоління свідомої української інтелігенції, що вперше цілою лавою стала до української громадської й політичної роботи 30 літ тому. Це не значить, що перед виступом РУП. на Наддніпрянщині не було українських діячів, або вони не робили ніяких спроб обєднатися. Певна річ, попередників РУП. мала, тільки що цих попередників було не гурт, а їх організац. спроби не прибирали масового характеру, були здебільшого ефемерні й не мали виразного політичного обличчя. Це були головно культурники, а не боєвики, організації їх — це лише гуртки, які не виросли в партію.

Тож нічого дивного, що першу політичну партію судилося утворити саме зеленій молоді, яка або нещодавно скінчила середню школу, або щойно кінчала. Не треба забувати, що на той час (кінець 90-их років мин. ст.) припадає взагалі оживлення громадського життя в Росії, придушеного реакцією 80-их років. Починаються робітничі страйки та розрухи по вищих школах, орґанізуються революційні партії: в 1897 р. жидівська с.-д. „Бунд", 1898 р. російська соціял-демократія, 1900 р. партія російських соціялістів-революціонерів. Так відновляється революційна боротьба з царатом, припинена по атентаті 1881 р.

Це оживлення не минуло й України. Але коли давніше революційно настроєна молодь пропадала без пожитку для української справи в рядах російської революційної партії, то тепер сталося інакше. За час реакції 80—90-их рр. підховалося стільки молодого українського нарибку, що справа утворення власної української партії ставала перед українською молоддю сама собою. Необхідне вишколення діставала наша молодь по тайних українських гуртках, „Громадах", які творилися тоді по середніх та вищих школах.

Гуртки ці почали звязуватися з собою, уладжувати зїзди. Звідси був уже недалекий крок до ідеї створення власної партії. Але до цеї партії штовхали нашу молодь не лише згадані вище російські події й приклади. Не можна забути й за вплив Галичини. Адже тут ділала радикальна партія, яка знаходила свій відгук та адептів і на Наддніпрянщині. Нарешті в 1899 р. орґанізуються у Львові дві нові українські партії — соціял-демократична (18. IX.) і національно-демократична (26. XII.). Коли ми візьмемо це на увагу, та ще пригадаємо собі, що саме тоді починає навязувати наддніпрянська молодь тісніші звязки з наддністрянською: в 1898 і 1899 рр. у Київі відбуваються зїзди українських студентських громад із участю представників від галицько-української молоді, від 1900 р. виходить у Львові журнал молоді „Молода Україна", що мав бути орґаном всеукраїнським, то й не здивуємося окликові молодого студента Михайла Русова, котрий 1899 р. з запалом гукнув: „Нам не треба громад, нам треба партії!" (Пор. Спогади Ю. Колларда про РУП., ЛНВістник 1928, кн. I, ст. 27). Треба мати свою українську, окрему від росіян, активну політичну партію. Молодь не вдоволялася культурницькою роботою батьків, вона горіла бажанням вийти на вулицю й гуртом у рукопаш схопитися з віковічним ворогом України та її трудящого люду. Оклик Русова глибоко запав у душу другого молодого студента, його товариша Дмитра Антоновича, котрий почав застановлятися над реалізацією киненої Русовим думки. В результаті цеї застанови зродилася РУП. Ю. Коллард у згаданих вище Споминах, на жаль, чомусь не з вини автора перерваних, докладно розповідає про обставини заснования РУП. Відбулася ця подія на зборах української академічної молоді в Харкові 29. січня ст. ст. (11. II. нов. ст.) 1900 р., де брали участь Д. Антонович, Б. Камінський, Л. Мацієвич та М. Русов. За тиждень відбулися вже трохи ширші збори, на котрих крім згаданих вище були присутні ще О. Коваленко, Ю. Коллард, Б. Мартос і Д. Познанський. Від тоді ряди РУП. почали зростати з блискавичною швидкістю. Допомогли цьому передовсім два Шевченківські свята — 19. II. у Полтаві й 26. II у Харкові, що хоч уряджені конспіративно, стягнули багато молоді й пройшли при незвичайнім піднесенні настроїв учасників. На обох святах із великим запалом промовляв покійний Микола Міхновський на тему необхідности збройної, революційної боротьби за права українського народу. Запальні його промови зробили кольосальне враження. Головні засади промови були:

„Без національного визволення українського народу неможливе й його соціяльне визволення з темряви, визиску й рабства. Праця культурна в сучасний момент є палятив..." „Ми хочемо, закінчив Міхновський, єдиної, нероздільної, сомостійної України". — „Блискавкою ударила по нас та громова, згадує Ю. Коллард (тамже, ст. 29). Всі були наче перелякані несподіванкою й на дві-три секунди в кімнаті настала мертва тиша, але скоро розляглися гучні оплески. Всі були в якомусь екстазі".

Отся харківська промова невдовзі по святі вийшла у Львові як перша книжечка новозаснованої партії під наг. „Самостійна Україна".

Так повстала славна РУП., котрій судилося відограти велику ролю в політичнім і національнім житті Великої України. Пристало до неї багато української молоді найріжнішого напряму, від радикально-націоналістичного до соціялістичного. Згуртувалися в ній усі протестанти, яких не задовольняло мирне культурництво старої української громади. Були тут і радикально настроєні націоналісти, далекі від соціялізму, але настроєні революційно, й люди, що хиталися між двома напрямами російського соціялізму — соціял-демократією й соціял-революціонерством. Усім їм присвічувало одно — йти в село, що одно тільки заховало свій український характер, для боротьби з царським режімом, який гнобив українство.

І РУП. пішла на село і понесла туди своє протестуюче слово — відозви й брошури. Була це величезна її заслуга, яка дає їй почесне місце в історії українського руху взагалі. Адже РУП. перша понесла в широкі українські народні маси політичні кличі; перша взялася до орґанізування цих мас і кермування їх виступами; перша кинула поміж ними вільну, незалежну українську книжку, український часопис і відозви, не оглядаючися на люті цензурні пута, наложені царським урядом на українське друковане слово; — перша, по Драгоманові утворила політичну літературу, друкуючи її чи то за кордоном, чи то по своїх тайних друкарнях на Україні.

Значіння РУП. для Вел. України під цим оглядом можна порівняти зі значінням давньої радикальної партії для Галичини*) з тою тільки ріжницею, що всеж Галичина належала до як-ні-як конституційної держави, а Україна до абсолютистичної, де ті самі вчинки, за які в Галичині або не було кари або, як і була, то невеличка, каралося вельми жорстоко, отже й виступи РУП-івців вимагали відповідно більшої відваги й рішучости, бо вже сама належність до партії була злочином! Та є ще одна заслуга РУП. Вона не тільки розбудила Україну до політичного життя, але заразом заховала для неї масу революційно-настроєної молодіжи, яка без власної української революційної партії пішлаб шляхом Желябових та Кабальчичів і марно пропалаб для рідного краю. Завдяки РУП. спинилася масова дезерція української інтеліґенції в російський табор. Україна дістає згодом невидану ніколи перед тим лаву робітників на ріжних полях народнього життя, що повели її шляхом незалежности.

РУП. не дожила до нашого часу. Вона диференціюється вже невдовзі по заснованню. Спочатку (1902 р.) її ряди покинули націоналісти, котрі незабаром утворили власну партію НУП., або „Народню Українську Партію", що за революції перехрестилася в партію „Соціялістів-Самостійників"; потім від неї відкололися т. зв. „Спілчани", що пристали до російської соціял-демократії, утворивши в ній „Спілку", що змагала стати єдиною соц. дем. орґанізацією на Україні, на взір теперішньої КП(б)У. Деякі члени увійшли до інших українських партій, що повстали пізніше за прикладом РУП. („Українська Демократична Партія" й „Українська Радикальна Партія", що в 1906 р. злилися разом, утворюючи одну „Радикально-демократичну Партію", яка підчас революції прибрала була назву „Соціялістів-Федералістів", а на еміґрації знову вернула до своєї давнішої назви). Дехто знову пішов до російських есерів: там творив українську ґрупу, що пізніше, вже за революції розвинулася в самостійну партію українських соціялістів-революціонерів. Основне ядро РУП. перетворилося в самостійну українську соц.-демократичну партію (1905р.).

Отже й під цим оглядом РУП. нагадує стару радикальну партію часів Франка, з якої вийшли дві протилежні партії — соціяльно-демократична й національ-демократична.

Тут не місце переповідати історію РУП.*) Моїм завданням було тільки пригадати з нагоди 30-літньої річниці основання першої політичної партії на Великій Україні історичне значіння цеї річниці, піднести вагу РУП. в нашій новітній історії, як у політичнім, так і в культурнім життю Великої України.

---

*) Про значіння цеї партії для Галичини дивн голоси покійного д-ра Евгена Левицького в „Будучности" 1899 р. (ч. 1, ст. 6), д-ра Л. Цегельського (Молода Україна 1900, ст. 222), Юродивого (Будучність, ч. 8, ст. 7), Ю. Бачинського (тамже, ч. 9-10, ст. 14). Умисне наводжу тут ці імена, особливо перших двох, що стали діяльними членами національ-демократичної партії, бо коли я в своїй брошурі про Франка, виданій „Просвітою" 1926 р., висловив подібний до їх погляд на тодішніх галицьких радикалів, то дехто брав „Провіті" цю зовсім обєктивну характеристику за зле.

*) Цікавий читач знайде це в спеціяльній літературі (див. напр. мою брошуру „Революційна Українська Партія" Львів 1921, книгу О. Гермайзе: „Нариси з історії революційного руху на Україні. Т. I. Революційна Українська Партія, 1926 р., розвідку А. Лучинського Революційна Українська Партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріялами 1901—1905 років" у 2-ій книзі збірника „За сто літ", Київ 1928. Інша література зазначена у вичислених тут працях).

ВІДГУКИ ДНЯ.

З пятьма хрестиками.

Пятьдесять літ для вічности — ніщо, для галицького часопису — вічність. Основники „Діла" напевно бажали своїй дитині такого довгого віку, але ще певніше самі не вірили в се. Дитина прийшла на світ хирлява, марненька... Одні казали: за швидко, другі: за пізно, а треті просто: непотрібно. Думали: поклигає якийсь час і тихенько згасне, як свічечка на продуві. Але минув рік, другий, а воно собі жило, хоч і покахикуючи. Батьки побивались, день-ніч хухаючи на нього, знайомі щораз забігали, ріжні краплі і масти советуючи, а чужі чимраз більше хвилювались: не хоче — мовляв — умирати капосне.

Не було дитині переходу від тих чужих людей. То отруї до снідання замішають, то з колами нападуть, то псами на вулиці зацькують.

А воно понудить світом, похорує, полежить навіть, а далі зведеться на ноженята і знов по білому світу ходить. Спершу то й нещоденно показувалось між людьми, а там стало що-дня виходити. Чужі оком пасуть, назирцем за ним ходять — ануж під коні попаде, ануж ногу де зломить, а воно якось завсіди ціло вийде. Біжать коні, здається: от-от під копита возьмуть, а глянь! — скікнуло зпід самих кінських ніг і вже на безпечнім. Або нераз ожеледа — старі вязи крутять, а воно, хоч і посовгнеться, але на тім ціла біда й кінчиться. Навіть синяка не набє. Одні казали: щастя, другі: припадок, а треті просто: обставини.

Росло собі дитинне на радість батькам, на вдивовижу знайомим, а на злість чужим. Правда, росло як на камені, але й не мало так дуже з чого рости.

А ще до того скільки то хоріб перебуло на своєму віку!

Мало воно з уродження тверді знаки по всьому тілі. Взялися лікарі зганяти ці тверді знаки. Що то крику, зойкоту, плачу було — Господи! Якось щасливо перейшло, операція вдалася, а пацієнт після того аж відмолоднів.

Потім прийшла друга операція: треба було конче усунути шкідливі дві крапки. І це якось пішло, хоч пізніше і в крижах давило і ще довго млоїло під грудьми.

Були ще й інші хороби: затяжні і менше затяжні, інфекційні й органічні, але всі вони минулися, минаються, або минуться. Дитина досить спокійно зносила ланцет лікаря і без великих труднощів приймала приписаний лік.

Тільки раз у своїм житті не послухала.

Саме в пятьдесятьлітні уродини принесли для неї ескуляпи мови найбільш гіркий лік: новий український правопис. Не зважаючи на свою повагу і свій вік, „Діло" стануло дуба і на експеримент не погодилося.

— Не силуйте мене! — каже, — бо верну.

Здається, що цим разом лікарі уступлять і „Діло" бодай у своє пятьдесятьліття буде мати спокій.

Розуміється, повного спокою мати таки не буде, бо напевно стрінуть його ріжні закиди.

Два з них дійшли до моїх вух. Один: чому „Діло" таке сухорляве, другий: чому досі ще середнього роду?

Один і другий закид — це, здається, ця прикмета, що вдержала його так довго при житті. Адже мізерні люди найдовше живуть... Іде — не задихається, схвилюється — серце не трісне... А щодо роду, то середній рід вийшов йому також на добро. Скільки то для жіночого, чи мужеського роду небезпек у житті!

А так — якось можна встерегтися і щасливо дожити глибокої старости.

Галактіон Чіпка

Мін. Бернер про телефонічне підслухування.

ПАТ. одержав заяву від мін. почт. і телеграфів Бернера, в якій він ствердживє, що офіціяльну стацію для тел. підслухувань скасував мінстр почт. і тел. Медзінський. Приватне підслухування або припадкове, є можливе. Це не є тайна.

З соймової бюджетової комісії.

Мін. Юзефський про нац. меншости. Промова пос. Целевича.

У суботу на засіданні соймової бюджетової комісії підчас дискусії над бюдж. преліминарем мін-ства вн. справ промовляв міністр вн. справ Юзефський. Він сказав, що старатиметься усправнити адміністрацію збільшуючи фаховість урядовців і щоби адміністрація була аполітична. Важним є звільнити громади від чинитьб, накинених їм, а законом не обовязуючих.

Справа нац. меншостей є чимсь важним, що вже має свою традицію, а чого істота основується на співжитті та взаїмнім просяканні культури. Політика завойовників згідно з принціпом: Дівіде ет імпера защіплювала токсини отруї між польську й українську культури. Після відродження Польщі треба конче вернути до давних польських традицій. Коли поминути деякі болячки, то таки треба ствердити, що польська держ. рація і держ. праця довели вже до елементарної стабілізації життя на окраїнах. Однакове трактування горожан і боротьба проти чинників, які протиставляться польській держ. рації, це два завдання, в чім суспільність мусить співділати з державою. Тепер, коли справа в цьому, щоби розбити ржу часів завойовництва та щоби вернути до нормальної, біольогічної історії в розвитку взаємин.

Пос. *Целевич* каже, що заява міністра в справі нац. меншостей не дає ніякої позитивної програми, а містить лише загальники та покликується на традиційний клич: Вільні з вільними, рівні з рівними. В практиці здійснювання того клича виглядає зовсім інакше. Коли від горожан жадається льояльности, то й держава повинна бути льояльною супроти горожан. В дійсности воно не так. На доказ наводить бесідник приміри переслідування українського населення й українських інституцій, як „Сільський Господар", „Просвіта", й ін. Не краще в самоврядуваннях. У бюджетах громад з переважаючим українським населенням вставляють позиції на допомогу польському шкільництву в Німеччині, а позицій на українські цілі там нема. Останніми часами почали навіть війну з могилами українських героїв, які профановано, а одинокою сатисфакцією було перенесення двох поліцаїв. Українці виняті зпід права. Питаємося міністра, яке його становище в тій справі. До теперішнього уряду українці не мають довіря, головнож до міністра вн. справ, який є міністром гноблення українського населення. Тому Український Клюб голосуватиме проти бюджету мін-ства вн. справ і проти дисп. фонду.

На нічнім засіданні сойм. бюдж. комісії підчас дальшої дискусії над бюджетом мін-ства вн. справ мін. Юзефський сказав, що довідався від послів багато в справі адміністрації. Ці справи розгляне. Кажуть, що поліція бє безкарно. Годі це брати загально, коли поліції є 30.000. Польська й українська суспільність потверджує, що адміністрація багато зробила. Польсько-українську справу знає міністр не лише як практик, але й переживав її. Справа в добрій волі двох суспільностей. Це не абстрактність, а дійсність. „Багато тут зашкодили завойовницькі уряди, які старалися створити сепаратизм. Ми покутуємо за їх гріхи. Наслідки тих гріхів зменшуються з кожним днем. По друге тут був вплив чужих чинників, які своєю метою вважають закріплювати вз. протиставлення й збільшувати його. З цієї діягнози виходить становище уряду й завдання для суспільности". — Пос. Дм. Левицький: Ми займаємо Волинь. — Мін. Юз.: Гадаю, що Волинь не буде 4-им воєвідством Сх. Галичини. — Пос. Л.: Ми там доходимо. — Мін. Ю.: Не дійдете, панове, ніколи. Щодо закиду про гноблення культурного руху українського народу, то я ніколи не був противником того руху, лише не міг бути симпатиком протипольських виявів того руху. Щодо заввaг, що на окраїнах є щораз гірше з польською суспільністю, то міністр каже, що є навпаки. Сх. окраїни не були упослідженi урядом щодо інвестиційної й кредитової політики, лише вони більш знищені. Що уряд міг зробити в тій ділянці, те зробив.

Зі спортового життя.

Гаківка: Україна-Гасмонея 2:0 (1:0, 1:0, 0:0).

В цьому зимовому сезоні покликало Спорт. Т-во „Україна" до життя нову спортову секцію: гокейову. Гокей на леді (гаківка) — прегарна, на жаль, зовсім незнана у нас галузь спорту, мабуть тому, що виряд і плекання її вимагають поважних коштів, які нашим бідним спорт. товариствам роздобути не так легко. Вже в неділю 12. ц. м. виступила гокейова дружина України до товариських змагань з дружиною Гасмонеї на ставі Світезі. Не зважаючи на те, що дружина Гасмонеї існує третій рік, молоді гокеїсти України мали над нею увесь час перевагу і виграли свій перший меч заслужено 2:0. Стрільцем обох воріт був найліпший грач України Труш. Склад української шістки такий: Скрипій (воротар), Ліпинський, Дмитерко (рез. Мороз) — оборонці. Петрів, Труш, Кобзяр — напад. Судия п. Саварин. Видців попал 200.

НОВИНКИ

— **Фотограф Янушевич, вул. Віцентого Поля ч. 1. (бічна Зеленої). Тел. 5960.** 225 33—?

— **Епископ Будка серед вязнів.** На Різдво відвідав епископ М. Будка українських вязнів у карному заведенні при Казимирівській вулиці у Львові, де відправив для них богослуження в тюремній каплиці. На богослуженні були присутні усі вязні. Співав хор, зложений з численних тепер у цій тюрмі українських політичних вязнів. Шановний Гість виголосив підчас богослуження проповідь, а накінець обділив усіх вязнів просфорою. На богослуженні була присутна також управа тюрми. Відвідини епископа серед тих найбільш забутих, була для всіх них дуже милою несподіванкою, яка позволила їм піднятись духом та внесла дійсно світочний настрій на сірі тюремні мури.

— **Маланка в „Народній Гостинниці".** Звертається увагу українському громадянству, а передовсім українській молоді, що в просторих салях „Народньої Гостинниці" відбудеться цього року гучна „Маланка". Грає добірний квартет п. Шлапаків. Хто хоче приємно й безжурно провести час, а при цьому й весело забавитися, нехай заходить у понеділок вечором до „Народньої Гостинниці".

— **За права української мови в школах на Буковині.** З нагоди виборів до повітових рад на Буковині, звернувся міністр Буковини Савчук-Савяну до проводу Української Народньої Партії з пропозицією ведення спільної акції. Екзекутива цеї партії відповіла міністрові, що партія буде тільки тоді співпрацювати з міністром, якщо в українських школах буде негайно заведена українська викладова мова. Міністр відповів, що тільки в першій клясі народніх шкіл може бути заведена українська мова і то тільки протягом 10 неділь, а дальше у всіх клясах по 6 годин тижнево. Міністр заявив також, що румунський уряд взагалі має намір вирішити справу національних меншостей, але що це станеться тільки тоді, як до Букарешту поверне спеціяліст від справ національних меншостей Гіпа Поп, що є тепер в подорожі по державах Европи, де студіює справу національних меншостей.

— **Будемо мати теплу зиму.** Метеорольогічні станиці на підставі зібраних обсервацій запевняють, що цьогорічна зима аж до кінця буде дуже тепла. Теперішній стан температури потріває ще 2 тижні, після чого будуть легкі морози, але ці морози ніколи не дійдуть до значної висоти.

— **Львівська хроніка.** Дня 10. січня вечором вибухла пожежа при вул. Рапапорта 7, яку скоро погашено. Таксамо при вул. Колонтая і при вул. Потоцького 60 пожежна сторожа мала до діла з пожежою. — При вул. Личаківській 120 намагала втроїтись Стефанія Мисьтевич, яку відвезено до лічниці. — При вул. Піярів 9 закінчила життя самовбивством кравчиня Зенона Черкасівна, яка пробила собі ножом груди і по короткім часі померла. — При вул. Алембеків 8 арештовано Осипа Тайтельбавма за те, що викинув з помешкання свого льокатора Шапіру.

— **Урядовцеві Н. Тор. вкрали 10.000 зол.** У суботу 11. січня урядовець „Народньої Торговлі" Вас. Тесля підняв у Польськім Банку 10.000 зол. для своєї інституції. Гроші ті сховав до шкіряної течки і з банку пішов до городського суду при Казимирівській вул. На суд. коридорі ці гроші вкрадено Теслі. Поліція веде слідство.

— **Утеча вязнів у Самборі.** Із карної вязниці в Самборі утікло 4 вязнів, які виконували обовязки вязничних кухарів. Вони, як кухарі, користовувались деякою свободою в будинках вязниці і при помочі своїх приятелів зі Самбора переодягнулись і вийшли на вулицю, не запримічені вязничною сторожею, у годині, коли родини відвідували вязнів. Поліції не вдалось віднайти вязнів.

МИРОН КОРДУБА.

У справі збирання географічних назв.

Про велике значіння, яке ґеоґрафічні назви мають для науки, я писав вже кількома наворотами. Вони важні перш за все для історика, бо часто відкривають факти з минувшини кольонізації наших земель, про які в інших джерелах нема ніякої згадки; збірка ґеоґрафічних назв дасть нам спромогу відшукати ріжні тепер вже неістнуючі оселі, про які говорять літописи, давні грамоти, судові акти і т. п. Дуже часто сама вже назва дає спромогу означити приблизно час, коли повстала дана оселя. Деякі назви вказують на спосіб, в який відбулося заселення даної місцевости, та на первісне заняття її мешканців. Ґеоґрафічні назви мають чималу вагу також для ґеоґрафа і природника, бо часто дають причинки до пізнання фізичних прикмет нашого краю в давнину. Не менше інтересні вони й для фільольоґа: У них перехувалися нераз старі звукові та граматичні форми, які в живій мові вже давно затратилися, та особові імена, тепер вже незнані і неуживані. В них найде й економіст вказівки на давні економічні і суспільні відносини.

Та щоби наука могла як слід використати це нове богате джерело, треба в першу чергу визбирати всі істнуючі тепер ґеоґрафічні назви. В інших народів і в інших краях ця праця ведеться вже здавна, вона вже майже завершена. На українській етноґрафічній території цим досі ніхто не займався. Бажаючи виконати цю необхідну для української науки роботу, я від 10 літ відзивався до людей доброї волі у ріжних зазивах, оповістках, особистих заохотах. До цеї роботи може кожний взятися, до неї не треба ні надто великого труду і витрати часу ні спеціяльного знання та вишколення; треба тільки дрібки охоти і сумлінности. Але з другого боку це робота, що переходить спромогу одної людини і вимагає соток помічників. Кожний, хто присвятить годину-дві на збірку назв, хочби з одного свого села, віддасть добру прислугу українській науці.

Тому цього року відзиваюся знова до громадянства. За десять літ вдалося мені зібрати на области української части Галичини матеріял з 500 громад. Надіюся, що цього року це число значно збільшиться і буде можна приступити до публікації лексикону назв, як це зробив у минулім році російський учений д-р Петров на Закарпатській Україні. Нехай ніхто не непокоїться, що назви його села можуть вже зібрані; кожна нова збірка має свою ціну, бо приносить доповнення і провірку. Накінець зазначу, що дуже мало матеріялу маю з отсих політичних повітів: Богородчани (2 громади), Борщів (4), Броди (6), Бережани (2), Бучач (0), Чесанів (5), Добромиль (1), Горлиці (0), Грибів (0), Городенка (3), Гусятин (2), Ярослав (0), Ясло (0), Коломия (8), Косів (2), Коросно (4), Лісько (8), Мостиська (6), Надвірна (5), Печеніжин (5), Підгайці (8), Самбір (4), Сянік (1), Скалат (4), Снятин (4), Станиславів (3), Старий Самбір (1), Стрий (4), Тернопіль (5), Товмач (2), Теребовля (4), Турка (5), Залішики (1), Зборів (4), Жидачів (3).

Відповіди на питання залученого тут квестіонаря треба списувати безумовно тільки з уст народу, подаючи кожну назву зовсім докладно так, як її виговорює місцеве населення, та необхідно зазначуючи наголос, бо він у нас має велике значіння. Назви з кожної громади записувати на окремій картці під відповідним числом питання. Очевидно, що всі назви мають бути написані так виразно і читко, щоби ні щодо одної букви не було сумніву. Зібраний матеріял зі зазначеним іменем збирача пересилати на адресу: **Наукове Товариство ім Шевченка у Львові** (для проф. М. Кордуби) вул. Чарнецького 24.

КВЕСТІОНАР.

1. Урядова назва оселі, політичний повіт (староство).

2. Чи це місто, містечко, село, присілок? Коли присілок, подати до котрого села (громади) належить.

3. а) Як нарід називає оселю? Подати також другий та сімий відмінок і прикметникову форму цеї назви. б) Як зовуть поодинокого мешканця оселі і всіх разом (однина і множина)? в) Чи оселя не мала давніше іншої назви і яку? г) Чи між мешканцями є родинні назвиска від котрих могла би походити назва оселі? д) Чи околичні села не називають оселі або її населення якою шутливою або глумливою назвою? Може істнують про оселю які приказки?

Ad а) За 2-им відмінком питати: відкіля ви? (прим. з Вердо́ва); за 7-им: де мешкаєте? (прим. у Вердо́в); за прикметниковою формою: який чий) це ліс, поле, сіножать? (прим. вердівський) Ad в) прим. мешканець села Ордо́ва (Вердова) зоветься: Вердівець, всі разом Верлівці. Ad г) прим. в присілку Чепелі є родини з назвиском Чепе́ль, в присілку За́йці з назвиском За́яць. Ad д) населення даної оселі звичайно не хоче признатися, або признається дуже нерадо, тому за тим треба питатися по сусідніх селах; що-до приказок, то в селі Сішні я записав ось яку: „В Сішні роскішно, довкола вода, а в середині біда“.

4. Як називаються поодинокі части оселі (по містах передмістя, по селах т. зв. кути)?

5. Які є окремі назви: а) вулиць, б) доріг, в) площей та роздоріж?

6. Які присілки належать до цеї оселі (громади)?

7. Як називаються а) фільварки, б) двірські будівлі, в) млини, г) окремі доми або дворища, що лежать на території цеї громади?

Коли громада має присілки, зазначити, чи предмети, вичислені під а—г, належать до головної оселі, чи до котрого з присілків.

8. Чи є корчми або заїздні доми, котрі мають свої окремі питомі назви?

9. Які назви мають поодинокі частини піль, огородів, неужитків?

10. Які назви мають поодинокі частини сіножатей, пасовиськ, полонин, болот (багон)?

11. Які назви мають ліси, гаї, корчі, зруби, поляни серед ліса?

При відповідях на питання 9—11 подати напрям, в якім ці предмети положені від осередка оселі, зазначуючи північ буквою N, полуднє S, схід E, захід W, північний схід NE і т. д.

12. а) Як зоветься ріка, що пливе через територію оселі? б) Які там є потоки і до котрої ріки пливуть? Чи є джерела або криниці з окремими назвами і якими?

13. Як називаються: а) глибини та вири, б) броди, в) острови в ріці?

14. Які назви мають стави або озерця?

15. Як називаються пороги і водопади в ріці?

16. Чи є в околиці оселі могили і кургани і які мають назви?

17. Як називається пасмо гір або горбів, що переходить через область оселі (громади)?

18. Які назви мають поодинокі: а) гори або горби, б) верхи.

19. Чи на области оселі (громади) є: а) скали, б) великі каменюки, в) каміньоломи, г) копальні (глини, піску, вугля, нафти, заліза і т п.): чи мають свої окремі назви і які?

20. Як називаються поодинокі долини, провалля, яруги, кітловини?

21. Як називаються дороги, стежки, переходи (просмики), що ведуть на другий бік гірського пасма.

22. Чи на области оселі (громади) є печери, підземні хідники і які мають окремі назви?

23. Чи на области оселі не находять або давніше не находили яких старинних річей (монет, знаряддя, оружа)? Чи не робив там хто розкопів або пошукувань за такими річами? Чи нема там: а) звалищ, замків, б) останків городищ, в) останків валів та укріплень і які мають окремі назви?

При відповідях на питання 16—23 подати напрям, в якім ці предмети положені від осередка оселі, зазначуючи його так само, як при питаннях 9—11.

24. Чи в оселі є: а) церква мурована чи деревляна, під покровом якого святого (коли празник?), коли збудована? б) Чи є костел, каплиці або божниця? в) Чи є останки давних монастирів, церков, хрестів (фігур), цвинтарищ або бодай згадки про них? г) Які промислові заведення находяться в оселі (млини, гуральні, бровари і т п.)?

25. Як населення пояснює назву оселі; чому вона так зоветься? Коли є переказ про заснованя оселі, подати його. Подати також перекази і пояснення, які є про котру небудь з інших назв?

При записуванні тих пояснень треба поступати обережно. Часто селяни, щоби не виявити свого незнання, набоязі видумують якунебудь нісенітницю. Тому не треба на інформатора настоювати, щоби доконче подавав такі пояснення та провірювати в інших, чи подані пояснення та перекази справді істнують між населенням.

26. Чи є місцеві хроніки, акти, грамоти, записки з давніх часів старі інвентарі парохіяльних, церковних, громадських, двірських мастностей. Коли є, розвідати, де вони переховуються. Зі старих інвентарів виписати ті назви піль, сіножатей, пасовиськ, лісів і т. п., котрі там згадані, зазначуючи окремо, які з них вже затратилися в памяти місцевого населення.

ОГОЛОШЕННЯ

Театри.

Великий Міський Театр:

Понеділок, 13. січня, год. 7·30 веч. „Як гуляти то гуляти“.

Малий Міський Театр:

Понеділок, 13. січня, год. 7·30 веч. Карло й Анна.

Театр ревії „Гонг“ — в салі кіна „Кольосей“:

Понеділок, 13. січня, „Товсті горою“ Дві вистави; год. 7·30 і 9·30.

Кіна.

АПОЛЬО: Звукова фільма „Співаючий січхун“.
КАСІНО: Магдалина.
МАРУСЕНЬКА: Ґраф Монте Хрісто (Лілі Даґовер, Бернард Ґецке).
КОЛЬОСЕЙ: Замах на Люна Парк.
ЛЕВ: Наречена ч. 68 (Країна без жінок) з Конрадом Файтом.
ОАЗА: Тайний курієр (Мозжухін).
ПАЛЯС: Звукова фільма „Біді тіни“. (Діється на Полінезійських островах).
ПАН: Володарка кохання (Ґрета Ґарбо).
ПАСАЖ: Ушкал Південного Моря.
СІНЛЕВЕ: Дзвонар із Нотр Дам (Льон Чаней).
ФАТАМОРГАНА: Живий труп.
ХИМЕРА: Екзотична любка (Клара Бов).
УТІХА: „Субмаріне. Судно С. 4“

Програма радіо.

Понеділок 13. І. 1930.

Варшава (1411,7) 16·15 Програма для дітей. **Гельсінґфорс** (221,4) 19·35 Сольо Ольги Рапалі. **Ляйпціґ** (259) 21·00 Гавайські пісні. **Талін** (296) 18·50 Мандоліновий концерт **Льондон** (356,3) 19·40 Соната Брамса. **Берлін** (418) 20·15 Симфонічний концерт. **Стокгольм** (436) 19·30 „Тангайзер“ Ваґнера. **Рим** (441) 17·30 Концерт Васші Пригоди. **Прага** (487) 21·30 Концерт Обенберґера (Бетовен, Сметана, Ліст). **Брюссель** (509) 21·15 Концерт. **Відень** (17·15 Авдиція для дітей. **Будапешт** (550) 19·30 Концерт фільгармонії. **Москва** (825) 15·30 15·50 Концерт: Ліст, Ґріґ, Дебюссе. **Ленінград** (1000) 16·00 Концерт в честь Ґліра. **Харків** (1304) 18·30 Українська музика. **Париж** (1725) 21·00 Концерт.

ОПОВІСТКИ

За оголошення редакція не відповідає

Замісць святочних і новорічних побажань зложили на „Рідну Школу“ в золотих Вп. Ольга і д-р М. Панчишини 50 та на Варстати Праці для Українських Інвалідів 50, о. Ярослав Мурович-Сковиич 5, Вишиванюки О. і М. Люлин 5, д-р Микола Сабат 10. ВП. Жертводавцям складає щиру подяку Головна Управа.

ДРІБНІ ОГОЛОШЕНЯ

За оголошення редакція не відповідає

ГОДИННИКИ тільки найліпших фабрик прецизійні продає за готівку і на рати від десятків літ з найліпшої сторони знана фірма **Іван Зельтенрайх**, Львів, пл. Марійська ч. 5 1002 28

МЕБЛІ НА РАТИ! готівкові ціни; також тапіцеровані **меблі**, власного виробу — найдешевше в **Доротеум Льва Сапіги 34**, телеф 15-01. 44 18 ?

ОДРУЖИТЬСЯ хочби з бідною і невродливою дуже богатий бувший американець, осілий на все у Польщі. Умовою тільки стала і вірна вдача. Тільки підписані, ре омендовані листи з життєписом, без фотографії приймає з чемности: Ц. кор и П. Федусевича в Коломиї, для А. У. Повна запорука тайни! 1033 1—10

ПАРЦЕЛЯ біля Потоцького і Ґроховської, 127 сяжнів по 7 долярів — Ігнат Куркова 24.

ПЛАТИМО високі ціни за золото брилянти і перли Домбровскі-Розважевскі, Львів, (Готель Жоржа), вул. Академічна ч. 2. — Оцінка безплатно. 1195 1-?

УКРАЇНСЬКІ марші Ярославенка на фортепян по зол. 1·50.

ПОЧАТОК Личаківської при перестанку, гарна 2-поверхова реальність, 4 покої вільні, повний комфорт, (чинш 11.000 річно), ціна 12.000 дол., готівкою 8.000. — Ігнат Куркова 24.

ОГОЛОШЕННЯ

За оголошення редакція не відповідає

Д-р ЕВГЕН ДУРДЕЛЛО

бувш. лікар заграничних клінік, спеціяліст скірних, венеричних і сексуальних хоріб **та лікарської косметики**

ординує від 8 10 / 14—18.
в неділі і свята від 10—11.

Гірське сонце. Вапофор. Дітермія. Кріотерапія. Сепаратков почекальні

ЛЬВІВ, вул. Потоцького ч. 11. I. п.
826 Телефон 65 87. 51—?

Спеціяліст недуг легенів, серця і жолудка

Д-р Фелікс Ган

Львів, Городецька 46.

1206 **Пересвітлення Рентґеном.** 4—?

ЛІКАР

Д-р ОСИП ФІЛЯС

діточої клініки університету у Львові

ординує в діточих недугах

ЛЬВІВ, Театинська 3, телефон 79—53.

ЗДІБНІ, поважні, інтелігентні заступники (ці) потрібні до заграничного монополево-державного артикулу. Зголошення під „Poważny“ до Tow. Reklamy Międzynarodowej, Варшава, Маршалківська 124.

КАВА МАИНЛЯ

Знижені ціни

на всі мішанки

Львів,	Академічна 2а, тел.	35—38
„	Пілсудського 12, „	56—00
„	Ринок 18, „	39—46
„	Сикстуська 33, „	47—60
	„	4—99
Борислав,	Панська „	2—50
Дрогобич,	Ринок 39, „	

МАШИНИ ДО ПИСАННЯ

машини до рахування, цикльостилі, гектографи, каси реєстраційні, прибори до всіх бюрових машин

ЮЛІЯН ЛОМАГА

ЛЬВІВ, вул. Сінкевича, ч. 9. Тел. 28—70.

:: **Прецизійна направа бюрових машин.** ::

1253

За редакцію відповідає Олександер Костик. Видає Видавнича Спілка „Діло“. В друкарні Видавничої Спілки „Діло“, Львів, Ринок ч. 10.